

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОБОБЕЛ АЛЛА ЄВГЕНІВНА

Примірник №1

УДК 379.821.043.2-056.2/.3«1991/2021»(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

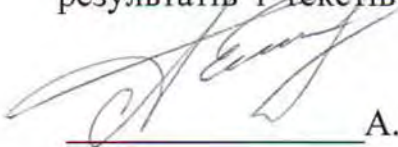
**РОЗВИТОК ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)**

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. Є. Кобобел

Науковий керівник:

ІЛЬЧЕНКО Олена Юріївна

доктор педагогічних наук,

професор.

Полтава – 2023

АНОТАЦІЯ

Кобобел А.Є. Розвиток дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України, Полтава, 2023.

У дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та головні завдання, розкрито об'єкт, предмет та методи дослідження, схарактеризовано хронологічні межі наукової роботи, висвітлено зв'язок дисертації з науковими планами та програмами, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, представлено джерельну базу, відображено форми апробації та упровадження результатів дослідження в практику. У дисертації обґрунтовано організаційні аспекти дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.

Аналіз спеціальної літератури показав, що проблема дозвілля та дозвілєвої діяльності має міждисциплінарний характер та досліджується фахівцями різних наукових галузей з економіки, географії, філософії, соціології, культурології, психології, педагогіки тощо. У процесі дослідження було встановлено, що поняття «вільний час» набагато ширше за поняття «дозвілля». Уважаємо, що термін дозвілля характеризує якість проведення вільного часу людини. Дозвілля завжди пов'язано з діяльністю людини, що направлено на розвиток особистості. Запропонована класифікація визначення поняття діти з особливими освітніми потребами, що передбачає їх диференціацію на три групи: за ознаками стану здоров'я, за рівнем вроджених здібностей та за соціальним станом. Дано визначення поняттю дозвілєва діяльність дітей з особливими освітніми потребами та визначення поняттю

інклюзивна позашкільна освіта. Зокрема, дозвіллеву діяльність дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття визначено як організовану під керівництвом фахівця з дозвіллевої діяльності або педагога-організатора діяльність, яка ґрунтується на принципах особистісної орієнтації, добровільності, доступності та якості дозвіллевих послуг, диференціації, індивідуалізації, системності, спільної діяльності та ін.; має на меті розвиток соціальної активності та творчого потенціалу особистості, створення умов для її самореалізації та самотворення; здійснюється в гуртках, секціях, студіях, групах та ін. на базі дитячих юнацьких спортивних шкіл, клубів, оздоровчих закладів для дітей та молоді, спеціалізованих мистецьких закладів, палаців, центрів, будинків науково-технічної учнівської молоді та ін. Інклюзивна позашкільна освіта розглядається як сфера освітньої діяльності, що ціннісно-орієнтована на реалізацію особистісного креативного потенціалу розвитку дітей з особливими освітніми потребами в інституціях позашкільної освіти з використанням інноваційних педагогічних методів, що забезпечують соціально-культурну адаптацію членів такої дитячої спільноти.

Виділено низку передумов та чинників, що сприяли розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. До передумов віднесено: гуманістична парадигма інклюзивного навчання, сформована спільнотою демократичних країн; розбудова України як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності; освітньо-правовий базис для реалізації і забезпечення прав та свобод дітей з особливими потребами; зростання попиту суспільства щодо надання додаткових освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами; наявність відповідної законодавчої бази, що визначає стратегічні завдання та регулятивні механізми позашкільної освіти дітей та ін. Основними чинниками визначено: погляди видатних педагогів на проблему організації вільного часу та дозвілля дітей з особливими освітніми потребами (К. Ушинський, С. Русова, С. Шацький, В. Сухомлинський та ін.); формування нової суспільної філософії

«школа для всіх»; економічне та соціально-політичне зростання держави, що забезпечує розвиток закладів позашкільної освіти; впровадження українських традицій та звичаїв у виховання дітей з особливими освітніми потребами. Виявлено переваги інклюзивного навчання для всіх дітей та інших учасників освітнього процесу.

Для виділення етапів історичного процесу розвитку дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти за часи незалежності України сформульовано такі критерії: 1) соціально-політичні обставини в країні, що вплинули на формування державної освітньої політики щодо інклюзивного навчання дітей; 2) нормативно-правова база, яка унормовувала і регулювала правові засади позашкільної освіти; 3) мережа закладів позашкільної освіти; 4) форми та види організації дозвілєвої діяльності.

На підставі сформульованих критеріїв досліджено наступні етапи: I (1991–2000) – закладення основ для розвитку дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти на тлі реформування освіти України щодо упровадження інклюзивного навчання; II (2001–2010) – розвиток і становлення дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти на тлі офіційного впровадження інклюзивного навчання; III (2011–2021) – подальший розвиток і поширення досвіду дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами на тлі системного впровадження інклюзивного навчання та інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору.

Сформульовано бачення змісту, форм та видів роботи з підростаючим поколінням. Зміст організації дозвілєвої діяльності розкрито через комплекс принципів та функцій. Найбільш важливими принципами організації є принципи послідовності; системності; добровільності; диференціації; доступності та якості дозвілєвих послуг; відповідності дозвілєвих послуг місцевим умовам; інтересу; єдності реакції та пізнання; спільності діяльності;

індивідуалізації; міждисциплінарності; практичності; візуалізації тощо. Головними функціями організації дозвіллевої діяльності є рекреаційно-розважальна; пізнавально-розвивальна; соціально-адаптивна; комунікативна; інформаційно-освітня; ігрова; виховна; цінісно-орієнтаційна; професійна; творча; психотерапевтична тощо. Дана характеристика організаційної структури управління та державного регулювання системою закладів позашкільної освіти на різних рівнях управління та з урахуванням галузевих особливостей і типів установ. Окремі заклади позашкільної освіти відносять до галузей освіти, культури і мистецтва, фізкультури і спорту, туризму та краєзнавства, оздоровлення та відпочинку. Виявлено, що взаємодія установ та закладів різних рівнів управління позашкільною освітою, вихованців, батьків, педагогічних колективів, окремих педагогів-організаторів здійснюється на засадах партнерства. З'ясовано основні типи (цілеспрямований – нецілеспрямований; організований – стихійний; раціональний – нераціональний; колективний – індивідуальний; контрольований – неконтрольований; системний – випадковий; інституційний – відчужений; культурний – антикультурний; наслідувальний – випереджальний тощо); види (пізнавальний, освітній, рекреаційний, комунікативний, адаптивний, культурний, спортивно-оздоровчий, творчий (декоративно-прикладний, художньо-естетичний), туристично-краєзнавчий дозвіллевий тощо); форми (культурно-споживчий та творчий; індивідуальний, груповий та масовий; короткостроковий, періодичний, систематичний тощо) та групи методів: 1) група методів, що впливають на формування позитивних міжособистісних стосунків дітей (метод рольової гармонізації, метод золотієї середини, мотиваційно-виховні методи); 2) група методів, що забезпечують дітей з особливими освітніми потребами базовими компетентностями (метод сторітеллінгу, метод проблемного навчання, метод навчальних проєктів, дослідницько-пізнавальний метод, метод розв'язання кейсів, метод написання есе, метод складання ментальних карт); 3) група методів, що стимулюють та мотивують дітей з особливими освітніми потребами до процесів дозвіллевої

діяльності в інституціях сфери позашкільної освіти (методи гри й ігрового тренінгу, методи проблемних ситуацій та імпровізації, метод змагання, методи театралізації). Зроблено висновок, що сучасна система дозвіллевої роботи у сфері позашкільної освіти включає позакласну та позааудиторну роботу в закладах освіти, палацах, центрах, будинках, бібліотеках, стадіонах, театрах, музеях, асоціаціях, спілках, фондах, в яких постійно функціонують гуртки, групи, секції, клуби, студії та інші творчі об'єднання.

Проведена наукова оцінка історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти виявила широке залучення інноваційних освітніх продуктів (технологій, моделей) з країн західної цивілізації та їх інкультурацію в освітній позашкільний простір України.

Доведено, що історичною закономірністю стала послідовна зміна моделей дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти від сегрегованої до інклюзивної на принципах гуманізму, вектором розвитку яких є реалізація права на серйозне дозвілля. Доведено, що глобальні процеси інформаційно-комунікативних технологій привели до виникнення Інтернет-дозвілля як нової форми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Важливою компонентою інформаційно-комунікативних технологій, в часи пандемії, стало використання дистанційних технологій, під час яких проводяться дозвіллеві онлайн-заняття, майстер-класи, розважальні програми для дітей з особливими освітніми потребами.

З'ясовано, що в закладах позашкільної освіти набуває популярності напрям інформаційно-комунікативних технологій BYOD, що дозволяє всім учасникам освітнього процесу за допомогою власних смартфонів, планшетів, ноутбуків або інших мобільних пристроїв самостійно читати електронні варіанти навчально-методичних посібників, ознайомлюватись з навчальним матеріалом, швидко знаходити відповіді на поставлені питання, проходити

тести, брати участь у реаліті-квестах, за допомогою камери на мобільному телефоні розшифровувати закодовані QR штрих-коди квест-завдань тощо.

Визначено, що одними з сучасних векторів українського освітнього процесу стало поширення STEM-орієнтованого підходу до навчання дітей з особливими освітніми потребами. STEM-навчання реалізується завдяки поєднанню міждисциплінарних практико-орієнтованих підходів, основою яких є інтеграція природничих наук, технології, технічної творчості, математики тощо. Невід'ємною складовою забезпечення STEM-орієнтованого підходу є мережа STEM-центрів, STEM-лабораторій, STEM-майданчиків тощо. Крім того, важливе місце при реалізації STEM-орієнтованого підходу відводиться робототехніці, конструюванню, мейкерству тощо.

***Ключові слова:** дозвіллева діяльність, дозвілля, вільний час, виховання, соціалізація, інклюзивна освіта, позашкільна освіта, діти з особливими освітніми потребами, передумови, чинники, розвиток, тенденції, суперечності, особливості та ін.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

Наукові статті у фахових видіннях України, в одноосібних монографіях

1. Кобобел А. Є., Ільченко О. Ю. Нормативно-правове забезпечення державної політики України щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади освіти. *Педагогічні науки*. 2019. № 74. С. 105–110.
2. Кобобел А. Є., Ільченко О. Ю. Розвиток освітньо-правового забезпечення діяльності закладів позашкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2020. № 2 (131). С. 139–151.
3. Кобобел А. Головні чинники дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 28. С. 81–86.

4. Кобобел А. Є. Передумови розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття). *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 27. С. 124–128.

5. Кобобел А., Демус Я. Організація дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття. *Педагогічні науки*. 2022. № 79. С. 135-141.

6. Кобобел А. Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Освітні, педагогічні науки: методологія, теорія, практика* : колективна монографія / ред. В. Фазан, В. Мокляк. Полтава, 2022. С. 85 –110.

7. Кобобел А. Квест-технологія як інноваційна форма організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами. *Ukrainian professional education*. 2022. Вип. 11. С. 157-168.

Наукові статті в закордонних виданнях

8. Кобобел А. Є., Скляр Г. П. Туризм у системі інклюзивної позашкільної освіти. *Determinants of Innovation and Investment Development of Multi-Branch Entrepreneurship, Tourism and Hospitality Industry* : collective monograph / V. Yatsenko, S. Pasienska, O. Yatsenko and others : [ed. By Doctor of economic Sciences, Prof. Yatsenko V. M.]. Nurenberg : Verlag SWG imex GmbH, Germany, 2019. P. 330–342.

9. Kobobel A., Ilchenko O. Terminology field of study of the problem of leisure activities of children with special educational needs in institutions of extracurricular education. *Nauka i Studia*. 2020. No 10 (212). P. 74–90.

10. Kobobel A., Ilchenko O., Kononets N., Zhamardiy V., Shkola O., Voronetskyi V., Motivational readiness of students to work at school as condition of professionalism of future teachers of physical culture. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, Vol. 2022. 13(3). 121-133.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Кобобел А. Є. Аналіз основних дефініцій проблеми навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Дидаascal* : часопис : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку», 20–21 листоп. 2018 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. № 19. С. 78–80.

12. Кобобел А. Є. Анімаційна та екскурсійна діяльність у позашкільній освіті в умовах євроінтеграції України. *Сучасний стан та перспективи розвитку туризму* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 2–4 трав. 2018 р. Чернівці : ПВКФ «Технодрук», 2018. С. 34–36.

13. Кобобел А. Є. Булінг у закладах позашкільної освіти. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету* / ПНПУ імені В. Г. Короленка ; редкол.: Ю. Д. Москаленко (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2020. С. 201–203.

14. Кобобел А. Є. Виклики дозвіллевого середовища та відповідь STEM технологій у позашкільній освіті. *Альманах «QN»* : збірник наук. праць студентів II Всеукр. студ. наук.-практ. інтернет-конф. «Студентський науковий вимір проблем природничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору». Суми : ВД «Ельдорадо», 2020. Вип. 10. С. 122–125.

15. Кобобел А. Є. Дитячо-юнацькі клуби за місцем проживання як інституція інклюзивної позашкільної освіти. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Скадовськ, 19–21 черв. 2019 р.) / за ред.: І. Я. Жорової, С. О. Моїсеєва. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. С. 62–66.

16. Кобобел А. Є. Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами в умовах застосування дистанційних технологій. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-*

математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка ; редкол.: Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2021. С. 210–213.

17. Кобобел А. Є. Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами засобами гри. *Дидаскал : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12–13 листоп. 2019 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. № 20. С. 298–301.*

18. Кобобел А. Є. Дозвіллево-туристична діяльність дітей з особливими освітніми потребами в системі позашкільної освіти. *Туристичний бізнес та екзистенційний пошук особистості : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 квіт. 2019 р. / під ред.: А. П. Аніщенко, М. О. Яріко. Харків : ХДАК, 2019. С. 12–14.*

19. Кобобел А. Є. Ідеї В. Сухомлинського в сучасній практичній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в системі позашкільної освіти. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, Харків, 27 вересня 2019 року (участь у круглому столі).*

20. Кобобел А. Є. Інтернет – дозвілля як форма діяльності дітей з особливими освітніми потребами. *Дидаскал : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листоп. 2020 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. № 21. С. 46–49.*

21. Кобобел А., Скляр Г. Маркетинг серйозної дозвіллевої діяльності закладів позашкільної освіти. *Маркетинг як основа формування стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Чернівці (Україна) – м. Сучава (Румунія), 11–12 листоп. 2020 р.). Чернівці : Технодрук, 2020. С. 108–111.*

22. Кобобел А. Є. Освітньо-правові аспекти регулювання дозвіллевої діяльності у сфері позашкільної освіти. *Дозвілля та туризм у постнекласичній*

перспективі : матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару, (м. Полтава, 3 груд. 2020 р.). Полтава : ПУЕТ, 2020. С. 102–107.

23. Кобобел А. Є. Профілактика негативних явищ в процесі безперервної освіти в закладах позашкільної освіти. *Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Умань, 24 квіт. 2020 р.) / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка ; [редкол.: О. П. Муковіз (голов. ред.), Б. А. Якимчук, Г. І. Коберник [та ін.]. Умань : Візаві, 2020. С. 68–72.

24. Кобобел А. Є. STEM-орієнтований підхід до організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, (м.Полтава, 22–23 лютого 2022 року). Полтава : ПУЕТ, 2022. С.19 – 26.

25. Кобобел А. Трансформація моделей освіти дітей в закладах позашкільної освіти. *Дидаскал* : часопис : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 листоп. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 76–79.

Додаткові публікації, які відображають наукові результати дисертації

26. Кобобел А. Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами : навч. спецкурс. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. 24 с.

27. Кобобел А. Є. Збірка сценаріїв дитячих заходів (з досвіду роботи педагога-організатора ДЮК «Ровесник» Кобобел А. Є.) / А. Є. Кобобел. – Полтава : ПУЕТ, 2022. – 198 с.

ABSTRACT

Kobobel A.E. Development of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions of Ukraine (the end of

the 20th - the first quarter of the 21st century). - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 Educational, pedagogical sciences, fields of knowledge 01 Education/Pedagogy. - Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko, MES of Ukraine, Poltava, 2023.

The dissertation substantiates the relevance of the research topic, formulates the goal and main tasks, discloses the object, subject and research methods, characterizes the chronological boundaries of the scientific work, highlights the connection of the dissertation with scientific plans and programs, discloses the scientific novelty and practical significance of the obtained results, presents the source base, forms of approbation and implementation of research results into practice are displayed. The dissertation substantiates the organizational aspects of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions of Ukraine at the end of the 20th - the first quarter of the 21st century.

The analysis of special literature showed that the problem of leisure and leisure activities has an interdisciplinary nature and is researched by specialists of various scientific fields in economics, geography, philosophy, sociology, cultural studies, psychology, pedagogy, etc. During the research, it was established that the concept of "free time" is much broader than the concept of "leisure". We believe that the term leisure characterizes the quality of a person's free time. Leisure is always connected with human activity aimed at personal development. The proposed classification of the definition of the concept of children with special educational needs, which involves their differentiation into three groups: according to signs of health, according to the level of innate abilities and according to social status. The definition of the concept of leisure activities of children with special educational needs and the definition of the concept of inclusive out-of-school education are given. In particular, the leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions of Ukraine at the end of the 20th - the first

quarter of the 21st century are defined as activities organized under the leadership of a leisure activity specialist or a teacher-organizer, which is based on the principles of personal orientation, voluntariness, availability and quality of leisure services, differentiation, individualization, systematicity, joint activities, etc.; aims to develop social activity and creative potential of an individual, create conditions for self-realization and self-creation; is carried out in circles, sections, studios, groups on the basis of children's youth sports schools, clubs, health facilities for children and youth, specialized art institutions, palaces, centers, houses of scientific and technical student youth, etc. Inclusive out-of-school education is considered as a field of educational activity that is value-oriented to the realization of the personal creative potential of children with special educational needs in out-of-school education institutions using innovative pedagogical methods that ensure social and cultural adaptation of members of such a children's community.

A number of prerequisites and factors that contributed to the development of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions are highlighted. The prerequisites include: the humanistic paradigm of inclusive education, formed by the community of democratic countries, the development of Ukraine as a legal state focused on universal human values; educational and legal basis for implementation and provision of rights and freedoms of children with special needs; growing societal demand for additional educational services for children with special educational needs; the presence of an appropriate legislative framework that defines the strategic tasks and regulatory mechanisms of extracurricular education, etc. The main factors are defined as: views of prominent teachers on the problem of organizing free time and leisure for children with special educational needs (K. Ushinskyi, S. Rusova, S. Shatskyi, V. Sukhomlynskyi, etc.); formation of a new social philosophy "school for all"; economic and socio-political growth of the state, which ensures the development of out-of-school education institutions; implementation of Ukrainian traditions and customs in raising children with special educational needs. The advantages of inclusive education for all children participating in the educational process have been revealed.

In order to distinguish the stages of the historical process of the development of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions during the independence of Ukraine, the following criteria were formulated:

- 1) socio-political circumstances in the country that influenced the formation of the state educational policy regarding the inclusive education of children;
- 2) normative and legal framework that normalized and regulated the legal basis of extracurricular education;
- 3) a network of out-of-school education institutions;
- 4) forms and types of organization of leisure activities.

Based on the formulated criteria, the following stages were investigated:

I (1991–2000) – laying the foundations for the development of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions against the background of reforming the education of Ukraine regarding the introduction of inclusive education; II (2001–2010) – development and formation of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions against the background of the official implementation of inclusive education; III (2011–2021) – further development and dissemination of the experience of leisure activities of children with special educational needs against the background of the systematic implementation of inclusive education and integration into general education and extracurricular educational space.

A vision of the content, forms and types of work with the younger generation has been formulated. The content of the organization of leisure activities is revealed through a set of principles and functions. The most important principles of organization are the principles of consistency; systematicity; voluntariness; differentiation; availability and quality of leisure services; compliance of leisure services with local conditions; interest; unity of reaction and cognition; joint activities; individualization; interdisciplinarity; practicality; visualization etc. The main functions of the organization of leisure activities are recreational and

entertainment; cognitive and developmental; socially adaptive; communicative; informative and educational; gaming; educational; value orientation; professional; creative; psychotherapeutic, etc. This is a description of the organizational structure of management and state regulation of the system of out-of-school education institutions at different levels of management and taking into account industry specifics and types of institutions. Separate institutions of extracurricular education belong to the fields of education, culture and art, physical education and sports, tourism and local history, health and recreation. It was found that the interaction of institutions and institutions of different levels of management of extracurricular education, students, parents, teaching teams, individual teachers-organizers is carried out on the basis of partnership. The main types are clarified (purposive - non-purposive; organized - spontaneous; rational - irrational; collective - individual; controlled - uncontrolled; systemic - accidental; institutional - alienated; cultural - anti-cultural; imitative - anticipatory, etc.); kinds (cognitive, educational, recreational, communicative, adaptive, cultural, sports and recreational, creative (decorative and applied, artistic and aesthetic), tourist and local history leisure, etc.); forms (cultural-consumer and creative; individual, group and mass; short-term, periodic, systematic, etc.) and groups of methods: 1) a group of methods affecting the formation of positive interpersonal relationships of children (the method of role harmonization, the method of the golden mean, motivational and educational methods); 2) a group of methods that provide children with special educational needs with basic competencies (storytelling method, problem-based learning method, educational project method, research-cognitive method, case solving method, essay writing method, mental mapping method); 3) a group of methods of stimulating and motivating children with special educational needs to the processes of leisure activities in institutions of extracurricular education (game and game training methods, methods of problem situations and improvisation, competition method, theatricalization methods). It was concluded that the modern system of leisure work in the field of extracurricular education includes extracurricular and extracurricular work in educational institutions, palaces, centers, houses, libraries, stadiums,

theaters, museums, associations, unions, foundations, in which circles, groups, sections are constantly functioning , clubs, studios and other creative associations.

A scientific evaluation of the historical and pedagogical experience of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions has been carried out, developed a broad involvement of innovative educational products (technologies, models) from the countries of Western civilization and their inculturation in the educational extracurricular space of Ukraine.

It has been proven that a consistent change in the patterns of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions from segregated to inclusive based on the principles of humanism has become a historical regularity, the development vector of which is the realization of the right to serious leisure. It has been proven that the global processes of information and communication technologies have led to the emergence of Internet leisure as a new form of leisure activity for children with special educational needs. An important component of information and communication technologies during the pandemic has become the use of remote technologies, during which leisure online classes, master classes, entertainment programs for children with special educational needs are held.

It has been found that BYOD information and communication technologies are gaining popularity in out-of-school education institutions, which allows all participants of the educational process to independently read electronic versions of educational and methodological manuals, familiarize themselves with educational material, with the help of their own smartphones, tablets, laptops or other mobile devices, quickly find answers to questions, pass tests, take part in reality quests, use the camera on a mobile phone to decode the encoded QR barcodes of quest tasks, etc.

It was determined that one of the modern vectors of the Ukrainian educational process has become the spread of a STEM-oriented approach to the education of children with special educational needs. STEM education is implemented thanks to

the combination of interdisciplinary practical-oriented approaches, the basis of which is the integration of natural sciences, technology, technical creativity, mathematics, etc. An integral component of providing a STEM-oriented approach is a network of STEM centers, STEM laboratories, STEM sites, etc. In addition, an important place in the implementation of the STEM-oriented approach is given to robotics, design, making, etc.

Keywords: *leisure activities, leisure, free time, upbringing, socialization, inclusive education, extracurricular education, children with special educational needs, prerequisites, factors, development, trends, contradictions, peculiarities, etc.*

LIST OF PUBLICATIONS FOR DISSERTATION TOPIC

Scientific works in which the main results of the dissertation are published

Scientific articles in professional journals of Ukraine, in individual monographs

1. Kobobel A. E., Ilchenko O. Yu. Regulatory and legal support of the state policy of Ukraine regarding the integration of children with special educational needs in educational institutions. *Pedagogical sciences*. 2019. No. 74. P. 105–110.
2. Kobobel A. E., Ilchenko O. Yu. Development of educational and legal support for activities of out-of-school education institutions. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky*. Odesa, 2020. No. 2 (131). P. 139–151.
3. Kobobel A. Main factors of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions. *Origins of pedagogical skills*. 2021. Issue 28. P. 81–86.
4. Kobobel A.E. Prerequisites for the development of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions (end

of the 20th - first quarter of the 21st century). Origins of pedagogical skills. 2021. Issue 27. P. 124–128.

5. Kobobel A., Demus Ya. Organization of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions at the end of the 20th - the first quarter of the 21st century. Pedagogical sciences. 2022. No. 79. P. 135-141.

6. Kobobel A. Historiography and degree of scientific development of the problem of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions. Educational, pedagogical sciences: methodology, theory, practice: collective monograph / ed. V. Fazan, V. Moklyak. Poltava, 2022. P. 85-110.

7. Kobobel A. Quest technology as an innovative form of organization of leisure activities of children with special educational needs. Ukrainian professional education. 2022. Issue 11. P. 157-168.

Scientific articles in foreign publications

8. Kobobel A. E., Sklyar G. P. Tourism in the system of inclusive extracurricular education. Determinants of Innovation and Investment Development of Multi-Branch Entrepreneurship, Tourism and Hospitality Industry : collective monograph / V. Yatsenko, S. Pasienska, O. Yatsenko and others : [ed. By Doctor of Economic Sciences, Prof. Yatsenko V.M.]. Nuremberg: Verlag SWG imex GmbH, Germany, 2019. P. 330–342.

9. Kobobel A., Ilchenko O. Terminology field of study of the problem of leisure activities of children with special educational needs in institutions of extracurricular education. Nauka i Studia. 2020. No 10 (212). P. 74–90.

10. Kobobel A., Ilchenko O., Kononets N., Zhamardiy V., Shkola O., Voronetskyi V., Motivational readiness of students to work at school as condition of professionalism of future teachers of physical culture. Journal for Educators, Teachers and Trainers, Vol. 2022. 13(3). 121-133.

Scientific works certifying the approval of the dissertation materials

11. Kobobel A. E. Animation and excursion activities in extracurricular education in the conditions of European integration of Ukraine. The current state and prospects of tourism development: materials of the International science and practice conference, Chernivtsi, May 2–4. 2018. Chernivtsi: PVKF "Technodruk", 2018. P. 34–36.

12. Kobobel A. E. Analysis of the main definitions of the problem of teaching children with special educational needs. Didaskal: magazine: materials of All-Ukrainian science and practice conf. from international with participation "Pedagogical education in Ukraine: searches, strategy, development prospects", November 20-21. 2018 / Department of General Pedagogy and Andragogy of V.G. Korolenko PNP. Poltava, 2019. No. 19. P. 78–80.

13. Kobobel A.E. Bullying in out-of-school education institutions. Collection of scientific works of teachers, graduate students, master's students and students of the Faculty of Physics and Mathematics / PNP named after V. G. Korolenko; editor: Yu. D. Moskalenko (chief editor) and others. Poltava: Astraya, 2020. P. 201–203.

14. Kobobel A.E. Challenges of the leisure environment and the response of STEM technologies in extracurricular education. Almanac "QN": collection of scientific works of students II All-Ukrainian study science and practice Internet Conf. "Student scientific dimension of the problems of science and mathematics education in the context of Ukraine's integration into the single European and world educational space". Sumy: "Eldorado", 2020. Issue 10. P. 122–125.

15. Kobobel A. E. Children's and youth clubs by place of residence as an institution of inclusive out-of-school education. The development of life competence of the individual in the conditions of educational transformations: educational, psychological, inclusive dimensions: materials of II All-Ukrainian science and practice conference, (Skadovsk, June 19–21, 2019) / edited by: I. Ya. Zhorova, S. O. Moiseeva. Kherson: KVNZ "Kherson Academy of Continuing Education", 2019. P. 62–66.

16. Kobobel A. E. Leisure activities of children with special educational needs in the conditions of the use of remote technologies. Collection of scientific works of teachers, graduate students, master's students and students of the Faculty of Physics and Mathematics / PNPУ named after V. G. Korolenko; editor: T. M. Barbolina (chief editor) and others. Poltava: Astraya, 2021. P. 210–213.

17. Kobobel A.E. Leisure activities of children with special educational needs through play. Didaskal: magazine: materials of International science and practice conf. "Ensuring the quality of higher education in Ukraine: current state and prospects", November 12-13. 2019 / Department of General Pedagogy and Andragogy of V.G. Korolenko PNPУ. Poltava, 2020. No. 20. P. 298–301.

18. Kobobel A.E. Leisure and tourist activities of children with special educational needs in the system of extra-curricular education. Tourist business and existential search for identity: materials of the International science and practice conference, April 3–4 2019 / edited by: A. P. Anishchenko, M. O. Yariko. Kharkiv: KhDAK, 2019. P. 12–14.

19. Kobobel A.E. Ideas of V. Sukhomlynskyi in modern practical work with children with special educational needs in the system of extracurricular education. Pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi: Materials of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Kharkiv, September 27, 2019 (participation in the round table).

20. Kobobel A. E. The Internet - leisure time as a form of activity for children with special educational needs. Didaskal: magazine: materials of International science and practice conf. "University education in Ukraine in the context of integration into the European educational space", November 17-18. 2020 / Department of General Pedagogy and Andragogy of V.G. Korolenko PNPУ. Poltava, 2020. No. 21. P. 46–49.

21. Kobobel A., Sklyar G. Marketing of serious leisure activities of out-of-school education institutions. Marketing as a basis for forming a strategy for socio-economic development of the border region: materials of the International science

and practice conference, (Chernivtsi (Ukraine) - Suchava (Romania), November 11–12, 2020). Chernivtsi: Technoprint, 2020. P. 108–111.

22. Kobobel A. E. Educational and legal aspects of regulation of leisure activities in the field of extracurricular education. Leisure and tourism in a post-non-classical perspective: materials of a methodological interdisciplinary online seminar, (Poltava, December 3, 2020). Poltava: PUET, 2020. P. 102–107.

23. Kobobel A.E. Prevention of negative phenomena in the process of continuous education in out-of-school education institutions. Continuous pedagogical education: state, problems, prospects: materials of the International science and practice internet conference, (Uman, April 24, 2020) / Uman state. ped. Pavlo Tychyna University, Kamianets-Podilskyi National University Ivan Ohienko University; [edited by: O. P. Mukoviz (chief editor), B. A. Yakymchuk, G. I. Kobernyk [and others]]. Uman: Visavy, 2020. P. 68–72.

24. Kobobel A.E. STEM-oriented approach to the organization of leisure activities of children with special educational needs in out-of-school education institutions. Resource-oriented learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics: materials of the II International science and practice internet conference, (Poltava, February 22-23, 2022). Poltava: PUET, 2022. P.19-26.

25. Kobobel A. Transformation of children's education models in out-of-school education institutions. Didaskal: magazine: materials of All-Ukrainian science and practice conf. from international with the participation of "Transformations of higher pedagogical education: world and Ukrainian context", November 16–17. 2021 / Department of general pedagogy and andragogy of V.G. Korolenko PNP. Poltava, 2021. No. 22. P. 76–79.

Additional publications that reflect the scientific results of the dissertation

26. Kobobel A. Organizational and content principles of leisure activities of children with special educational needs: teaching special course Poltava: PNP named after V. G. Korolenko, 2021. 24 p.

27. Kobobel A.E. A collection of scenarios for children's events (from the work experience of the teacher-organizer of the "Rovesnyk" Youth University A. E. Kobobel) / A. E. Kobobel. – Poltava: PUET, 2022. – 198 p.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА.....	40
1.1. Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.....	40
1.2. Термінологічне поле вивчення проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.....	56
Висновки до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	79
2.1. Передумови і чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття).....	79
2.2. Етапи розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти означеного періоду, загальні тенденції, суперечності процесу.....	98
2.3. Зміст, особливості, форми і методи організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.....	115
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСВІДУ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНКЛЮЗИВНИХ ОСВІТНИХ ПРОЦЕСІВ.....	137

3.1. Наукова оцінка історико-педагогічного досвіду дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти....	137
3.2. Перспективи творчого використання досвіду дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти досліджуваного періоду в умовах сьогодення.....	155
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180
ДОДАТКИ.....	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗПО – заклад позашкільної освіти

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗВО – заклад вищої освіти

ПО – позашкільна освіта

МОН – Міністерство освіти і науки

ДП – державне підприємство

Діти з ООП – діти з особливими освітніми потребами

Діти з ОП – діти з особливими потребами

ДЮК – дитячо-юнацькі клуби

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З початком незалежності в Україні широкого визнання набуває нова реформа в галузі освіти, яка використовує інклюзивну освітню парадигму щодо дітей з особливими освітніми потребами (далі – діти з ООП), з її ідеологією особистих прав і свобод, толерантності, паритетності, демократії. Сьогодні все гостріше постає питання суспільного розуміння необхідності позашкільної освіти (далі – ПО), як невід’ємної складової системи безперервної освіти таких дітей. Завдяки інституціям ПО створюються всі умови для здобуття додаткової освіти дітьми з ООП з урахуванням їхніх індивідуальних інтересів, можливостей, здібностей, особливостей.

Актуальність дослідження полягає в тому, що звернення до історичного досвіду організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття) сприяє: 1) розумінню важливості гуманного і толерантного ставлення до людських відмінностей, визнання цінності кожної особистості, поваги до її прав, свобод, гідності й водночас, неприпустимості будь-яких проявів дискримінації та ізоляції; 2) усвідомленню потреби подальшого упровадження гуманістичної парадигми інклюзивного навчання, основних положень філософії «Школа для всіх»; 3) сприйняттю ПО для дітей з ООП як невід’ємної складової системи безперервної освіти; 4) популяризації досвіду і здобутків організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в закладах позашкільної освіти (далі – ЗПО) України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття, накопиченню знань та розширенню наукової інформації.

В нашій країні початок процесів інтегрування дітей з ООП у масову шкільну систему почався з 90-х рр. минулого століття й поступово поширився в інституціях ПО. За роки незалежності України було прийнято низку нормативних актів, що закріплювали право цієї категорії дітей на здобуття освіти: Закон України (далі – ЗУ) «Про освіту» (1991 р., зі змінами та доповненнями від 2023 р.); ЗУ «Про позашкільну освіту» (2000 р., зі змінами та доповненнями від 2021 р.); ЗУ «Про повну загальну середню освіту»

(2020 р., зі змінами та доповненнями від 2023 р.); ЗУ «Про охорону дитинства» (2001 р., зі змінами та доповненнями від 2023 р.); ЗУ «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» (2005 р., зі змінами та доповненнями від 2023 р.); ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів України» (1991 р., зі змінами та доповненнями від 2023 р.); постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» (2019 р., зі змінами та доповненнями від 2021 р.); чинний указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» (2020) та ін. Важливим кроком у цьому напрямі було затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні (2010).

Аналіз наукових досліджень та публікацій переконує, що проблема освіти дітей з ООП була актуальною за різних часів. У цьому контексті досліджується досить широкий спектр питань, зокрема у сфері освіти та ПО: механізми правового регулювання сфери освіти України розглядали А.С. Боднар [25], Н.П. Дічек [64], В.М. Могілевська [164], В.М. Мокляк [165], О.С. Шульга [310] та ін.; нормативно-правове забезпечення ЗПО висвітлено у роботах Я.Т. Биковського [17], В.В. Вербицького [176], О.Ю. Ільченко [105], Л.Д. Костенко [134], О.В. Литовченко [147] та ін.; окремі аспекти управління в системі ПО розглянуто в працях: М. В. Маліка [154], Л.І Ковбасенко [176], В. Г. Кременя [171], В.І.Ю. Мосякової [167] Р.А. Науменко [170] та ін.; актуальні питання теоретико-методологічних засад становлення та розвитку ПО знайшли своє відображення в роботах В.В. Балахтар [5], В.Є. Береки [13], О.В. Биковської [16], Г.П. Пустовіта [252], Т.І. Сущенко [278] та ін.

Важливим напрямом наукових пошуків стали дослідження проблеми інклюзивного освітнього середовища та інклюзивної освіти. Особливості становлення та розвитку інклюзивної освіти в країнах західної Європи, північної Америки та України вивчали вітчизняні дослідники: Г.В. Давиденко [59], М.Є. Захарчук [77], А.А. Колупаєва [118], І.В. Петрова [186], О.М. Таранченко [119] та ін. Дослідженню проблеми залучення дітей з ООП до навчання в ЗЗСО та ЗПО присвячені праці: О.В. Балахонової [4], А.В. Гети

[47], В.В. Засенко [76], В.В. Примакової [196], В.І. Цини [299] та ін. Правовим аспектам навчання дітей з ООП приділяли увагу Т.І Бондар [26], М.Т. Ваколюк [32], М.В. Кравченко [136], О.І. Мисак [161], Н.З. Софій [83] та ін. Вихованню толерантного ставлення до дітей з ООП, формуванню взаємин між дітьми з ООП та здоровими однолітками розкрито у дослідженнях О.І. Дмитрієвої [66], С.П. Миронової [160], Т.М. Фаласеніди [288], О.В. Царькової [296], О.В. Чопік [301] та ін. До вивчення різних аспектів інклюзивної освіти дітей з інвалідністю звертались закордонні вчені: Д. Аргіропулос (D. Argyropoulos), А. Дайсон (A. Dyson), Ш. Діксон (S. Dickson), Ш. Крокер (Ch. Crocker), Г. Лефрансуа (G. Lefrancois), Дж. Мерсер (J. Mercer), М. Рейнольдс (M. Reynolds), М. Уїлл (M. Will) та ін.

Феномен вільного часу та дозвілля, як переконує аналіз літературних джерел, був центром дослідження за різних часів. Так, різні аспекти розвитку підростаючого покоління у сфері дозвілля вивчали філософи та педагоги минулого: Д. Локк, Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, С.Ф. Русова, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький, В.О. Сухомлинський та ін. Суттєвий внесок у розробку загальних проблем бюджету часу різних соціальних груп населення, його структури, методологічних та теоретичних аспектів дослідження вільного часу та дозвілля внесли роботи Б.А. Бриліна [30], І.І. Мачуліної [158], О.В. Паскаля [181], В.М. Пічі [189], С.Г. Пішуна [190] та ін. Загальні проблеми організації дозвіллевої діяльності дітей та молоді стали предметом наукових пошуків В.В. Балахтар [5], А.В. Боярської-Хоменко [28], Л.М. Петренко [183], І.П. Сидор [262], С.П. Філімонова [290] та ін. Педагогічні концепції вільного часу та дозвілля, як феномену культури і освіти дітей та молоді, у своїх роботах представили: О.П. Бойко [22], Б.А. Зємба [80], Н.О. Максимовська [152], І.В. Петрова [187], Н.М. Цимбалюк [298] та ін. Дослідження вільного часу та дозвілля у широкому спектрі представлено також у західноєвропейській та північноамериканській науці такими вченими: У. Алеманн (Німеччина), Д. Габор (Великобританія), Ж.Р. Дюмазедьє (Франція), С. Есер (Німеччина), М. Каплан (США),

Ст. Паркер (США), К. Робертс (Великобританія), Р.А. Стеббінс (Канада), Ж. Фрідман (Франція) та ін.

Фундаментальним теоретичним підґрунтям наукового дослідження стали дисертації: Т.М. Корнієнко «Організація дозвілля школярів у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) (2011) [131]; В.В. Балахтар «Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960 – 1991р.р.) (2010) [5]; О.П. Диби «Педагогічні засади організації дозвілля дітей та молоді української діаспори» (2005) [61]; Ю.О. Бардашевська «Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників» (2007) [7]; О.В. Гончарук «Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів» (2021) [52] та ін.

Отже, аналіз стану досліджуваної проблеми свідчить про те, що вивчалися різні аспекти дозвіллевої діяльності дітей, проте проблемі розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти, зокрема в період кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття, належної уваги приділено не було. Відтак, актуальність і соціально-педагогічна значущість порушеної проблеми, недостатній рівень її дослідженості, гостра соціальна потреба зумовили вибір теми дослідження **«Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)»**.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах теми «Єдність теорії і практики у підготовці бакалаврів, магістрів та докторів філософії в умовах реформування освіти України» (державний реєстраційний номер 0121U114718) науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Тема дисертації затверджена Вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол №2 від

01.10.2018 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки й психології НАПН України (протокол №2 від 27.03.2019 р.).

Мета дослідження полягає у вивченні організації та змісту дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття; окресленні перспектив творчого використання досвіду в умовах сучасних інклюзивних освітніх процесів.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати термінологічне поле досліджуваної проблеми.
2. Розкрити передумови та чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України.
3. Обґрунтувати процес розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття, визначити його етапи, виявити загальні тенденції, суперечності.
4. Проаналізувати напрями змісту дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти означеного періоду, з'ясувати її особливості, форми і методи організації.
5. Окреслити перспективи творчого використання досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження: дозвіллева діяльність дітей у закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття).

Предмет дослідження: організаційно-змістові засади розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період стрімкої зміни державної політики у сфері освіти України – **кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття**, зорієнтованої на подолання ізоляції дітей з особливими освітніми

потребами від сім'ї та соціуму, яку тривалий час позиціонувала освітня політика радянської держави, та забезпечення їх рівних прав щодо здобуття позашкільної освіти. **Нижня хронологічна межа – 1991 р.** – збігається із вибором Україною незалежного і демократичного напрямку розвитку суспільства; ратифікацією і набуттям чинності для України Конвенції ООН «Про права дитини» (1991), в якій позиціонується рівність прав усіх дітей на освіту. **Верхня хронологічна межа – 2021 р.** – детермінується 30-річчям Незалежності України; завершенням дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, в якій, зокрема, йдеться про доступність якісної конкурентоспроможної освіти для громадян України, про створення умов для їх особистісного розвитку відповідно до задатків, здібностей, потреб у навчанні впродовж життя.

Методологічною основою дослідження є загальні положення теорії наукового пізнання й діалектичного розуміння сутності історико-педагогічного процесу; філософське вчення про єдність загального, особливого та одиничного; концепції взаємозв'язку історії з сучасністю та доцільності творчого використання педагогічної спадщини минулого; науковий плюралізм в оцінці педагогічних ідей, явищ і процесів. У дослідженні використано науково-дослідницький інструментарій *загальнонаукових* (особистісно-соціальний, соціокультурний, діяльнісний, аксіологічний, середовищний) та *історико-педагогічних* (феноменологічний, герменевтичний, біографічний, парадигмальний) теоретичних підходів, які забезпечили здійснення цілісного, об'єктивного аналізу організації і змісту дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття. Дотримання визначених методологічних стратегій обумовлено відповідними *принципами наукового дослідження*: науковості, історизму, системності, об'єктивності, культуровідповідності, наступності, єдності теорії і практики.

У процесі наукового пошуку застосовано низку **методів дослідження**: *історіографічний аналіз* – з метою виявлення, класифікації та узагальнення

джерельної бази, виокремлення історіографічних напрямів роботи; *історико-порівняльний* – для зіставлення явищ, подій, фактів соціокультурного життя означеного періоду і нашого часу з метою виявлення в них спільного та відмінного; *історико-генетичний* – з метою з'ясування передумов і чинників розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО України досліджуваного періоду; *термінологічної селекції і операціоналізації понять* – для відбору, конкретизація і модифікації окремих дефініцій відповідно до специфіки предмета дослідження; *наукового прогнозування* – для обґрунтування тенденцій розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття, передбачення можливостей творчого використання досвіду дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО означеного періоду в умовах сьогодення; *хронологічний, логіко-історичний* – з метою дослідження процесу та етапів розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО, виявлення загальних тенденцій і суперечностей у просторово-часовій послідовності; *порівняльно-аналітичний, зміставно-педагогічний* – для аналізу документальної соціально-правової бази означеного періоду, періодичних видань, досвіду організації дозвілєвої діяльності дітей в ЗПО; *біографічний* – для аналізу та узагальнення досвіду окремих педагогів, вихователів і діяльності ЗПО.

Джерельну базу дослідження становлять:

1) *чинні нормативні документи* – ЗУ: «Про освіту»; ЗУ «Про позашкільну освіту»; ЗУ «Про повну загальну середню освіту»; ЗУ «Про охорону дитинства»; ЗУ «Про реабілітацію осіб з інвалідністю»; ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів України»; ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів України»; постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти»; постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»; указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні»; наказ Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) «Про

затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді»; наказ МОН «Про затвердження Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат» та ін.

2) *архівні документи*, які об'єктивно підтверджують історико-педагогічні процеси розвитку дозвіллевої діяльності дітей в ЗПО України з фондів Державного архіву Полтавської області (фонд – 7600, оп. 2, спр. 26; фонд – 8063, оп. 1, спр. 34, спр. 191);

Важливими документами стали: постанова КМУ: «Про затвердження Положення про позашкільний навчально-виховний заклад» (1994 р.); наказ МОН «Про затвердження Положення про загальноосвітній інтернатний заклад України» (1993 р.); наказ МОН «Про затвердження Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьків» (1993 р.); наказ МОН «Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» (1993 р.); указ президента України «Про Національну програму «Діти України» (1996); указ президента України: «Про національну доктрину розвитку освіти» (2002); указ президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020); Концепція розвитку інклюзивної освіти (2010) та ін.;

3) *праці вітчизняних педагогів*, присвячені питанням організації вільного часу і дозвілля дітей: А.С. Макаренка, С.Ф. Русової, В.О. Сухомлинського, К.Д. Ушинського та ін.;

4) *нарративні джерела* – монографії, дисертації, автореферати, наукові статті в контексті досліджуваної проблеми (О.О. Бованенко, О.П. Бойко, В.В. Вербицький, А.А. Колупаєва, Т.М. Корнієнко, О.П. Дибя та ін.);

5) *періодичні видання* – «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи», «Позашкільля України: сьогодення і перспективи», «Дошкільня педагогіка», «Педагогіка і психологія», «Рідна школа» та ін.

Вході дослідження використано матеріали Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Київ; Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів; Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка; Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І.П. Котляревського; бібліотек: Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Важливий фактологічний матеріал почерпано з досвіду роботи фахівців ЗПО: Національного центру «Мала академія наук України», Київ; Запорізького обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді «Грані» Запорізької обласної ради»; Вижицького фахового коледжу мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка Чернівецької області; Київського державного будинку художньої та технічної творчості, Київ; Дитячого екологічного центру Кам'янської міської ради Дніпропетровської області; Сумського палацу дітей та юнацтва – закладу позашкільної освіти; Полтавського міського центру дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання Полтавської міської ради та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше: проаналізовано* процес розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття як складний і динамічний, який має свої передумови, чинники, етапи, тенденції і суперечності розвитку; *з'ясовано передумови* становлення (гуманістична парадигма інклюзивного навчання, розбудова України як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності; освітньо-правовий базис для реалізації і забезпечення прав та свобод дітей з ОП; зростання попиту суспільства щодо надання додаткових освітніх послуг дітям з ООП; наявність відповідної законодавчої бази, що визначає стратегічні завдання та регулятивні механізми ПО та ін.) та *чинники* розвитку (економічний та соціально-політичний

розвиток держави; народні традиції і давні звичаї виховання дітей; погляди видатних педагогів на проблему організації вільного часу і дозвілля дітей (С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); формування нової філософії «школа для всіх», яка детермінувала розвиток гуманного і толерантного ставлення до людських відмінностей, визнання цінності кожної особистості, поваги до її прав, свобод, гідності та ін.) дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України означеної доби; *обґрунтовано етапи* розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття: I (1991–2000) – закладення основ для розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі реформування освіти України щодо упровадження інклюзивного навчання; II (2001–2010) – розвиток і становлення дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі офіційного впровадження інклюзивного навчання; III (2011–2021) – подальший розвиток і поширення досвіду дозвіллевої діяльності дітей з ООП на тлі системного впровадження інклюзивного навчання дітей та їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору; встановлено *загальні тенденції* (еволюційної трансформації філософії освіти дітей з ООП «від ненависті й агресії» до «терпимості, партнерства та інтеграції»; імплементації норм міжнародного законодавства в сфері інклюзивної освіти в практику чинного законотворення та державної політики і регулювання ПО в Україні; урізноманітнення видів, форм, методів організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП; організації культурно-дозвіллевої інфраструктури, розширення мережі ЗПО, що надають освітні послуги дітям з ООП; взаємозв'язку та інтеграції місцевої громади, культурно-дозвіллевої установи (закладу позашкільної освіти) та різноманітних структур державного, комерційного, добровільного секторів та ін.) та *суперечності* (між: тогочасними соціально-політичними реаліями та необхідністю змін в соціальній державній ідеології щодо інклюзивного навчання дітей з ООП, їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору; потребою повноцінного забезпечення права дітей з ООП на освіту та

недостатнім фінансуванням системи ПО, зокрема у сільській місцевості; необхідністю впровадження інноваційних технологій навчання, зокрема процесів діджиталізації навчально-виховного процесу, та недостатнім матеріально-технічним забезпеченням ЗПО та ін.) розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України означеного періоду.

Підтверджено, що дозвіллева діяльність дітей з ООП в ЗПО України досліджуваної доби ґрунтується на принципах особистісної орієнтації, добровільності, доступності та якості дозвіллевих послуг, диференціації, індивідуалізації та має на меті розвиток соціальної активності і творчого потенціалу особистості, створення умов для її самореалізації та самотворення.

Подальшого розвитку набули положення нової філософії «Школа для всіх», яка детермінує розвиток гуманного і толерантного ставлення до людських відмінностей, визнання цінності кожної особистості, поваги до її прав, свобод, гідності та ін.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні положення дисертації мають практичну цінність для організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України на основі єдності традицій та інновацій, виявлення прогресивних тенденцій розвитку дозвіллевої діяльності і шляхів актуалізації прогресивного досвіду в сьогоденних умовах. Практичне значення дисертації підкреслюється застосуванням теоретичних висновків і положень щодо організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП, підготовки педагогів-організаторів шкільної і позашкільної освіти, що знайшло відображення в авторському спецкурсі «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» (2021), у збірці сценаріїв дитячих заходів (з досвіду роботи педагога-організатора ДЮК «Ровесник» Кобобел А.Є.) (2022).

Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці викладання навчальних дисциплін закладів вищої освіти («Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи психодидактики інклюзивної освіти», «Інноваційна парадигма освіти і виховання») та закладів післядипломної освіти для

підготовки майбутніх фахівців; для роботи історико-педагогічних, соціально-педагогічних, психолого-педагогічних студій; для підготовки підручників і посібників, навчально-методичних видінь тощо.

Основні положення та результати дослідження впроваджено в освітній процес Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 717/01-38/57 від 05.05.2022); Полтавської академії неперервної освіти імені М.В. Остроградського (довідка № 19 від 11.05.2022); Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/60 від 12.05.2022); Запорізького національного університету (довідка № 01/01-13/75 від 16.05.2022); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка №620 від 20.05.2022); Центру культури та дозвілля Полтавської міської територіальної громади (довідка № 81 від 19.05.2022); Полтавської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №10 імені В.Г. Короленка Полтавської міської ради Полтавської області (довідка № 01/37-177 від 24.05.2022); закладу позашкільної освіти Полтавський міський центр дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання Полтавської міської ради (довідка № 01-14/34 від 26.05.2022).

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві. Наведені результати дисертації одержані автором самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, автору належить: написання статті «Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти» у колективній монографії (2022); висвітлення досвіду організація дозвіллево-туристичної діяльності дітей з особливими освітніми потребами у статті «Туризм у системі інклюзивної позашкільної освіти» (2019); теоретичний аналіз нормативно-правової бази забезпечення державної політики України щодо інтеграції дітей з ООП в інституції освіти [Нормативно-правове забезпечення..., 2019]; характеристика процесуального забезпечення діяльності ЗПО [Розвиток освітньо-правового..., 2020]; обґрунтування процесу дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО

досліджуваної доби [Організація дозвіллевої діяльності..., 2022]; термінологічний аналіз основних дефініцій проблеми [Terminology field of study..., 2020]; розкриття сутності дозвіллевої діяльності [Motivational readiness..., 2022].

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, на наукових конференціях і семінарах різних рівнів: *міжнародних* – «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи» (Полтава, 2020); «Маркетинг як основа формування стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону» (Чернівці (Україна) – Сучава (Румунія), 2020); «Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2020); «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка» (Полтава, 2022); «Сучасний стан та перспективи розвитку туризму» (Чернівці, 2018); «Туристичний бізнес та екзистенційний пошук особистості» (Харків, 2019); «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Полтава, 2020); *всукраїнських* – «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку» (Полтава, 2019); «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського» (Харків, 2019); «Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри» (Скадовськ, 2019); «Студентський науковий вимір проблем природничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору» (Суми, 2020); «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст» (Полтава, 2021); *регіональних* – звітна наукова конференція викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (Полтава, 2020, 2021); методологічний міждисциплінарний інтернет-семінар «Дозвілля та туризм у постнекласичній перспективі» (м. Полтава, 2020 року).

Публікації. Результати дисертації відбито у 27 публікаціях (20 одноосібних), із них: 6 статей – у наукових фахових виданнях України; 1 – в колективній монографії; 3 – у закордонних виданнях (з яких 1 – у колективній

монографії); 15 – статті в інших наукових виданнях, матеріали науково-практичних конференцій; 1 – авторський спецкурс; 1 – навчально-методичний збірник сценаріїв дитячих заходів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (357 найменувань, із них 39 – іноземною мовою), містить 13 додатків та 3 рисунки. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 290 сторінок, з них 179 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У першому розділі виділено і схарактеризовано основні напрями розробленості історико-педагогічної проблеми розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України: історико-педагогічний, середовищно-педагогічний, соціально-педагогічний, освітньо-культурний. Проаналізовано термінологічне поле дослідження, зокрема поняття «вільний час», «дозвілля», «дозвіллева діяльність дітей», «культурно-дозвіллева діяльність», «позашкільна освіта», «інклюзивна освіта», «інклюзивна позашкільна освіта», «діти з особливими потребами», «діти з особливими освітніми потребами» та ін. Сформульовано власне визначення понять «дозвіллева діяльність дітей», «інклюзивна позашкільна освіта», «діти з особливими освітніми потребами».

1.1. Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти

Запит у суспільстві на справедливість та солідарність знайшов адекватну відповідь у світовій науці. Період кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується посиленою увагою до проблеми людини, зокрема, до осіб з ОП. У сучасній педагогічній науці окреслився вектор досліджень, присвячених дітям з ОП, моделям включення їх у соціум, набуттю необхідних компетентностей для їх подальшого розвитку тощо. Практика шкільної та позашкільної освіти потребує відповідної наукової рефлексії інтересів дітей з ООП, зокрема у сфері дозвіллевої діяльності. Сучасним суспільним трендом є забезпечення доступу кожного громадянина до матеріальних та нематеріальних благ (інклюзивний підхід). Зокрема, виникла потреба у розширенні діапазону дозвіллевих можливостей дітей з ООП у сфері ПО.

Наукова проблема дослідження дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України є багатогранною та потребує, зокрема, осмислення змісту опублікованих джерел інформації, що містять результати наукових студій учених, які попередньо опрацьовували окремі компоненти заявленої теми в різні конкретно-історичні періоди. У цьому контексті першочергового значення набуває вивчення стану наукової розробки проблеми дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Проведений аналіз оприлюднених результатів наукових досліджень (авторефератів, дисертацій, монографій, наукових статей, тез, підручників, навчальних посібників) доводить, що за останні десятиліття проблемі організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО присвячено роботи багатьох авторів.

Історіографічний огляд наукових праць дозволяє стверджувати, що до питань становлення, функціонування та розвитку ЗПО зверталися науковці різних галузей у різні часи. Тому, у контексті нашого дослідження, необхідно звернутися до наукових напрацювань педагогів-класиків вітчизняної та закордонної ПО. Зокрема С.Ф. Русова внесла значний вклад в дослідження розвитку національної системи ПО. Софія Федорівна стверджувала, що ПО в змозі «дати всьому людові в країні гармонійний культурний розвиток». На думку науковця, ПО «дає ширшу освіту, аніж школа». Вона відповідає вимогам життя колективу учнів та дає можливість знайти собі найкращі засоби, щоб опанувати його [259, с.6].

Особлива заслуга у розвитку ПО належить відомому педагогу-експериментатору С.Т. Шацькому. Основні засади позашкільної роботи з дітьми розкрито автором у статті «Що таке клуб?». Головною ідеєю педагога було створення такого центру, в якому б організовувалося дитяче життя відповідно їх інтересів, потреб, можливостей з метою всебічного розвитку дітей. В іншій статті «На шляху до трудової школи» С.Т. Шацький розкриває погляд на трудову школу як на організацію дитячого життя, що складається з діяльності дітей у галузі охорони здоров'я, фізичної та розумової праці, гри, організації дитячого колективу та громадської роботи. В установі, яку

відвідують діти, повинні бути представлені всі види праці, на яких будується та підтримується життя людини, а саме: обробка дерева, шкіри, металу, тканини, глини, приготування їжі, хлібопечення тощо [307, с.136-137].

Пріоритетним ядром позашкільного життя С.Т. Шацький вбачав естетичне виховання, що охоплює – музику, живопис, театр, прикладне мистецтво тощо [297]. Учений зазначав, що якщо, в їх житті відсутні ігри, швидкі рухи, різноманітний калейдоскоп справ та можливостей прикласти свої сили, то діти відчують хворобливий стан. Тому, автор вважав, що позаурочний час дітей повинен бути красивим та яскравим [304].

В контексті нашого дослідження важливо розглянути педагогічні позиції К.Д. Ушинського та В.О. Сухомлинського щодо організації вільного часу дітей. Зокрема, К.Д. Ушинський високо цінував відпочинок дітей у позаурочний час та вважав, що він повинен бути змістовно наповненим [181, с.13]. На думку видатного педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського вільний час необхідний учневі для успішного навчання, для того, щоб учень не відчував постійної загрози відставання. Для інтелектуального розвитку вихованців необхідним є вільний час, а не тільки навчання [276, с.492]. Таким чином, можемо стверджувати, що всі вище зазначені вчені залишили у спадщину сучасній педагогічній науці велику скарбницю надбань, концепції яких є актуальними й сьогодні. Завдяки напрацюванням педагогів-фундаторів у минулому столітті сучасне покоління дітей має можливість навчатися у сфері ПО та змістовно проводити свій вільний час.

Важливо, на наш погляд, розглянути зміст дисертаційних досліджень історичних аспектів становлення та розвитку ПО. Наукові пошуки дозволяють стверджувати, що стан наукової розробленості зазначеної проблематики, зокрема періодизації розвитку ПО, знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Так, В.Є. Берека в процесі аналізу спеціальних джерел визначив вісім еволюційних етапів становлення та розвитку ПО в Україні. Кожен з етапів відзначився особливими подіями, а саме: у період з 1917 по 1920 рр. відбулося становлення ПО та виховання. Характерними

особливостями першого - четвертого етапів (1917–1957 рр.) стало юридичне оформлення та визначення профілів діяльності ЗПО різних типів; п'ятого етапу (1957–1972 рр.) – збільшення кількості та трансформація діяльності ЗПО; шостий етап (1972–1984 рр.) відзначалися налагодженням навчально-виховних зв'язків між загальноосвітніми школами та ЗПО; під час восьмого етапу (1991–2000 рр.) було забезпечено розвиток варіативної ПО. На підставі результатів дослідження автор дійшов до висновку, що в період 1957–2000 рр. відбувався розвиток на відповідній науково-теоретичній базі такого педагогічного явища як ПО [13, с.12-14, с. 17].

В основу дослідження В.В. Вербицького покладена проблема розвитку екологічної ПО в Україні у період з 1925 по 2000 рр. При цьому, означений період автор поділяє на три етапи: перший етап (1925–1944 рр.) – становлення юннатівського руху; другий етап (1945–1990 рр.) – розвиток мережі станцій юннатів, гуртків натуралістичних, природоохоронних, сільськогосподарських профілів та республіканські заходи; третій етап (1991–2000 рр.) – реформування ЗЗСО та ПО. Дослідник стверджує, що організація змістовної позашкільної та позакласної роботи забезпечують дитині гармонійний розвиток власних здібностей у вільний від навчання час [35, с.18-22].

Значний внесок в розвиток наукових досліджень ПО внесла О.В. Биковська. Особливе місце у роботі науковця займає історико-педагогічний генезис практики ПО, який авторка розмежувала на п'ять етапів: I етап (до X ст.) – сформовані передумови генезису ПО; II етап (X–XV ст.) – позначився розвитком шкільництва, позашкільля, появою перших методичних настанов; на III етапі (XVI – початок XX ст.) – відбувався розвиток ПО на базисі традицій українського народу та козацької педагогіки; на IV етапі (20–80-і рр. XX ст.) – збільшилася кількість ЗПО, що трансформувалися як центри організаційної та методичної роботи; V етап (сучасний – з 1991 р.) позначений системним розвитком ПО, як важливої компоненти безперервної освіти України. Науково-методологічне обґрунтування системи ПО дало

можливість науковцю зробити висновок, щодо наявності системних характеристик у соціального інституту ПО [16, с.31-32].

Л.Д. Костенко, у своїй роботі «Теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» окреслює два періоди розвитку ПО. Так, у межах першого періоду, а саме радянської доби (1952–1990 рр.) учена виділила чотири етапи: (1952–1959 рр.), (1960–1973 рр.), (1974–1984 рр.), (1985–1990 рр.). При цьому, ПО другої половини ХХ ст. дослідниця характеризує як самостійну ланку в системі виховання дітей та підлітків, що впроваджує різного роду заходи для організації їх змістовного дозвілля. Другий період, авторка відносить до періоду незалежної України (1991–2014 рр.). Результати проведеного нею дослідження довели, що ПО початку ХХІ століття являє собою складову системи безперервної освіти, що визначена низкою законодавчих актів України, яка забезпечує цілеспрямований процес навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей, спрямовану на розвиток здібностей і обдарувань здобувачів освіти, виявлення та реалізацію їх духовних потреб, а також інтересів у професійному визначенні у вільний час [134, с. 29, с.118]. Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що проблема розвитку сфери ПО розроблялася на основі історико-педагогічного підходу.

Аналіз фахової літератури свідчить, що у вітчизняній науці існує низка досліджень, присвячених гуртковій та клубній роботі в ЗЗСО та ПО. Звертаючись до наукових напрацювань, необхідно розглянути монографію Я.Т. Биковського. Враховуючи те, що діяльність фізико-математичних гуртків має історико-теоретичне підґрунтя, вчений виділяє чотири етапи їх розвитку: I етап (1991–2000 рр.) – нормативний; II етап (2001–2008 рр.) – освітній; III етап (2009–2016 рр.) – кадровий; IV етап (2017 р. – по теперішній час 2018 р.) – інформаційний та матеріально-технічний. При цьому, кожен із вище зазначених компонентів має свою змістову наповненість, що безпосередньо впливають на особистісне зростання здобувачів освіти у фізико-математичних гуртках [17, с.34, с.46-47].

Цінною для нашого дослідження є наукова робота Г.П. Пустовіта [254]. Науковцем запропонована модель освіти та виховання учнів, в межах якої дана характеристика трьом основним концепціям взаємодії у системі «людина-суспільство-природа». Перша концепція ґрунтується на розумінні залежності людини від навколишнього середовища; друга концепція вивчає людину як ціннісне явище, що домінує в системі природних взаємозв'язків; третя концепція розглядає принципи гармонійної взаємодії людини та природи, які існують у соціоприродному середовищі. Для досягнення позитивних змін у ставленні особистості до природи, автором запропоновано шість підсистем екологічних знань, умінь та навичок, що забезпечують формування компонентів екологічного виховання учнів. До таких компонентів Г.П. Пустовіт відносить знання про: цілісність навколишнього середовища та взаємозв'язок екологічних проблем; ступінь антропологічного впливу людини на довкілля; розв'язання екологічних проблем на локальному та регіональному рівнях; правила і норми поведінки людини у довкіллі; стратегію природоохоронної діяльності людини у довкіллі тощо [254, с.2, с.4].

Проблему організації пошукової діяльності учнів в ЗПО (на прикладі станцій юних туристів) досліджує В.А. Редіна. У результаті дослідження науковцем було доведено, що найбільш ефективними формами пошукової краєзнавчої роботи учнів в ЗПО є екскурсії, експедиції та туристські походи. Під час таких заходів в учнів відбувається формування умінь та навичок до пошукової діяльності, розвиток інтересів до галузей науки, що надалі сприяють їх професійній орієнтації [256, с.16].

Організацію культурно-дозвілєвої діяльності клубів та закладів клубного типу у країнах Західної Європи та США вивчала І.В. Петрова. Дослідження закордонного досвіду культурно-дозвілєвої діяльності дало можливість дослідниці стверджувати, що клуби та заклади клубного типу є інноваційними соціально-культурними й педагогічними комплексами, головна мета яких спрямована на: організацію змістовного дозвілля дітей, розвиток його творчого та духовного потенціалу, самоствердження та

самореалізацію, профілактику правопорушень тощо [186, с.11, с.13]. Таким чином, має місце середовищно-педагогічний напрям розробленості проблеми розвитку сфери ПО.

Суттєве значення для нашого дослідження мають наукові роботи вітчизняних вчених, які у своїх дослідженнях розкривають широкий спектр питань, пов'язаних з формуванням відповідних компетентностей в учнів сфери ПО. Аналіз наукової літератури з означеної проблеми показав, що для формування практичних умінь та навичок; розвитку здібностей, нахилів, творчості, культури, вихованості; розширення світогляду у дітей, підлітків та учнівської молоді з ООП в позашкільному освітньо-виховному просторі доцільно формувати наступні ключові (базові) компетентності: ціннісно-сміслові; загальнокультурні; навчально-пізнавальні; інформаційні; комунікативні; соціально-трудова; особистісного самовдосконалення; поліфункціональні; надпредметні та міждисциплінарні; багатовимірні [292, с.26-29].

У процесі дослідження О.В. Биковською було встановлено, що найбільш ефективним засобом впровадження методики ПО є використання компетентнісного підходу, який безпосередньо впливає на формування компетентностей особистості. Враховуючи різноманіття наявних у науковій практиці підходів (гендерного, дитиноцентричного: ідеографічного та номотетичного, диференційованого, компетентнісного, культурологічного, модульного, особистісно-орієнтованого, особистісно-розвивального) [292, с.19] до структури компетентностей науковець включає пізнавальну, практичну, творчу та соціальну компетентності [16, с.33]. При цьому, формування компетентностей найкращим чином відбувається поетапно, починаючи з пізнавальної, переходячи до практичної, потім творчої й закінчуючи соціалізуючою [16, с.27-30].

Враховуючи окреслене, стає зрозумілим, що багатфункціональність компетентнісного підходу сприяє формуванню ціннісних орієнтирів у дітей, підлітків та молоді з ООП. За ствердженням В.В. Мачуського, на сучасному

етапі розвитку України, формування ціннісної сфери підростаючого покоління стало однією з найважливіших філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних та соціальних проблем, розв'язання якої забезпечить становлення особистості на рівні інтелектуального, морального, духовного, соціального, творчого розвитку [293, с.54]. З цією метою, автором визначено ціннісні орієнтації, що формуються у пізнавально-практичній діяльності вихованців ЗПО за основними напрямками ПО, а саме: у творчих об'єднаннях соціально-реабілітаційного напрямку (виховання соціальних цінностей – мир, Батьківщина, справедливість та особистісних міжособистісних відносин – сім'я, друзі); у гуртках декоративно-ужиткового мистецтва (моральне виховання, пізнання історії рідного краю, розширення світогляду, громадянське і духовне становлення); у гуртках гуманітарного напрямку (виховання власної гідності, українознавство, краєзнавство, розширення художньо-естетичного кругозору); у школах мистецтв (розвиток почуттєвої сфери особистості, естетичної і художньої культури, виховання смаку у музичній, театральній, кінематографічній галузях) тощо. При цьому, домінантою навчально-виховного процесу напрямків ПО є національно-патріотичне виховання – як основного ціннісного орієнтира ПО [293]. На нашу думку, у вище вказаних роботах вітчизняних науковців відображено соціально-педагогічний напрям розробленості проблеми розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО.

Виходячи з того, що творчість займає одне з пріоритетних позицій у розвитку дітей з ООП, на наш погляд, важливо, звернутися до наукових робіт, що присвячено формуванню творчо спрямованої особистості. З точки зору С.Г. Уварової, найкращим засобом для розвитку творчо спрямованої особистості є ЗПО відповідного мистецького спрямування [285, с.8].

Вивчення історичного досвіду формування творчої особистості дозволило А.Б. Возняк дійти до висновків, що її вдосконалення можливе завдяки: забезпеченню сприятливих умов для реалізації творчих здібностей учнів; поєднанню індивідуальних, групових та масових форм роботи з учнями;

розширенню міжнародних програм обміну учнів; творчої діяльності учнів у різноманітних гуртках, клубах, фестивалях тощо [40, с.16].

Експериментальна робота Г.В. Корнієнко довела, що формування етнокультурної компетентності учнів з декоративно-ужиткового мистецтва в ЗПО набуває позитивних результатів при наявності розроблених наскрізних навчальних програм художньо-естетичного спрямування; підвищенню професійного рівня педагогів; проведенню масових заходів, майстер-класів, дослідницько-експериментальної роботи. Все це сприяє поглибленню знань в учнів з досліджуваної проблеми та удосконаленню навичок з виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва [130, с.260-261].

Цілеспрямоване виховання естетичної культури та естетичного світобачення особистості, за твердженням С. Жукова, підвищує рівень розвиненості естетичної свідомості, здатність до естетичного сприйняття і діяльності за законами краси. Крім того, в естетично вихованій людині розвивається прагнення до впорядкування оточуючого середовища, до вдосконалення всього наявного, до створення культурних цінностей [74, с.105, с.107].

Формуванню художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку, на думку Ю.О. Блудової, сприяє виховний потенціал регіональної культурно-історичної спадщини, до складу якої відносяться: мова, світогляд, народна творчість, обряди, звичаї, різні види та жанри народного мистецтва, монументальне мистецтво, народні художні промисли та традиційні ремесла тощо. Саме через набуття досвіду, норм та здобутків різних поколінь регіональної культурно-історичної спадщини найкращим чином відбувається виховання художньо-естетичного смаку молодших школярів [19, с.224].

Неможливо залишити без уваги дослідження В.А. Герасименко, в якому науковець вивчає історико-педагогічний досвід соціальних аспектів виховання дітей в ЗПО України у 20–50-ті рр. ХХ ст. Наукові пошуки дозволили вченій виявити низку особливостей, властивих ЗПО, що сприяють соціальному вихованню дітей [45, с.20].

Не менш важливим на наш погляд, є дослідження В.М. Шахрай, в якому розкриті засади формування соціальної компетентності учнів основної та старшої школи засобами театрального мистецтва. Для успішного соціального розвитку особистості, зазначає автор, необхідна взаємозумовленість трьох компонентів – статусно-рольового, ціннісно-диспозиційного, комунікативного. При цьому, перший компонент забезпечує особистість здатністю орієнтуватися в соціальному просторі, визначати власне місце в ньому, прагнути до утвердження в соціумі. Другий компонент сприяє розвитку загальнолюдських (доброті, справедливості, красі, свободі) та соціальних (колективізму, солідарності, соціальній статусності) цінностей особистості, які гармонізують її із соціумом. Третій компонент відображає здатність особистості реалізувати інтерналізовані соціальні ролі та інтеріоризовані соціальні цінності, що реалізуються через соціальний інтелект, мовленнєву культуру, спроможність до групової роботи та дружніх взаємин. Науковець зазначає, що в процесі формування соціальної компетентності школярів основної та старшої школи засобами театрального мистецтва: важливо залучати якомога більше дітей до театральної діяльності, а під час навчальної й позаурочної роботи використовувати театральну самодіяльну творчість [303, с.388-391].

Провідне місце у дослідженні О.В. Литовченко пов'язане з розробкою моделі соціальної адаптації учнів, що дозволяє проводити профілактичну та корекційну роботу у системі єдності процесів навчання, виховання та соціальної адаптації [147, с.18].

Останнім часом превалює тенденція до збільшення чисельності дітей з ООП у загальноосвітньому соціумі, найбільш актуальними стають дослідження не тільки з навчально-виховного забезпечення, а й організації їх змістовного дозвілля у сфері ПО. Зокрема, концепція Нової української школи вимагає створення інноваційної системи позашкільного розвитку дітей, підлітків та молоді з ООП. До таких ЗПО Т.І. Крайнова відносить Громадський ресурсний центр інклюзивної спрямованості. Подібний осередок, на думку

дослідниці, сприяє соціальному, адаптивному, інтелектуальному, емоційному розвитку підростаючого покоління [137, с.37]. Подібну думку мають дослідниці Г.М. Олійник та О.Л. Главацька, які стверджують, що дозвіллева діяльність підлітків з ООП є унікальним та ефективним засобом їх адаптації, соціалізації й реабілітації в суспільстві. Окрім того, дозвіллева діяльність сприяє процесу взаємо навчання, взаємо пізнання, що підвищує коефіцієнт реабілітації підлітків з ООП [175, с.73]. З погляду Т.М. Фаласеніді, організація дозвілєвої діяльності дітей з ООП в умовах соціокультурних центрів є особливо важливим ресурсом оптимізації соціальної активності дитини. Тому, з погляду авторки, залучення таких дітей до соціально-культурних програм при центрах дозвілля є природним результатом соціально-реабілітаційного процесу [287, с.192].

Перебування дітей під час канікул у літніх дитячих таборах, стверджує польська дослідниця Д. Умястовська, є одним з різновидів дозвілля (проведення часу дозвілля). Літні дитячі табори, на думку авторки, є чудовим взірцем у просуванні активного способу життя дітей з ООП [349, с. 380-381].

Яскравим прикладом висвітлення педагогічної роботи під час оздоровлення дітей з ООП в ДП «Український дитячий центр «Молода гвардія» стало дослідження В. Бездень та Н.В. Щубелки. Власний досвід авторів дає їм підстави стверджувати, що відпочинок й оздоровлення дітей з ООП найкращим чином відбувається шляхом тематичного різноманіття програм їх перебування в цьому закладі [9, с.79]. Інший дослідник С.П. Філімонов вважає дозвіллеву діяльність в санаторно-курортних установах необхідною умовою для творчого розвитку дітей з ООП, задоволення їх духовних та емоційних потреб, виявлення здібностей, розширення діапазону інтересів, стимулювання соціальної активності, підняття життєвого тону. Учений також акцентує на наявних проблемах проведення вільного часу дітьми з ООП. Перша проблема пов'язана з їх фізичними недоліками, які обмежують вибір форм дозвілєвої діяльності.

Друга проблема – це відсутність дозвіллевої культури, не вміння раціонально, змістовно та повноцінно розпорядитися своїм вільним часом [290, с.187].

Традиційно у наукових роботах дозвілля тісно пов'язують з культурою особистості. Вивчаючи різні аспекти дозвіллевої діяльності фахівці з цієї проблематики, А.Ф. Воловик та В.А. Воловик зробили висновок, що життєдіяльність людина відбувається в умовах культури, яка своєю чергою наповнює собою людину. В той самий час, дозвіллева діяльність людини з недостатньо високим рівнем культури набуває більш шаблонних та стереотипних ознак [41, с.82].

За твердженням авторів монографії «Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології», культура дозвілля учнівської молоді значною мірою залежить від рівня розвитку та функціонування ЗПО та установ культури (палаців дозвілля, спортивних клубів, кінотеатрів, секцій, бібліотек). Значною мірою культура дозвілля залежить від професійної майстерності фахівця з дозвіллевої діяльності, який створює належну творчу атмосферу та пропонує різноманітні форми творчості, розваг або відпочинку. У дозвіллевій діяльності особистість виступає не лише споживачем дозвіллевого продукту, а й активним творцем своїх емоційних вражень, знань, умінь та здібностей. При цьому, ті знання та навички, що особистість набула у вільний від навчання час, вона зможе реалізувати у процесі навчальної, наукової та громадської діяльності закладу, в якому навчається [273, с.184].

Цікавою для нас є точка зору, що висвітлена у монографії О.Б. Голіка [48]. Дослідник вважає, що організація дозвілля повинна мати системний підхід. До компонентів цієї системи науковець відносить: людей (викладачів, методистів, вчителів, педагогів-організаторів, керівників гуртків, студентів, учнів); інфраструктуру (заклади вищої освіти, заклади загальної середньої освіти I-III ступенів, заклади позашкільної освіти); навчально-виховний процес учнів (державні програми, плани, педагогічна практика, творчий підхід) [48, с.9].

На наш погляд, слід також врахувати окремі положення монографії О.П. Бойко «Культура дозвілля у суспільстві ризику». Особливого значення у своїй роботі науковець приділяє проблемі проведення культурного дозвілля учнівською молоддю. Різноманітне, цікаве, насичене змістом дозвілля повинно мати розважальний та ненав'язливий характер. Лише у цьому випадку дозвілля дає можливість індивіду проявити свою ініціативу в різних видах відпочинку та розваг. Але, змістовне культурне дозвілля вимагає від особистості певних зусиль і здібностей [22, с.12-13]. Саме під час змістовної культурно-дозвіллевої діяльності відбувається розкриття особистісного потенціалу людини, розвиток її креативних здібностей, комунікативних та організаторських якостей, уміння планувати, організовувати свою діяльність тощо [24, с.16].

Підсумовуючи вище зазначене, необхідно підкреслити соціально-культурну цінність дозвілля, що, на думку І.В. Петрової, впливає на збагачення культурного потенціалу особистості та сприяє її самореалізації [185, с.15]. Таким чином, у низці опублікованих результатів досліджень вчених, в яких автори акцентують на вихованні культури дозвілля дітей, підлітків та учнівської молоді, містяться ознаки та характеристики освітньо культурного напрямку розробленості проблеми розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО.

На сучасному етапі розвитку суспільства стан здоров'я дітей, підлітків та молоді, зокрема з ООП, є одним з ключових показників здорового потенціалу майбутнього української нації. Тому, його збереження, розвиток та формування у дітей, здорового способу життя набуває більш пріоритетного значення. З цього приводу, дослідники наполягають на важливості популяризації фізичної культури і спорту [86, с.21] та фізичної рекреації, що можуть задовольнити потреби особистості в рухливій активності, відпочинку, спілкуванні тощо [143, с.14]. Крім того, з погляду Л.В. Скрипник та Г.М. Чепурди, фізична рекреація позитивно впливає на відновлення психоемоційних сил людини, вдосконалення її духовного світу та системи

ціннісних орієнтацій. Фізична рекреація покликана зменшити вплив негативних наслідків науково-технічного прогресу, фізичних навантажень, нервово-психічної втоми, стресів тощо. Ця проблема може бути вирішена за допомогою мотивації особистості та поставлених перед нею цілей. Результати проведених досліджень дозволяють авторам стверджувати, що діти більшою мірою приділяє увагу самовираженню, самовдосконаленню, досягненню краси, отриманню позитивних емоцій та вражень, приємному проведенню вільного часу тощо, але меншою мірою – досягненню оздоровчого ефекту [265, с.370, с.372].

Слід зазначити, що останнім часом у світовій практиці особливе місце займає спортивна анімація, яка використовує спортивні споруди для проведення офіційних спортивних змагань, масових спортивних заходів в навчальних закладах та місцях масового відпочинку населення. Такий підхід забезпечує регулярність оздоровчо-рекреаційної рухової активності населення, зокрема, дітей з ООП [68, с.55].

На думку С.Б. Мудрик, найкращим засобом підвищення рухової активності у дітей з ООП, формування у них зацікавленості до фізичної діяльності та виховання моральних, естетичних та вольових якостей є застосування традиційних в Україні народних ігор. Автор стверджує, що такі ігри найкращим чином віддзеркалюють соціокультурний світ людини [168, с.9].

Останнім часом глобальні технологічні перетворення, що відбуваються у світі, активно впливають на зміну дозвіллевих практик дітей з ООП. При цьому, поруч з традиційними формами дозвілля дітей означеної категорії, повноцінно існують інноваційні віртуальні дозвіллеві мережі. Інтернет, як засіб соціальної взаємодії відкриває майже необмежені можливості для саморозвитку, самореалізації, спілкування, навчання та дозвілля таких дітей. Разом з тим, віртуальний світ містить багато ризиків та може впливати на особистість дитини конструктивним (спілкування, пошук корисної інформації, навчання, дозвілля) або деструктивним (інтернет-залежність, асоціальність, наркоманія,

деформування свідомості та поведінки) чином. Тому, ми наголошуємо на необхідності формування культури Інтернет-дозвілля у дітей з особливими освітніми потребами та створення сприятливих умов у реальному світовому просторі для повноцінної соціальної адаптації таких дітей.

Сьогодні Інтернет-мережі дають безмежні можливості особистості для комунікації у віртуальному світі, бути в тренді відомих культурних подій, дізнаватися про нові види проведення дозвілля, ознайомитися з визначними місцями світу. Проте, О.О. Шиббер зауважує, що відсутність в особистості критичного мислення або свідомого підходу до використання Інтернет-мережі сприяє змінам моделей її поведінки, інтересів, способів задоволення потреб у дозвілєво-рекреаційному просторі, що призводить до розповсюдження соціальних дисфункцій, асоціальних психофізіологічних явищ, втрати сенсу життя, депресивних розладів, відчуження людини від людини, деградації тощо [309, с.194].

Активне використання суспільством нових медіа засобів надзвичайно сильно вплинуло на трансформацію процесів життєдіяльності та соціалізації дітей з ООП, внаслідок чого діти молодшого шкільного віку активно та безконтрольно користуються гаджетами, комп'ютерами, а також телефонами. Дуже сильний та потужний медіа вплив, за твердженням А.В. Тадаєвої, може негативно позначитися на фізичному (порушення якості зору, постави), психічному (затримка розвитку мислення, пам'яті, уваги) та соціальному (ігрова, комп'ютерна, Інтернет-залежності, кібертретирування) розвитку дітей означеного віку. Авторка зазначає, що тільки шляхом соціального виховання можливо гармонізувати медіа вплив на дитину молодшого шкільного віку [279, с.101].

Одним з найцікавіших засобів організації дозвілєвої діяльності дітей, підлітків та учнівської молоді з ООП науковці вбачають впровадження інклюзивного туризму й краєзнавства в ЗПО. Дитячий туризм, підкреслює Є.В. Козловський дає величезні можливості дітям розв'язувати проблему зайнятості у вільний від навчання час; підтримує та розвиває творчість та креативність особистості; створює умови для формування адекватних уявлень про

навколишній світ; сприяє опановування засадами проєктної діяльності тощо [115, с.108].

Організація туристично-краєзнавчої діяльності дітей з ООП в системі ПО забезпечується широким спектром різноманітних форм навчання та виховання, до яких належать: екскурсії, що дозволяють здобути нові знання та вибрати майбутню професію; походи – сприяють формуванню патріотичних, моральних, фізичних компетентностей дітей; експедиції – орієнтують дітей до національно-українських ідеалів, цінностей та традицій; клуби – сприяють розвитку різних видів спортивного туризму та напрямів краєзнавчо-пошукової діяльності; зльоти – представляють рівень знань, умінь, навичок дітей; шкільні музеї – мотивують дітей до накопичення матеріалів та подальше їх використання в навчальній та дослідницькій роботі тощо [133, с.10. с.14].

Досліджуючи проблему організації пошукової діяльності здобувачів освіти, В.А. Редіна констатує, що найбільш ефективними формами пошукової краєзнавчої роботи учнів у ЗПО є екскурсії, експедиції та туристські походи, участь в яких сприяє формуванню умінь та навичок пошукової діяльності; розвитку інтересів до галузей науки; професійній орієнтації учнів тощо [256, с.16].

У дослідженні О.О. Бейдик та О.І. Топалової висвітлено питання щодо необхідності створення інклюзивних груп для дітей з ООП в ЗПО України. Дослідники стверджують, що впровадження інклюзивних туристсько-краєзнавчих програм дозволить долучати дітей з ООП до вивчення географії, етнографії, архітектури, довкілля, явищ соціального життя тощо. Крім того, впровадження інклюзивної моделі забезпечить таких дітей практичним досвідом подорожування. Автори стверджують, що створення інклюзивних груп в освіті, туризмі, фізичній культурі, спорті сприятиме самореалізації, адаптації, фізичної та соціально-психологічної реабілітації, участі в туристських заходах та змістовному дозвіллі дітей з ООП [11, с.128].

Таким чином, у процесі проведеного дослідження виявлено факт тяглости наукових пошуків з окремих аспектів проблеми дозвіллевої

діяльності дітей з ООП в ЗПО на значному відрізку часу, починаючи з кінця XIX – початку XX ст., при цьому до основних видів наукових публікацій слід віднести дисертації та автореферати дисертацій, монографії, наукові статті, а також підручники, навчальні посібники, тези доповідей тощо. Виявлено, що основними напрямками розробленості заявленого дослідження є історико-педагогічний, середовищно-педагогічний, соціально-педагогічний, освітньо-культурний. Також, важливою компонентою дослідження є формування культурно-інформаційних потреб дітей в умовах дозвілля; профілактика залежності дітей від соціальних мереж; залучення дітей до туристичної та краєзнавчої діяльності як видів дозвілєвої діяльності дітей у ЗЗСО та ПО; вплив фізичної культури, спорту та фізичної рекреації на розвиток особистості тощо. Крім того, дозвілєва діяльність сприяє фізичному вдосконаленню дітей з ООП, що, своєю чергою, є фундаментом сприйняття і реалізації ціннісних установок особистості. Тобто, окремі аспекти проблеми розроблені, що своєю чергою, призводить до необхідності проведення узагальнюючого комплексного дослідження на таку актуальну наукову проблему. Наступним нашим кроком є дослідження термінологічного поля означеної проблеми.

1.2. Термінологічне поле вивчення проблеми дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти

Студіювання спеціальних наукових джерел доводить, що вільний час та дозвілля є невід'ємним компонентом життєдіяльності дітей, які перебувають в активному процесі свого розвитку. Тому, для нашого дослідження важливо визначитися з термінологічним апаратом та мати чітко сформульовані й скоординовані концепти сфери дозвілєвої діяльності, що відображають специфіку феномену дозвілля дітей з ООП в ЗПО. Отже, в контексті нашого дослідження виникає необхідність детально розглянути концептуальні підходи щодо визначень дефініцій «вільний час», «дозвілля», «дозвілєва діяльність дітей», «культурно-дозвілєва діяльність», «позашкільна освіта»,

«інклюзивна освіта», «інклюзивна позашкільна освіта», «діти з особливими потребами», «діти з особливими освітніми потребами» тощо.

Аналіз наукової літератури доводить, що перші спроби усвідомлення сутності категорій «вільний час» та «дозвілля» були зроблені філософами античного світу. Зокрема, Аристотель, Платон, Сократ та інші вчені високо оцінювали дозвілля як можливість для виховання дітей, вдосконалення їх моральних й фізичних якостей, розвитку творчого потенціалу, взаємодії із зовнішнім світом, отримання задоволення, радості та щастя [7, с. 17; 140, с.37-39; 255]. На наш погляд, саме античні філософи схарактеризували актуальність, ціннісну складову та концептуальні засади дослідження понять «вільний час» та «дозвілля» людини.

Попри на те, що терміни «вільний час» та «дозвілля» мають античне коріння, класичне визначення цих понять було розкрито в період індустріального розвитку суспільства. Так, починаючи з середини ХІХ століття, у закордонній літературі почали з'являтися перші системні наукові дослідження проблем життєдіяльності людини та суспільства, було проведено ґрунтовний аналіз теорії вільного часу, досліджено діяльність особистості під час проведення нею дозвілля [29, с 10-11]. Широкий спектр таких досліджень представлено в роботах Д. Рікардо, А. Шопенгауера, Т. Веблена та інших науковців. Так, Д. Рікардо вважав вільний час таким же зайнятим часом, як і робочий. Автор називає його відносно вільним тому, що цей час є вільний від трудових обов'язків та належить людині, яка може розпоряджатися ним за власним бажанням [280]. А. Шопенгауер стверджував, що дозвілля є вінцем людського існування, завдяки якому людина стає володарем свого «Я» [67, с.4]. У класичній «Теорії праздного класу» Т. Веблен розвиває історико-економічну концепцію, що має ідеалістичний характер. Автор стверджує, що поділ суспільства на «праздні» та «працюючи» класи неминуче призведе до виникнення антагонізму між ними. У рамках концепції раціональності Т. Веблен критично ставиться до демонстрування свого багатства, «праздного» способу життя та «марнотратного споживання» матеріальних

благ, зокрема й у споживанні дозвілля. Дозвілля, на думку ученого, було привілеєм «еліти», яка займала високі посади та витрачала захмарні кошти на проведення свого вільного часу, а «звичайні» люди задовольнялися малим. Це призводить до «заздрісного порівняння» останніх, що є несприятливим для індивіда. Така особистість буде відчувати хронічну незадоволеність і постійно прагнути до досягнення престижного «грошового рівня життя» [352]. Відповідно, на перший план у такої особистості виходить робочий, а не вільний час, який є найсприятливішим часом для розвитку особистості людини. Таким чином, дослідники зазначеного періоду вважають, що вільний час та дозвілля повинні мати всі верстви населення, під час якого відбувається розвиток особистості, відновлення моральних, фізичних та психологічних сил людини.

Найбільш продуктивним часом для вивчення поняття дозвілля вважається друга половина ХХ століття, коли у світі з'явилися інноваційні концепції, передумовою яких стало економічне зростання країн, скорочення робочого часу, поліпшення якості життя і, як наслідок, збільшення вільного часу. Ці часи характеризуються створенням наукових шкіл у різних країнах світу з питань дозвілля, а саме: французька школа представлена працями та науковими розробками Ж.Р. Дюмазедьє, Ж. Фрідмана, Ж. Фурастьє, А. Жерара тощо; американська школа відома працями М. Каплана, Дж. Келлі, С. Паркера, Дж. Шиверс тощо; до німецької школи увійшли Х. Дюрст, С. Есер, Р. Зюдєн, К. Кармел тощо.

Розглянемо позиції представників декількох наукових шкіл. Зокрема, засновник американської школи дозвіллевих досліджень С. Паркер розробив власний концептуальний підхід щодо визначення понять «робота» та «відпочинок». Він поділяє час, пов'язаний з роботою та відпочинком на складові робочого (робота та робочі обов'язки) та неробочого часу (фізіологічні потреби, неробочі обов'язки, відпочинок). С. Паркер стверджує, що робота та відпочинок повинні бути більш інтегрованими, а не диференційованими, щоб люди мали можливість реалізувати себе в роботі та

під час відпочинку. Учений виділяє три типи взаємозв'язку між роботою та відпочинком: 1) розширений (extension), коли робота та відпочинок схожі один з одним; 2) опозиційний (opposition), коли індивідуум обирає види дозвілля, які відрізняються від роботи; 3) нейтральний (neutrality), коли дозвілля не є самостійним вибором індивідуума, а запропоновано галузями розваг. При цьому, види дозвілля суттєво відрізняються від роботи. Учений зазначає, що змістовне та вільно обране дозвілля є моральним та соціальним благом, а робота, яка забезпечує зміст та свободу вибору, є важливою та бажаною [343].

Привабливою, на наш погляд, є концепція «серйозного» та «звичайного» дозвілля канадського дослідника Р.А. Стеббінса. «Серйозне дозвілля» автор розглядає, як постійні заняття учасників громадської діяльності, що захоплюють людину незлічними можливостями. Цей вид дозвілля відрізняється від «звичайного дозвілля» тим, що має більш змістовне наповнення. Під час «серйозного дозвілля» людина духовно зростає, набуває спеціальних навичок, поглиблює свої знання, підвищує самооцінку, отримує можливість самовираження та самореалізації, розвиває соціальну взаємодію та почуття задоволення від приналежності до певної спільноти. До «серйозного дозвілля» Р.А. Стеббінс відносить: волонтерство, захоплення, хобі. До «звичайного дозвілля» – відпочинок, денний сон, прогулянки, перегляд телепередач, читання книг, прослуховування музики, відвідування вечірок, приймання їжі тощо. Забезпечуючи учасника тимчасовим відпочинком, «звичайне дозвілля» готує його до більш серйозної або обов'язкової діяльності. Тому, «звичайне дозвілля» автор вважає невід'ємною частиною «серйозного дозвілля» [333; 345; 346].

Особливий інтерес представляє концепція «цивілізації дозвілля» французького соціолога Ж.Р. Дюмазедьє, що набула достатньо широкого поширення у західній філософії. Аналіз проведених науковцем досліджень показав, що дозвілля не поступається робочому часу, а навіть превалює над ним. Привабливість дозвілля свідчить про домінування ціннісного ставлення

до нього в порівнянні з робочим часом. Учений розглядає дозвілля як сукупність різноманітних занять, якими захоплюється особистість заради відпочинку, розваги, розвитку, самоосвіти після виконання нею професійних, сімейних або громадянських обов'язків. Ж.Р. Дюмазедьє став першим, хто виділив та піддав аналізу три основні функції дозвілля, а саме: відпочинок, розваги та саморозвиток особистості [351, р.189].

З метою розкриття культурного потенціалу дозвілля доцільно розглянути теорію вільного часу американського ученого М. Каплана, який розуміє дозвілля не як вид діяльності або відпочинку у вільний час, а як провідний компонент культури, що має ґрунтовні й тонкі зв'язки з загальними проблемами навчання, роботи, сім'ї, політики. Дослідник виділяє низку концептуальних моделей дозвілля для задоволення інтересів та потреб особистості. На думку автора, гуманістична модель розглядає дозвілля як стан свободи, отримання задоволення, щастя та радості. Терапевтична модель представляє дозвілля як засіб для фізичної реабілітації та позитивного впливу на психічний стан людини. Кількісна модель акцентує на час, що залишається у людини після виконання нею невідкладних справ. Інституційна модель передбачає використання дозвілля в політичних, релігійних, освітніх та сімейних сферах. Епістеміологічна модель розглядає дозвілля як дії особистості в навколишньому світі. Соціологічна модель вивчає дозвілля як сукупність елементів творчої діяльності та характеризується добровільністю участі людини в дозвіллевій діяльності [158, с. 6-7].

Принципово важливим для нашого дослідження є концептуальний підхід американського вченого Дж. Шиверса щодо структурування дозвілля та наповнення його культурним змістом. Згідно з його позицією, дозвілля розглядається як природне тяжіння людини, спроможність до самореалізації, мотивація до трудової діяльності, беззмістовно або антикультурно проведений час тощо. Автор поділяє дозвілля на: дозвілля як рекреацію, при якій особистість задовольняє власні інтереси та бажання; дозвілля як задоволення, що сприяє отриманню радості; дозвілля як відновлення духовних та фізичних

сил, що необхідні індивіду для продовження трудової діяльності; дозвілля як стан буття, що забезпечує самореалізацію особистості; дозвілля як функція, що дозволяє людині самовдосконалюватися; дозвілля як соціальна стратифікація, при якій певний соціальний клас перетворює дозвілля на антикультурне явище; дозвілля як вільний час, що залишається у людини після робочого часу тощо [158, с. 7; 191, с.102].

Варто відзначити, що в роботах американських авторів простежується впровадження моделі активної дозвіллевої діяльності. Науковці стверджують, що завдяки активному дозвіллю особистість: позбавляється зайвої енергії (теорія «деенергізації» Г. Спенсера та Ф. Шиллера); апробує себе в різних ролях (теорія «підготовки до життя» В. Гросс); емоційно розвантажується та позбавляється від стресів й напруги (теорія «релаксації» С. Патріка); відновлює та розвиває свої можливості шляхом зміни видів діяльності (теорія «рекреації» Л. Кеймса); задовольняє свої інстинкти (теорія «інстинкту» Р. Джеймса); переймає культуру своїх прашурів (теорія «сумарності» Ст. Холла); отримує можливість самореалізації та самовираження (теорія «самовираження» Е. Мітчела) [158, с.8]. Підсумовуючи вище наведене зазначимо, що концепція закордонних моделей переважно ґрунтується на активних формах дозвіллевої діяльності, релаксації, рекреації, отриманні задоволення, радості та щастя від творчої діяльності, яка сприяє розвитку особистості її самовдосконаленню, самовираженню та самореалізації.

Суспільно-економічні перетворення, що відбулися на початку 90-х років ХХ століття на теренах України, суттєво вплинули на духовні та ідейні вектори орієнтації суспільства, переоцінку цінностей, ідей, концепцій, нових підходів до сфери вільного часу та дозвілля людини. Виклики нового часу детермінували появу різноманітних наукових робіт щодо вивчення феномену «вільний час» та «дозвілля», зокрема дітей з особливими освітніми потребами, що є вкрай важливими для нашого дослідження.

Контент-аналіз наукових розвідок дозволив окреслити поняттєвий апарат досліджень дефініцій «вільний час» та «дозвілля» на сучасному етапі.

Зокрема, у багатьох енциклопедичних словниках та довідниках поняття дозвілля визначається як: вільний від роботи час, час відпочинку, час розваг [194, с.91]; частина вільного часу, що забезпечує відновлення фізичних, розумових та психічних сил людини [141]; вільний від обов'язків час, що сприяє моральному, розумовому та фізичному розвитку особистості, збереженню та підвищенню її працездатності [132, с.13]; різноманітні заняття у вільний час, що позитивно впливають на розвиток творчих можливостей індивідуума [267, с.22]; виконання певних видів діяльності або занять у вільний час для задоволення інтелектуальних, соціальних та культурних потреб [71] тощо.

Крім того, в контексті дослідження було виявлено чимало трактувань понять «вільний час» та «дозвілля», що представлено у дослідженнях науковцями сучасного наукового простору. Зокрема, вітчизняна вчена І.І. Мачуліна вбачає у вільному часі людини частину соціального, добового, позаробочого часу, що є часом свободи, простором вільної діяльності та розвитку індивіда. Дозвілля, у баченні авторки, спрямовано на вирішення культурних потреб та інтересів особистості [127, с. 7]. За ствердженням В.І. Березан пріоритетним напрямком у життєдіяльності людини є вільний час, яким вона розпоряджається за власним розумом для задоволення своїх потреб та прагнень. Дозвілля ж, на думку науковця, представляє собою час, що залишається у людини після вирішення важливих справ [67, с.4]. Розглядаючи специфіку вільного часу, В.В. Балахтар бачить в ньому час для більш піднесеної діяльності, що сприяє розвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу та збагаченню духовних цінностей [5, с. 18]. Позиція І.В Петрової полягає у визнанні дозвілля однією з важливих форм реального буття людини, яка прагне до самореалізації [185, с. 25]. Н.О. Максимовська вивчає дозвілля як соціально-культурне явище, що забезпечує здійснення потреби особистості у вільний час за допомогою створення інституційного середовища [152, с. 67]. О.П. Диба розглядає дозвілля як складову культури певного соціуму й сферу соціалізації та інкультурації особистості, що сприяє її розвитку [61, с.5]. З

погляду Ю. М. Баранецької дозвілля це власний час людини призначений для її всебічного та гармонійного розвитку, що формується завдяки комунікативної, соціальної та фізичної активності особистості [6, с.62]. Українські дозвіллезознавці В.Й. Бочелюк та В.В. Бочелюк наголошують, що дозвілля забезпечує людину такими заняттями у вільний час, завдяки яким відбувається відновлення її фізичних, духовних та психічних потреб [27, с. 7]. Своєю чергою, Т.М. Корнієнко розглядає дозвілля як особливу сферу діяльності людини у вільний час, що сприяє її фізичному та духовному розвитку, задовольняє власні інтереси та нахили [131, с.12]. Їх погляди підтримує дослідниця Є.В. Чугунова, яка стверджує, що головний принцип дозвілля передбачає поновлення психофізіологічних сил індивіда, підвищення його освітнього рівня та покращенні духовного стану, отриманні задоволення та насолоди у процесі діяльності [302, с. 1]. Ми погоджуємося з автором останнього трактування стосовно того, що дозвілля приносять людині задоволення та насолоду від процесу та результату своєї діяльності, робить її щасливою тощо.

Отже, нами встановлено, що багатозначність понять «вільний час» та «дозвілля» сприяла появі різних теоретичних підходів, концепцій, дослідницьких напрямів у науковому осмисленні його сутності. Це відбувається завдяки тому, що вільний час та дозвілля стали предметом міждисциплінарних досліджень з філософії, економіки, соціології, культурології, психології, туризмології, педагогіки тощо. Тож, представники різних наук проблему вільного часу та дозвілля досліджують в межах конкретно наукового підходу. На нашу думку, перспективним є об'єднання зусиль учених різних наукових дисциплін у вивченні суті вільного часу та дозвілля.

Таким чином, у сучасній науці поняття дозвілля розглядається як невід'ємна складова частина вільного часу особистості. Дозвілля в повсякденності сприймається як діяльність людини у вільний від роботи час, сімейних та суспільних обов'язків, побутових турбот, виконує функцію

відновлення фізичних, психічних та духовних сил людини; спрямована на саморозвиток, самовдосконалення, самореалізацію особистості; отримання власного задоволення, щастя, насолоди від уподобаної діяльності; досягнення інших цілей за власними потребами та інтересами.

Крім того, ми поділяємо думку С.Б. Кримського, що поняття «вільний час» набагато ширше за поняття «дозвілля», бо стосується фундаментальних засад, побудови всесвіту і, таких категорій, як свідомість, час та простір. Останні дві з названих категорій складають універсум буття. Усвідомлення першочергової можливості морально – етичного наповнення буття особистості дозволяє говорити про «ціннісно-смысловий універсум» [138] вільного часу. Огляд поглядів провідних закордонних та вітчизняних учених дозволяє нам приєднатися до думки щодо виокремлення категорії дозвілля, як наповненого цінностями та смислами буття особистості, пов'язаної з серйозною творчою діяльністю, фізичною рекреацією, комунікацією з іншими людьми тощо. На нашу думку, дозвілля характеризує якість проведення вільного часу людини.

Попередній аналіз показав, що, хоча дозвілля й займає лише певну частину вільного часу, однак воно завжди пов'язане з діяльністю людини, що направлена на розвиток особистості. Тому, у контексті нашого дослідження розглянемо сутність поняття «дозвіллева діяльність». Насамперед зазначимо, що специфіка дозвіллевої діяльності обумовлена віковими особливостями людини. Вільний час дорослих та дітей суттєво відрізняється один від одного. Для дорослих вільний час найчастіше визначається, як такий, що залишився після оплачуваної роботи або домашніх справ. Бюджет часу школярів поділяється на навчальний та позаурочний. При цьому, навчальна діяльність школярів ототожнюється з робочим часом, а інша їх діяльність – з позаурочним. До навчального часу школярів Б.А. Брилін відносить різні види занять у школі (уроки, консультації, додаткові заняття), виконання домашнього завдання та підготовка до екзаменів. Позаурочний час вчений поділяє на потрібний (час, пов'язаний з суспільними обов'язками; з

задоволенням побутових та фізіологічних потреб) та вільний (час для культурного відпочинку та розваг), який саме й належить до дозвіллевої діяльності [30, с.74-75]. Інший представник української дозвіллевої школи О.А. Пермяков до вільного часу школярів відносить частину загального бюджету часу, що залишається в учнів після виконання ними навчальних завдань, задоволення фізіологічних потреб та інших видів обов'язкових занять, зокрема: відвідування гуртків, творчих об'єднань, занять фізичною культурою та спортом, читання, перегляд телепередач, виконання громадських доручень тощо [182, с. 3]. До структури дозвілля, В.І. Березан відносить такі складові, як спілкування, спортивно-оздоровчу діяльність, ігри, відпочинок, розваги, активну інтелектуально-пізнавальну діяльність, художню, технічну, природничо-наукову творчість, аматорську діяльність тощо [67, с.4]. Дослідник С.У. Гончаренко стверджує, що використовуючи дозвілля для навчання, роботи, ігор, занять спортом, мистецтвом або майстерністю діти духовно, інтелектуально та фізіологічно розвиваються, а також підвищують свою працездатність [49, с. 100]. З погляду Б.А. Бриліна дозвілля школярів тісно пов'язано з опануванням ними культурних цінностей, фізичною активністю та розважальною діяльністю [30, с.75]. Отже, огляд вище наведених результатів наукових досліджень дозволяє констатувати, що діти, підлітки та молодь мають більше вільного часу в порівнянні з працюючими дорослими. Тому, можна стверджувати, що життя дітей організовано навколо дозвіллевої діяльності. При цьому, цікава, пізнавальна, розвивальна дозвіллева діяльність дає можливість дитині стати в майбутньому організованою та успішною особистістю, яка отримуватиме задоволення від власних досягнень [52, с.27]. На наш погляд, принципово важливим є те, що у даний період вчені не тільки продовжили наукові пошуки у сфері вільного часу та дозвілля людини, а й розширили зміст дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

У сучасній науковій літературі було виявлено різні погляди щодо визначення терміну «дозвіллева діяльність». Так, Ю.О. Бардашевська у цьому

терміні бачить осмислено активну та продуктивну діяльність людини, яку особистість спрямовує для задоволення своїх інтересів та потреб [7, с. 35]. З погляду В.В. Синявського, «дозвіллева діяльність школярів» виступає як невимушена, спонтанна, вільна та творча діяльність, яка перетворюється в культуро-формуючий, розвиваючий, виховний процес [263]. Дослідниця О.П. Бойко визначає «дозвіллеву діяльність» як діяльність індивідуума з організації власного дозвілля [22, с.15]. Однак, реалізувати та проявити себе людина спроможна за наявності у неї «культури дозвілля». Саме тому, під поняттям «культура дозвілля» авторка розуміє спроможність особистості конструктивно використовувати свій вільний час через активний відпочинок, духовно насичену комунікацію, репродуктивно творчу діяльність тощо [22, с.12]. З точки зору В.Г. Кириченко «культурне дозвілля» задовольняє найрізноманітніші інтереси дитини у вільний час, що базуються на культурній спадщині народу. Ефективною формою «культурного дозвілля» авторка вважає прагнення особистості до самоосвіти, самовдосконалення, громадської, суспільної, політичної, творчої діяльності тощо [89, с.65]. Науковець Ю.І. Боловацька «культуру дозвілля» визначає, як надбання ціннісних орієнтацій в поведінці особистості, а «культурно-дозвіллеву діяльність» – як впровадження інноваційних методик та технологій, що сприяють саморозвитку особистості, активізації її пізнавальних та інтелектуальних можливостей під час змістовного дозвілля, зокрема проведення: культурних, розвивальних та соціальних заходів [21, с.8]. На думку Б.А. Земби, «культурно-дозвіллева діяльність» має забезпечити дитину таким соціально-виховним середовищем, в якому вона буде вільно та нерегламентоване проявляти себе, а цілеспрямованість самого процесу дозвілля через мистецтво, гру, спілкування, розвагу, художньо проектну діяльність сприятиме її всебічному розвитку [80, с. 117].

Аналіз фахової та спеціальної літератури допоміг нам сформулювати власний погляд на визначення терміну «дозвіллева діяльність дітей». Ми вважаємо, що *дозвіллева діяльність дітей* – це не просто відпочинок та розваги

заради розваг, а: по-перше, це – процес виховного впливу, який включає сукупність різноманітних видів діяльності, що наповнюють дозвілля; по-друге, це – серйозна діяльність дітей, під час якої вони набувають духовних, творчих, культурних, пізнавальних, розвивальних, фізичних, комунікативних, когнітивних, соціальних компетентностей; по-третє, така діяльність повинна бути наповнена раціональним змістом, який можуть забезпечити заклади позашкільної освіти. Дозвіллеву діяльність дітей з ООП в ЗПО України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття було визначено як організовану під керівництвом фахівця з дозвіллевої діяльності або педагога-організатора діяльність, яка ґрунтується на принципах особистісної орієнтації, добровільності, доступності та якості дозвіллевих послуг, диференціації, індивідуалізації, системності, спільної діяльності та ін.; має на меті розвиток соціальної активності та творчого потенціалу особистості, створення умов для її самореалізації та самотворення; здійснюється в гуртках, секціях, студіях, групах на базі дитячих юнацьких спортивних шкіл, клубів, оздоровчих закладів для дітей та молоді, спеціалізованих мистецьких закладів, палаців, центрів, будинків науково-технічної учнівської молоді та ін.

Ретроспективний огляд наукових праць з питань розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО дає підстави для аналізу поняття «позашкільна освіта». Вивчення теоретичного та практичного матеріалу, якій окреслює розвиток ПО України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття доводить, що у сучасних наукових колах відсутня єдність щодо визначення дефініції «позашкільна освіта». У нотатках В.Г. Пустовіта ПО представлена, як система додаткових знань, умінь та навичок, яку здобувають діти з ООП в різних за типами та формами інституціях в позаурочний час [251, с. 14]. На думку В.В. Вербицького, Н.М. Гринькової та інших науковців, діяльність ЗПО здійснюється за принципом безперервності, цілісності, наступності та інтеграції, поглиблює й конкретизує освітньо-виховний процес, сприяє професійному самовизначенню дітей з ООП тощо [34, с. 7; 56, с. 29; 253]. Дослідниця І.Ю. Мосякова ПО розглядає, як пошукову освіту, що надає

особистості можливість вибору власної долі [167, с. 39]. Науковець Л.Л. Яременко зазначає, що ПО забезпечує індивідуума систематизованими знаннями про культуру, природу, людину, суспільство, а також сприяє опануванню вміннями та навичками творчої діяльності [313, с.112]. З погляду А. Бондар та М. Томанек, ПО має особливу специфіку впливу на дитину, яка дає їй певні переваги перед іншими засобами виховання [25, с.39]. Українська вчена В.А. Герасименко вбачає ПО як педагогічно спрямований вид дозвілля, що істотно впливає на розвиток дітей з ООП [45, с.11]. Наукові пошуки О.М. Мелентьєва дозволяють стверджувати, що ПО позитивно впливає на поліпшення психологічного здоров'я дітей, зменшує щоденну напругу заформалізованого шкільного життя [156,с. 8]. За ствердженням Н.М. Гринькової, цілеспрямований освітньо-виховний процес ЗПО забезпечує духовне становлення особистості, виховує в неї працьовитість, дисциплінованість, старанність тощо [56, с. 29]. Наукові дослідження вказаних авторів відображають їх погляди на розвиток сучасної системи ПО, що має особливу, притаманну саме їй, траєкторію розвитку.

Крім того, важливо надати офіційне трактування дефініції «позашкільна освіта» України, що міститься у нормативно-правових документах. Зокрема, має місце таке визначення наведеного поняття, а саме: – «сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні та слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти» [240, ст. 1]. Дана дефініція, насамперед, стосуються дітей з ООП, інтеграція яких упродовж останнього десятиліття відбувається до ЗПО України. Така тенденція сприяла розвитку інклюзивної освіти, в основу якої покладена ідеологія, що виключає будь-яку відмінність, обмеження або перевагу дітей, забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, створює відповідні умови для надання освітніх послуг дітям з ООП тощо.

На підставі вище наведеного, необхідно розглянути терміносистему «інклюзивна освіта». Поняття «inclusion» (інклюзія) було запозичено в англійській мові та перекладається як включати, залучати, приєднувати,

об'єднувати. Сучасні науковці тлумачать це поняття по різному. А.А. Колупаєва трактує інклюзію, як об'єднану освітню систему для здобувачів освіти з різними відмінностями до загальноосвітнього простору [178, с.260]. Українські науковці Л.Ю.°Байда та О.В. Красюкова – Енс розглядають інклюзію як політику та процес, що забезпечують участь індивідуума в усіх сферах життєдіяльності суспільства [82, с. 78]. С.Г. Здрагат стверджує, що сучасна інклюзивна парадигма є невіддільною складовою системи освіти, важливою компонентою з власною місією, візією, філософією, цінностями, методами та завданнями [79, с.91]. На думку Г.В. Давиденко, інклюзія – це інноваційна суспільна та освітня філософія, що будується за принципами включення усіх учасників незалежно від їхніх можливостей у соціальне, культурне та комунікативне життя [59, с.27]. Аналіз спеціальної літератури показав, що погляди вітчизняних науковців на феномен інклюзивної освіти не є однозначними. Так, М.В. Малік та О.Г. Ферт представляють інклюзивну освіту, як гнучку освітню систему орієнтовану на включення дітей з ООП до загальноосвітнього середовища [154, с.7; 289, с.10]. Науковці А.А. Колупаєва та Л.О. Савчук характеризують інклюзивну освіту як таку, що базується на принципі надання права на освіту дітям з ООП в закладах, що знаходяться поруч з місцем їх проживання [117, с.8]. У дослідженні І.Б. Кузавої окреслено пріоритетні параметри педагогічної сутності інклюзивної освіти, як комплексного процесу, що об'єднує дітей з ООП в групу звичайних однолітків загальноосвітнього закладу. При цьому, науковець зазначає, що навчання таких дітей повинно відбуватися з урахуванням особистісно орієнтованого підходу, вибору методів навчання та персональних особливостей освітньо-пізнавальної діяльності [139, с.9]. М.І. Берегова інклюзивну освіту тлумачить, як соціально педагогічний феномен, що підлаштовується під потреби дітей з ООП, враховує їх індивідуальні особливості та створює відповідні умови для забезпечення максимально ефективного навчального процесу [12, с.29]. На переконання А.В. Гети, інклюзивна освіта є головним напрямком навчання дітей з ООП, але

така форма освіти не може бути обов'язковою для всього загалу дітей [47, с.94]. Оцінка вищенаведених положень окремих авторів дає нам підстави для висновку, що інклюзія - це широке поняття, що включає суспільні, соціальні, філософські, освітні, педагогічні, економічні, політичні компоненти тощо.

Зазначимо, що сьогодні детермінує нові підходи до формування термінологічного поля поняття позашкільна освіта, що стосується, зокрема інклюзивної парадигми її розвитку. Тому, нами запропоновано власне визначення дефініції «інклюзивна позашкільна освіта». На нашу думку, «інклюзивна позашкільна освіта» – це сфера освітньої діяльності, що ціннісно - орієнтована на реалізацію особистісного креативного потенціалу розвитку дітей з ООП в інституціях ПО з використанням інноваційних педагогічних методів, що забезпечують соціально-культурну адаптацію членів такої дитячої спільноти.

Суттєвим для нашого дослідження є вивчення понятійно-термінологічного аспекту дефініції «діти з особливими освітніми потребами». Перш за все необхідно зазначити, що відповідно до Конвенції про права дитини, яка набула чинності в Україні з 27 вересня 1991 року, та Закону України «Про охорону дитинства» (2001) дитиною вважається особа віком до 18 років, якщо за законом вона не набуває прав повнолітньої раніше [237]. Вище наведене дозволяє у нашому дослідженні окреслити вікову межу дітей з ООП від 5 до 18 років. Варто підкреслити, що у вітчизняних нормативних документах відсутній термін діти з ООП. Разом з тим, знайшов застосування термін діти з ОП, що був запозичений у закордонних наукових джерелах та характеризував дітей з вадами, які мають порушення опорно-рухового апарату; помірні, важкі або глибокі форми інтелектуальної недостатності; порушення емоційно-вольової сфери; затримку або комплексні порушення розвитку; дитячий аутизм; порушення слуху, зору, мовлення тощо [3, с. 96-97].

В сучасних закордонних наукових дослідженнях визначення терміну діти з ОП представлено у наступних інтерпретаціях. За визначенням французького вченого G. Lefrancois термін особливі потреби застосовується

до осіб, що мають соціальні, фізичні, емоційні особливості та потребують спеціальної уваги й додаткових послуг [118, с.°29]. Дослідниця Ш. Діксон наполягає на тому, що інклюзія повинна стати імперативом розвитку суспільства рівних можливостей для всіх людей та поширюватися на всіх дітей. Тому, американська дослідниця включає до такої категорії дітей з розумовими, емоційними та фізичними відхиленнями, спортсменів, мігрантів, блазнів, обдарованих дітей тощо [323, с.°33-53].

Під час аналізу нами виявлено, що зміст терміну «діти з особливими освітніми потребами» в українському та закордонному законодавстві суттєво відрізняється. Зокрема, у міжнародних нормативних документах, державних законодавчих актах соціального спрямування багатьох країн існує загальноживаний термін «Children with Special Needs» [336]. Він розглядається у широкому розумінні та застосовується відносно всіх дітей незважаючи на їх фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві, розумові недоліки. До таких дітей відносяться: безпритульні та діти, які змушені працювати, діти вихідців із кочових народів, діти з мовних, етнічних або культурних меншин, діти з менш благополучних або маргінальних районів тощо [260, п.3]. Крім того, в Міжнародній класифікації стандартів освіти International Standart Classification of Education (2011) зазначено, що особливі освітні потреби мають ті особи, які потребують спеціальної допомоги, додаткових ресурсів, а також адаптованих педагогічних методів. Такі підстави можуть охоплювати вади фізичних, поведінкових, інтелектуальних, емоційних і соціальних спроможностей [326, р. 83]. В сучасній вітчизняній юридичній практиці використовують поняття діти з ООП. Ґрунтовний аналіз вітчизняних нормативно-правових документів дозволив нам виявити наявність визначення терміну діти з ООП. Так, у постанові КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2013) до таких дітей відносять: дітей сліпих та зі зниженим зором, глухих та зі зниженим слухом, з тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями

опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю, дітей зі складними вадами розвитку тощо [205]. У наказі МОН України «Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» (2018) також вживається цей термін, до якого відносяться діти, що мають порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату, порушення інтелектуального розвитку, тяжкі системні мовленнєві порушення, розлади різного спектра аутизму, синдром Дауна, інвалідність тощо [217, п.1]. Тобто, у наведених нормативних документах мова йдеться тільки про дітей з певними вадами.

Необхідно підкреслити, що в ЗУ «Про охорону дитинства» (2001) наводяться визначення окремих категорій дітей з ООП: сироти; позбавлені батьківського піклування; з неповних сімей; з багатодітних сімей; з прийомних сімей; біженці; постраждали внаслідок воєнних дій або збройних конфліктів та мають поранення, контузію, каліцтва; що зазнали фізичного, сексуального або психологічного насильства; перебувають у складних життєвих обставинах, з інвалідністю, тяжкою хворобою, перебувають у конфлікті із законом, безпритульні; потребують додаткового захисту внаслідок виникнення загрози їх життю; потребують тимчасового захисту внаслідок зовнішньої агресії або іноземної окупації [237, ст. 1].

При цьому, в ЗУ «Про освіту» (2017) вказаний термін трактується у наступній редакції, а саме – «це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту» [235, ст. 1]. Ми вважаємо, що весь перелік категорій дітей, що міститься у вказаних законах, є особами з ООП, які потребують постійної чи тимчасової освітньої та педагогічної підтримки.

Аналіз спеціальної літератури доводить, що проблема віднесення окремих категорій осіб до таких, що мають ООП, розглянута у низці робіт вітчизняних науковців. Зокрема, В.В. Ткачук та Ю.В. Єчкало розрізняють осіб з ООП за: 1) соціальною ознакою (біженці, внутрішньо переміщенні особи, сироти, жертви збройних та міжнаціональних конфліктів, жертви екологічних

та техногенних катастроф, жертви стихійних лих); 2) географічною ознакою (іноземці); 3) психологічною ознакою (особи, що потребують психологічної допомоги, жертви насильства, особи з проблемами в поведінці); 4) ознакою порушення здоров'я (особи з інвалідністю, особи з незначними психічними відхиленнями або фізичними вадами, особи з захворюванням на ВІЛ/СНІД); 5) військовою ознакою (учасники АТО; учасники бойових дій; солдати строкової служби); 6) ознакою вагітності; 7) ознакою обдарованості (талановиті, особи, яким необхідні спеціальні освітні програми підвищеної складності, особи з високими спортивними досягненнями, особи, які мають високі художні досягнення); 8) ознакою належності до меншин (особи з релігійних організацій, особи з мовних та етнічних меншин) [282, с. 92]. Своєчасною, на наш погляд, є позиція З.М. Шевців щодо необхідності внесення до терміносистеми наступних дітей з ООП, зокрема: дітей із внутрішньо переміщених сімей, біженців, мігрантів, сімей із низьким рівнем матеріального забезпечення, соціальних сиріт [306, с.10]. Слушним, на нашу думку, є погляд Ю.Г. Носенко щодо деяких груп осіб, які мають отримати підтримку в рамках інклюзивних стратегій. До таких осіб науковець відносить: суб'єктів гендерної дискримінації, етнічних та релігійних меншин, прохачів притулку й біженців, емігрантів, осіб, що мають емоційні, поведінкові, сенсорні, фізичні або розумові порушення, обдаровані й талановиті особи, ув'язнені та безпритульні, особи без обов'язкової шкільної освіти, діти з неблагополучних сімей, діти-сироти, вихованці дитячих будинків, неповнолітні батьки, вагітні підлітки, особи з інвалідністю тощо [174, с.17]. До речі, А.А. Колупаєва та О.М. Таранченко до визначення терміну діти з ООП відносять усіх учнів, що мають ті чи інші відмінності, спричинені культурним середовищем, етнічною приналежністю, мовними, релігійними, соціально-економічними чинниками, рівнем навчальних здібностей тощо [120, с. 9-10]. Дослідниця Т. Захарук вважає, що серед учнів з ООП є діти з інвалідністю, соціально дезадаптовані, з бідних родин, мігранти тощо [353, с.222]. До категорії осіб з ООП фахівці відносять також обдарованих дітей [63, с.6]. В

цілому, ми підтримуємо думку науковців, що до такої категорії можна відносити вихованців, чий інтерес в сфері освіти знаходяться поза прийнятої, на даний історичний момент, в суспільстві норми [83, с.9]. Тому, на наш погляд, доцільно доповнити українське законодавство щодо поняття діти з ООП актуальними термінами, що вимагає, зокрема, імплементації основних положень міжнародних документів з такої проблеми.

Базуючись на численних нормативних актах та наукових дослідженнях з проблеми освіти дітей з ООП вище зазначену категорію дітей було диференційовано на три групи: *за станом здоров'я* (діти з інвалідністю; діти, що мають різного роду емоційні, поведінкові, сенсорні, фізичні, розумові порушення; діти із захворюванням на ВІЛ/СНІД); *за рівнем вроджених здібностей* (глибоко обдаровані і талановиті діти; діти, що мають високі досягнення у спорті; діти, що мають високі творчі досягнення); *за соціальним станом* (діти позбавлені батьківського піклування; діти-сироти; діти з неповних сімей; діти з дитячих будинків; діти, які змушені працювати; діти, що з різних причин не здобули обов'язкову шкільну освіту; діти із прийомних сімей; діти із багатодітних сімей; безпритульні діти; діти-прохачі притулку; діти з бідного середовища або маргінальних районів; діти-мігранти; діти-біженці; діти з кочових громад; діти гендерної дискримінації; діти, що перебувають у конфлікті із законом; діти, що постраждали внаслідок воєнних дій та міжнародних збройних конфліктів; діти, що потерпають або зазнали фізичного, сексуального або психологічного насильства; діти, що стали жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства; діти з мовних, етнічних, культурних меншин; діти, що стали жертвами екологічних, техногенних катастроф або стихійних лих; неповнолітні батьки; вагітні підлітки) тощо [120, с. 9-10; 174, с.17; 237, ст. 1; 282, с. 92; 306, с.11; 353, с.222]. В узагальненому вигляді класифікація дітей з ООП представлена на рис. 1.

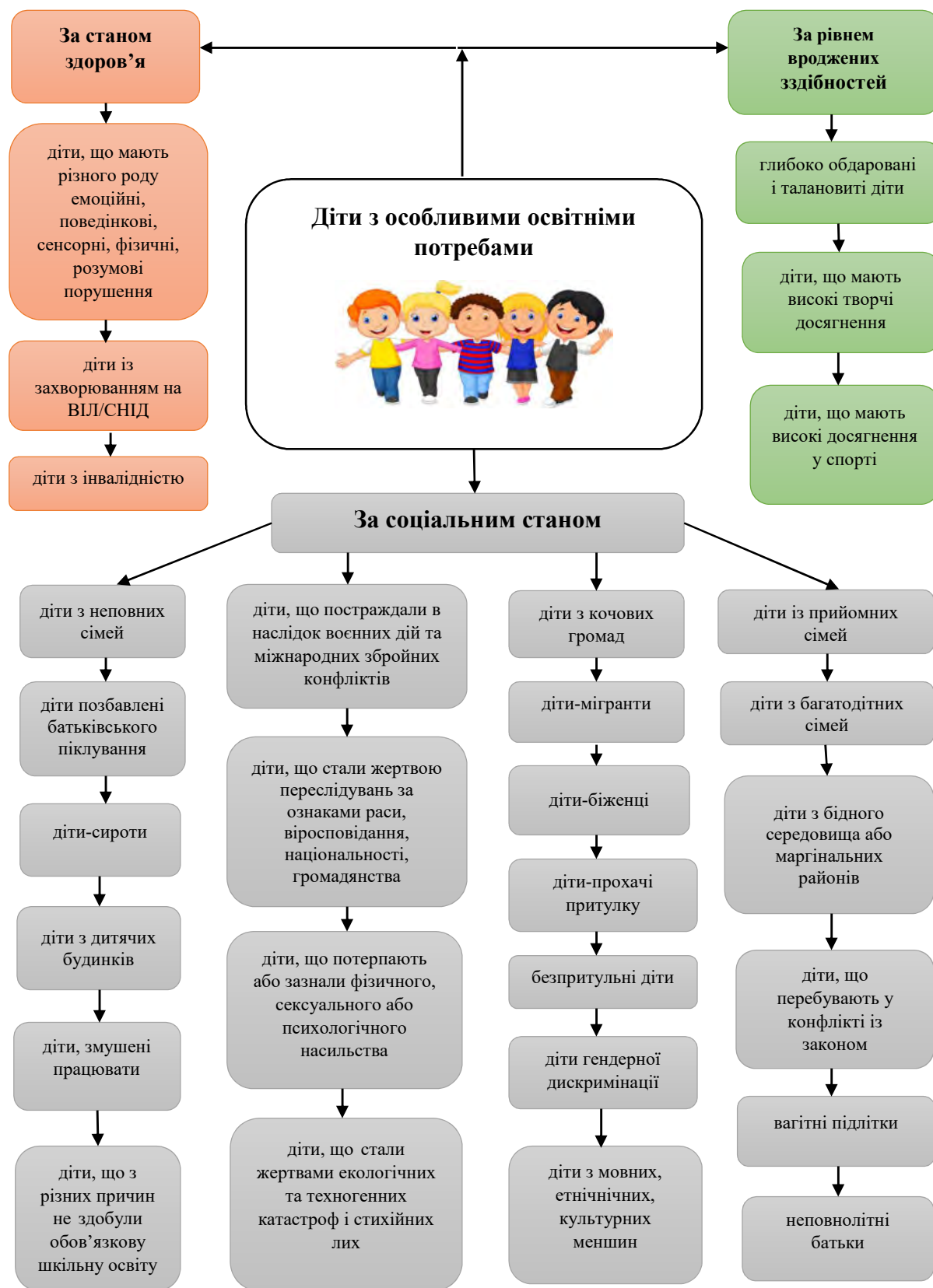

Рис. 1. Класифікація дітей з ООП [складено автором за джерелами 120, с. 9-10; 174, с.17; 237, ст. 1; 282, с. 92; 306, с.11; 353, с.222].

Таким чином, у дослідженні розглянуто основні терміни, що складають поняттєве поле нашого дослідження. До них слід віднести терміни, що містяться у міжнародних документах, імплементовані у вітчизняному законодавстві, а також сформульовані у наукових працях закордонних та вітчизняних дослідників. Крім того, нами запропоновані авторські визначення термінів «дозвіллева діяльність дітей», «інклюзивна позашкільна освіта» та «діти з особливими освітніми потребами».

Висновки до розділу 1

У першому розділі виділено і схарактеризовано основні напрями розробленості історико-педагогічної проблеми розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України: історико-педагогічний, середовищно-педагогічний, соціально-педагогічний, освітньо-культурний. Окремо виділено і проаналізовано наукові розвідки закордонних учених (Т. Веблен, Р. Джеймс, Р. Дюмазедьє, В. Гросс, М. Каплан, Е. Мітчел, Р. Стеббинс, Ст. Холл, Дж. Шиверс та ін.). У ході дослідження з'ясовано, що наукова проблема наукових пошуків має міждисциплінарний характер. Наукові дослідження крім педагогів, здійснюють фахівці з соціології, культурології, філософії, економіки, географії тощо.

Аналіз стану досліджуваної проблеми свідчить про те, що вивчалися різні аспекти дозвіллевої діяльності, проте проблемі розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти належної уваги приділено не було, зокрема, в період кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.

Проаналізовано термінологічне поле дослідження, до меж якого входять поняття: «вільний час», «дозвілля», «дозвіллева діяльність дітей», «культурно-дозвіллева діяльність», «позашкільна освіта», «інклюзивна освіта», «інклюзивна позашкільна освіта», «діти з особливими потребами», «діти з особливими освітніми потребами» та ін. Дозвіллеву діяльність дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України

кінця XX – першої чверті XXI століття визначено як організовану під керівництвом фахівця з дозвіллевої діяльності або педагога-організатора діяльність, яка ґрунтується на принципах особистісної орієнтації, добровільності, доступності та якості дозвіллевих послуг, диференціації, індивідуалізації, системності, спільної діяльності та ін.; має на меті розвиток соціальної активності та творчого потенціалу особистості, створення умов для її самореалізації та самотворення; здійснюється в гуртках, секціях, студіях, групах на базі дитячих юнацьких спортивних шкіл, клубів, оздоровчих закладів для дітей та молоді, спеціалізованих мистецьких закладів, палаців, центрів, будинків науково-технічної учнівської молоді та ін.

Дано визначення поняттю «інклюзивна позашкільна освіта» – це сфера освітньої діяльності, що ціннісно-орієнтована на реалізацію особистісного креативного потенціалу розвитку дітей з ООП в інституціях ПО з використанням інноваційних педагогічних методів, що забезпечують соціально-культурну адаптацію членів такої дитячої спільноти.

Запропоновано класифікацію дітей з ООП, що передбачає їх диференціацію на три групи: *за станом здоров'я* (діти з інвалідністю; діти, що мають різного роду емоційні, поведінкові, сенсорні, фізичні, розумові порушення; діти із захворюванням на ВІЛ/СНІД); *за рівнем вроджених здібностей* (глибоко обдаровані і талановиті діти; діти, що мають високі досягнення у спорті; діти, що мають високі творчі досягнення); *за соціальним станом* (діти позбавлені батьківського піклування; діти-сироти; діти з неповних сімей; діти з дитячих будинків; діти, які змушені працювати; діти, що з різних причин не здобули обов'язкову шкільну освіту; діти із прийомних сімей; діти із багатодітних сімей; безпритульні діти; діти-прохачі притулку; діти з бідного середовища або маргінальних районів; діти-мігранти; діти-біженці; діти з кочових громад; діти гендерної дискримінації; діти, що перебувають у конфлікті із законом; діти, що постраждали внаслідок воєнних дій та міжнародних збройних конфліктів; діти, що потерпають або зазнали фізичного, сексуального або психологічного насильства; діти, що стали

жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства; діти з мовних, етнічних, культурних меншин; діти, що стали жертвами екологічних, техногенних катастроф або стихійних лих; неповнолітні батьки; вагітні підлітки та інші).

Результати дослідження першого розділу знайшли висвітлення в публікаціях авторки [90; 98; 100; 101; 102; 113; 328].

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ

У другому розділі розкрито передумови та чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України досліджуваного періоду. На основі розроблених автором критеріїв виділено три етапи розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття. Виділено особливості, суперечності, тенденції означеного процесу. Проаналізовано напрями змісту дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами, її форми та методи в закладах позашкільної освіти.

2.1. Передумови і чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)

Зрушення у суспільному житті в межах всієї планетарної цивілізації дали поштовх науковим дослідженням внутрішнього світу людини. Важливим напрямом наукового пошуку, особливо в розвинених демократичних країнах, став детальний аналіз дозвіллевої активності людей. Визнання цінностей і неповторності людської особистості, що характерно в першу чергу для європейських країн, сприяло формуванню погляду на дозвіллеву діяльність як сферу самореалізації вільної особистості відповідно до її права на вибір видів такої діяльності відповідно до власних інтересів та вподобань. Цілком зрозуміло, що завдяки розповсюдженню у суспільстві знань розвинених країн таких гуманістичних поглядів сформовані погляди на необхідність практичного втілення в життя прав людини, зокрема дітей, на забезпечення рівного доступу до всіх суспільних благ включно з правом на повноцінне дозвілля.

При оцінці змісту опублікованих робіт науковців нами виявлені трансформаційні зміни в науковій та освітній сферах людино мірного характеру. Так, на думку Dominici, відбулися складні процеси антропологічного перетворення, зрушення парадигм, моделей та кодів [324, р. 201], що привело до переосмислення сутності освіти в цілому, виявленні еволюції освіти дітей з ООП, які трансформувалися від минулої ненависті до таких дітей до толерантності, партнерських та інтеграційних практик сьогодення [119, с.10]. У середовищі міжнародних інституцій ООН була сформована нова філософія «школа для всіх» [350, с.3], що визначило основні шляхи практичного втілення прав дитини на освіту, інтеграцію її в загальноосвітній соціум. Такий вектор міжнародної освітньої політики сприяє розповсюдженню гуманістичних ідей навчання на всі форми освіти, зокрема на ПО. На нашу думку, розробка інституціями міжнародного рівня конструктивних підходів, що складають зміст глобальної освітньої політики щодо освіти дітей з ООП є передумовою розвитку дозвіллевої діяльності таких дітей в ЗПО.

Сфера дозвіллевої та освітньої діяльності в Україні є відкритою до творчого залучення інноваційних надбань світової спільноти. Тому досвід інклюзивного навчання, що сформувався на базисі поваги до загальнолюдських цінностей у демократичних суспільствах, усвідомлено був сприйнятий академічною та освітянською спільнотою в Україні. На наш погляд, інноваційна парадигма інклюзивного навчання була перенесена в освітній простір України у наслідок дії чинника глобалізації, а також завдяки наявності адаптаційних спроможностей вітчизняної педагогічної науки й практики. Тому, на наш погляд, можливим є визначення трансферу інноваційної гуманістичної моделі освітньої діяльності як важливої передумови розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України. У цьому контексті цілком слушною, на наш погляд, є думка вітчизняного науковця В.П. Горина, який вважає, що розв'язання проблеми освіти дітей з ООП є можливим у процесі переходу до інклюзивного зростання та

інклюзивної моделі сталого розвитку України [53, с.13]. В сучасних наукових джерелах поширеним є розуміння того, що модерні суспільства по суті є інклюзивними [274, с.9]. Педагогічна наука та практика підтверджують тенденцію постійного зростання чисельності дітей з ООП, що, відповідно, вимагає врахування їх інтересів та потреб у різних сферах суспільно життя, формування умов для їх інтеграції в соціум [76, с.110]. Тому, необхідним є поширення соціальної моделі, на якій базується інклюзивна освітня парадигма, що вимагає адекватного змісту сучасної соціальної та освітньої політики держави [76, с.113]. Підтвердженням є факт того, що з початку часів незалежності Україна, увійшовши в еволюційний етап впровадження інклюзивної освітньої практики, розширює інклюзивний простір на своїх теренах. Важливим в цьому контексті є проведений дослідниками А.А. Колупаєвою та О.М. Таранченко ґрунтовний аналіз змін, що відбувалися в освіті дітей з ООП в період з 1991 по 2016 роки. Автори зосереджують увагу на трьох етапах розвитку освіти дітей з ООП, а саме: I етап (1991 – 2000 рр.) розпочався із ратифікації міжнародно-правових документів, що зумовлюють дотримання загальнолюдських прав та визнання в законодавчих актах України права дітей з ООП на здобуття освіти у загальноосвітньому просторі; для II етапу (2001 – 2010 рр.) характерним є упорядкування роботи з інноваційного розвитку закладів освіти стосовно дітей з ООП; III етап (2011 р. – донині) полягає в удосконаленні закладів спеціальної освіти та впровадженні інклюзивної моделі освіти в Україні [119, с.31].

Суттєвою передумовою розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО є інституційне різноманіття сформованої мережі ЗПО, наявність збереженої матеріально-технічної бази та досвіду організаційно-педагогічної роботи в таких закладах попередніх поколінь педагогів-практиків, що знайшло узагальнення у наукових та методичних роботах. Серед ЗПО, що масово створювалися та функціонували до моменту здобуття Україною незалежності, можна виділити палаци культури, палаци піонерів, дитячо-юнацькі клуби, станції юних натуралістів, дитячі технічні та сільськогосподарські станції,

дитячі екскурсійно-туристські станції, лижні станції, водні станції та басейни, дитячі стадіони, лабораторії дитячої праці, фізкультурні та оздоровчі майданчики, піонерські табори, театри, музичні школи, кінотеатри, дитячі бібліотеки та інші [134, с.99; 355; 356; 357]. Проведені нами дослідження архівних матеріалів підтвердили, що у період до 1991 року було накопичено значний досвід з організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП, методики культурної, масової та суспільно-корисної роботи з дітьми, організації та проведення різноманітних свят, конкурсів, змагань, екскурсій, походів, спортивних акцій, видовищних заходів, тобто змістовної зайнятості дітей під час їх дозвілля [355; 356; 357]. Особливістю дозвілєвої діяльності дітей з ООП вказаного періоду переважно є те, що вона проходила як позакласна діяльність в освітніх закладах (наприклад, інтернатах). Також особливістю організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО є той факт, що до заходів, крім дітей зі звичайним розвитком, долучалися діти з ООП.

У контексті теми дослідження нами було проаналізовано динаміку кількості закладів позашкільної освіти України за період з 1991 по 2021 рр. (рисунок 2).

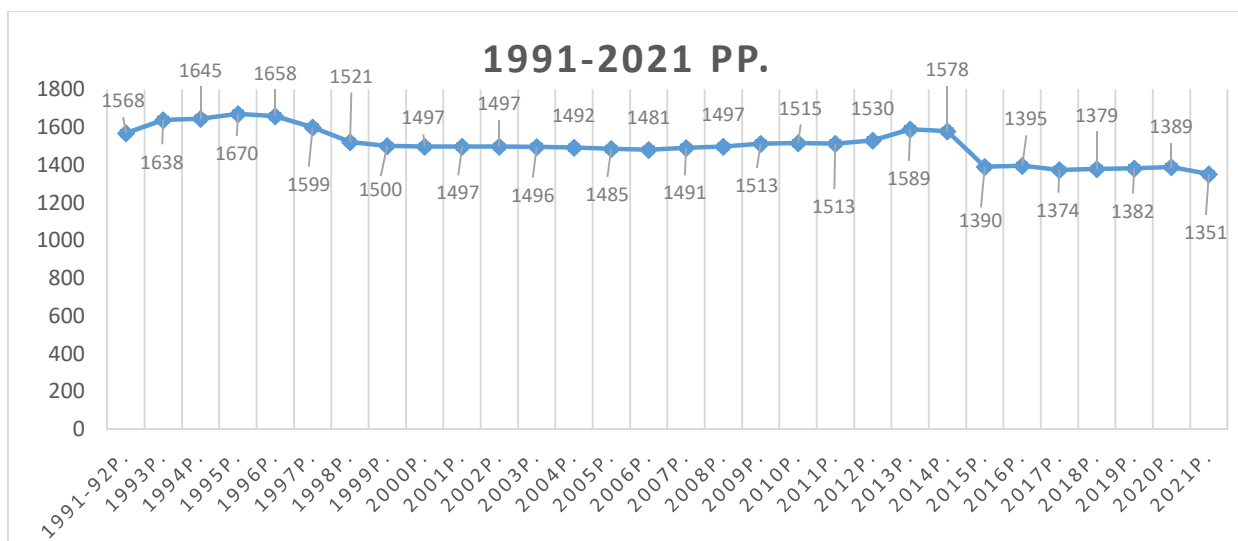

Рис. 2. Показники кількості закладів позашкільної освіти України протягом 1991–2021 р.р. [побудовано за даними 177, с.174].

Оцінка показників кількості закладів позашкільної освіти України дозволяє сформулювати висновок щодо наявності тенденції зменшення

кількості закладів позашкільної освіти за період з 1991 по 2021 рр. Основними чинниками, що сприяли зменшенню кількості закладів позашкільної освіти, є суттєве скорочення фінансування, закриттям, перепрофілюванням, реорганізацією закладів позашкільної освіти [171, с.60-62].

Крім того, нами було проведено аналіз показників чисельності дітей, що отримують освітні послуги в закладах позашкільної освіти України у період з 1991 по 2021 роки (рисунок 3).

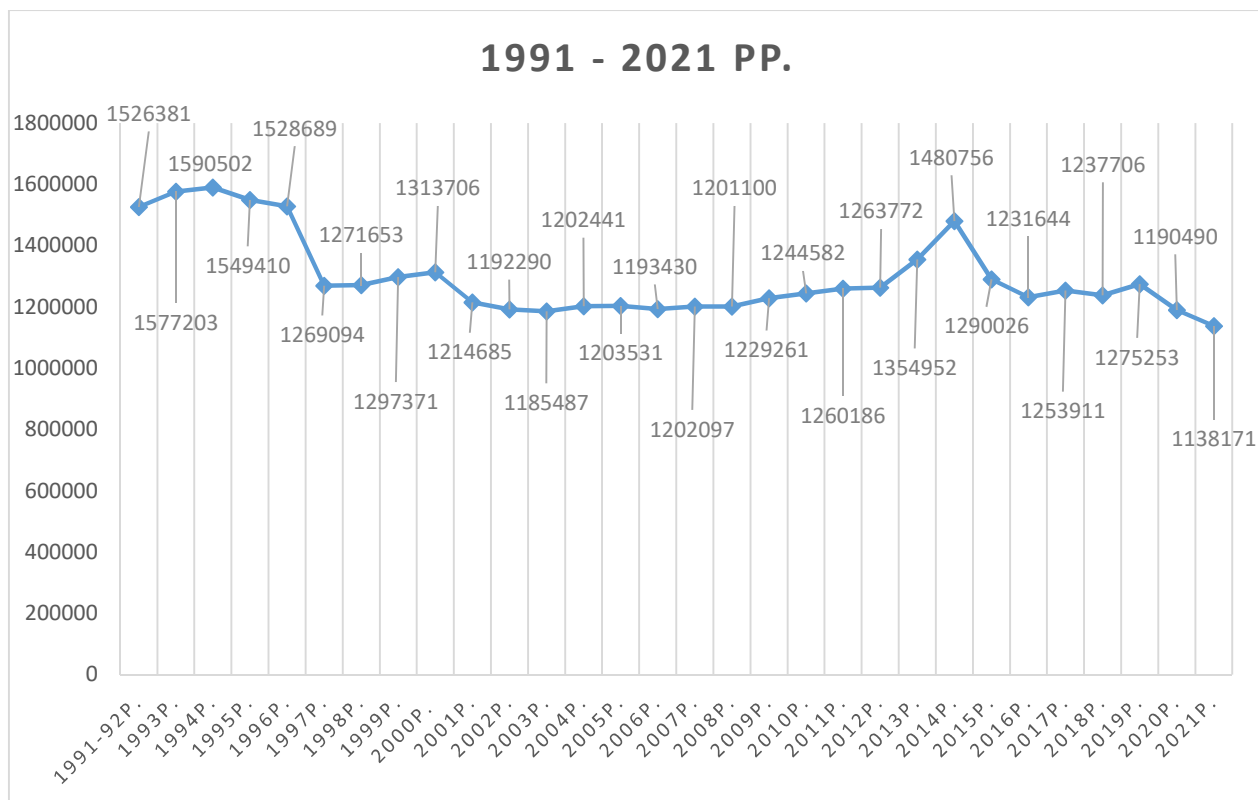

Рис.3. Показники чисельності дітей у закладах позашкільної освіти України за період з 1991 по 2021 роки [побудовано за даними 177, с.172].

Нами було виявлено тенденцію помірною зменшення чисельності дітей, які користувалися послугами закладів позашкільної освіти України у 1991–2021 рр., що на наш погляд, обумовлено зменшенням закладів позашкільної освіти. Проведений аналіз стосується кількісних показників функціонування закладів позашкільної освіти та чисельності дітей у цих інституціях за період з 1991 по 2021 роки. Для виявлення якісних характеристик розвитку системи позашкільної освіти необхідними є подальші відповідні дослідження.

Головною передумовою подальшого розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО є те, що в наслідок розвитку процесів демократизації та соціалізації в сучасному суспільстві відбулося усвідомлення цінностей інклюзії та сформувалися попит та пропозиція з надання додаткових освітніх послуг таким дітям. Унікальність та, як результат, привабливість сучасної ПО для споживачів освітніх послуг полягає в тому, що її створено суспільством для суспільства [163, с.117], що передбачає виявлення освітніх та соціокультурних інтересів різних категорій дітей з ООП та задоволення таких їх потреб. Ми вважаємо, що ПО як соціально-педагогічний феномен сучасного демократичного суспільства пов'язаний з реалізацією прав дітей з ООП та їх батьків на вільний вибір змістовних, розвиваючих видів та форм дозвіллевої діяльності особистості. Гнучкість у роботі з малокомплектними групами дозволяє педагогам-організаторам варіювати складовими навчального процесу, застосовувати індивідуальні методи виховання, структурувати особистісні траєкторії розвитку дітей з ООП, що відповідає принципам інклюзивної освіти та безумовно приваблює споживачів таких послуг – дітей з ООП. На нашу думку, батьків, крім всього, приваблює статус закладів, що забезпечують безпечне та змістовне проведення освітньо-виховних розвиваючих заходів під час робочого часу батьків. На думку науковців, ПО сприяє підвищенню рівня соціальної адаптованості [142, с.188] дітей з ООП в сучасному соціумі.

Важливою передумовою розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП є вплив державної освітньої політики України на розвиток ПО, визначення стратегічних завдань та регулятивних механізмів у сфері освіти, створення законодавчої бази. Головними документами є: ЗУ «Про освіту» (1991, зі змінами у 2017); ЗУ «Про позашкільну освіту» (2000, зі змінами у 2018); постанова КМУ «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів» (2000); постанова КМУ «Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 роки» (2002); постанова КМУ «Про вдосконалення системи організації роботи з виховання дітей та

молоді в позашкільних навчальних закладах» (2003); наказ КМУ «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» (2004); розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки» (2006); постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007-2011 роки» (2006); указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010); постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року» (2010) [Про затвердження Державної цільової, 2010]; указ Президента України «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2011); постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» (2012); лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про організацію літнього відпочинку дітей» (2012); указ Президента України «Про Національної стратегії розвитку освіти на період до 2021 року» (2013); указ Президента України «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю» (2016); розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» (2017); постанова КМУ «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» (2019); указ Президента України «Про забезпечення створення без бар'єрного простору в Україні» (2020) та інші. Більш детально нормативно-правовий базис щодо освіти дітей з ООП у сфері ПО буде розкрито у п. 2.2. «Етапи розвитку дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти означеного періоду, особливості, тенденції, закономірності, суперечності процесу» даної дисертації.

Суттєвою передумовою є вплив міжнародної гуманітарної політики стосовно осіб з ОП, що, через механізм імплементації, сприяв формуванню

змісту державної політики України, зокрема, створенню відповідного правового базису з метою реалізації прав дітей з ООП. Основні положення такої міжнародної гуманітарної політики зафіксовані у відповідних міжнародних документах (деклараціях, конвенціях тощо). Так, першим ключовим тогочасним міжнародним документом, що регулює права дитини, стала Женевська декларація (1923). Цей нормативний документ передбачав створення умов фізичного та психічного розвитку, реалізації прав дитини тощо [37, с.93]. Іншим документом щодо захисту дітей стала Загальна декларація прав людини (1948), у якій містяться норми, що засвідчують основні права людини, зокрема на життя, свободу, недоторканість, освіту, відпочинок та дозвілля [75, ст. 2, 3, 24, 26]. Основні положення, сформульовані та зафіксовані у деклараціях 1923р. та 1948р., стали фундаментом для такої важливої в контексті нашого дослідження Декларації прав дитини (1959), що пов'язана з унормуванням та захистом основних аспектів життєдіяльності дітей. Практика розвитку людства, досвід попередніх поколінь показує, що діти в наслідок своєї вікової незрілості потребують патронату дорослих і держави. В контексті теми нашого дослідження актуальним є положення цього документу щодо забезпечення дітей обов'язковою та безкоштовною початковою освітою, реалізації їх права на відпочинок та ігрову діяльність [60, п. 2, 4, 6, 7]. Також актуальними для нашого дослідження є положення Конвенція про права дитини (1989), в якій держави-учасниці визнають право дитини на освіту, відпочинок і дозвілля. Певні положення Конвенції практичного спрямування націлені на розвиток відповідних дитячих інституцій, адекватних, з нашого погляду, вітчизняним закладам ПО, стимулюють участь дітей у культурних, творчих, мистецьких заходах та іграх [124, ст.18, 28, 29, 31]. Окремі питання щодо дітей з ОП, зокрема зниження рівня неграмотності, доступу до освіти зафіксовані у Всесвітній декларації про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей (1990) [42, п. 6-7].

Виключно важливими для формування сучасної міжнародної та вітчизняної освітньої політики є положення Саламанської декларації (1994)

стосовно реформ у напрямку інклюзивної освіти для дітей з ООП. Декларація наголошує на тому, що інтеграція дітей з ООП найкращим чином відбувається в рамках шкіл з інклюзивною орієнтацією [260, п.6]. Декларація (1994) рекомендує урядам країн світу унормувати принцип інклюзивної освіти та забезпечити доступ до освіти дітям з ООП [260]. На нашу думку, прикладом імплементації положень міжнародних документів щодо реалізації права на якісну освіту дітей з ООП є Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), яка була ратифікована у 2009 році та набрала чинності для України у 2010 році. Зокрема, ст. 7 зазначеної Конвенції передбачено забезпечення дітей з інвалідністю всіх прав та основоположних свобод нарівні з іншими дітьми. Ст. 24 визначено право доступу таких дітей до інклюзивної, якісної, безплатної початкової та середньої освіти за місцем проживання [125, ст. 7 п.1, ст. 24 п.2].

Початок формування вітчизняної державної освітньої політики щодо дітей з ООП пов'язане, на наш погляд, з прийняттям закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991). Зазначеним законом було передбачено створення правових, економічних, політичних, соціально-побутових та соціально-психологічних умов для задоволення потреб осіб з інвалідністю [236, ст.4]. При цьому, держава гарантує обдарованим дітям з інвалідністю право на безоплатне навчання музикою, образотворчим та художньо-прикладним мистецтвом у закладах загальної або спеціальної позашкільної освіти відповідно їх здібностям та можливостям [236, ст.21]. Наступним кроком, що забезпечує реалізацію державної політики стосовно якісного навчання дітей з ООП, стало послідовне прийняття низки законів України, а також інших нормативних актів, а саме: ЗУ «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991); ЗУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011); указу Президента України «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю» (2015); розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період

до 2029 року» (2016); ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017); ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (2018); постанови КМУ «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» (2019) та інші. Таким чином, нами в процесі дослідження виявлено, що передумовою розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО є формування державної освітньої політики стосовно дітей з ООП.

Значущим чинником, що впливає на розвиток дозвіллевої діяльності дітей з ООП, є процес цифровізації ПО. Такий процес є глобальним феноменом, тобто явищем, характерним для розвитку всіх сфер людського суспільства. На наш погляд, в авангарді цифровізації має виступати саме сфера освіти, в якій закладаються підвалини майбутнього розвитку країни. У сфері освіти мають запроваджуватися усі інноваційні інформаційно-комунікаційні технології. Крім того, в цілому для сфери освіти важливим стало додаткове використання онлайн-форматів навчального процесу, що пов'язано, у першу чергу, з заходами безпеки під час пандемії COVID-19. Необхідність соціальної ізоляції дітей з метою запобігання подальшого поширення вірусу призвела до широкого використання дистанційних технологій, прискоренню процесів цифровізації позашкільної освіти. Використання зазначених форматів в організації дозвіллевої діяльності в ПО може бути привабливим для різних категорій дітей з ООП, які тимчасово або постійно фізично не можуть відвідувати ЗПО. Крім того, цифровізація дозволяє застосовувати сучасні методи активізації дозвіллевої діяльності, зокрема використовувати ігрові методи. Тобто, сучасне освітнє середовище має генерувати потреби у залученні інноваційних цифрових технологій, використовувати можливості соціальних мереж, глобальної мережі Інтернету, формувати відповідні компетентності у здобувачів ПО. З метою розв'язання нагального питання щодо впровадження цифрових технологій в освітній процес, МОН України розроблено стратегію для подальшого розвитку освіти, зокрема підготовлено та оприлюднено для

громадського обговорення «Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року» (2021), що передбачає комплексну цифрову трансформацію сфери освіти [197].

Також, необхідно врахувати на перспективу суттєвий вплив глобальних демографічних й технологічних змін на ринок зайнятості в умовах цифровізації суспільства, що призведе до вивільнення переважного числа працюючих осіб, що зобов'язує систему ПО формувати у дітей з ООП базові компетентності з організації власного дозвілля у майбутньому.

Важливим чинником розвитку дозвілєвої діяльності є успішна реалізація моделі інклюзивного включення дітей з ООП в ЗПО. Для цього необхідним є визначення концептуальних засад спільної партнерської взаємодії мульти-дисциплінарної команди високо професійних фахівців інституцій сфери освіти та охорони здоров'я, які надаватимуть консультативні послуги усім стейкхолдерам (дітям з ООП, їх фізично здоровим одноліткам, батькам та педагогам), з метою створення в ЗПО здорового психолого-емоційного середовища. Для кращої взаємодії дітей з ООП з їх фізично здоровими однолітками фахівці радять залучати до роботи закладу волонтерів з-поміж школярів та студентів. Вони змогли б допомагати фахівцю з організації дозвілєвої діяльності у підготовці та проведенні різноманітних заходів, працювати у змішаних групах, супроводжувати дітей під час поїздок на концерти, екскурсії, брати участь у клубних дискусіях, диспутах тощо [10, с.303]. Крім того, позитивною практикою у різноманітненні дозвілєвої діяльності дітей з ООП є запрошення до ЗПО представників громадських організацій, благодійних фондів, спілок, асоціацій тощо. Ефективній роботі ЗПО має сприяти: належна підготовка майбутніх педагогів у галузі позашкільної освіти у закладах вищої освіти, збільшення годин педагогічної практики студентів на базі закладів позашкільної освіти різного профілю, підвищення кваліфікації педагогів та керівників ЗПО в закладах післядипломної освіти тощо.

Особливим чинником розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО є вплив поглядів видатних педагогів на педагогічну науку та практику. У контексті нашого дослідження слід звернутися до роботи відомого педагога-практика А.С. Макаренка, з ім'ям якого пов'язана розробка теоретичних проблем організації, зокрема, дозвіллевої діяльності дітей. Науковець зауважував, що в процесі роботи з дітьми надзвичайно важливого значення набуває гармонійне поєднання навчання з працею, відпочинком, розвагами та іншими видами активної діяльності [153, с.425]. Український педагог-реформатор В.О. Сухомлинський був переконаний в тому, що наявність вільного часу у дитини не дає їй можливість робити, що завгодно. Стихійність, стверджував дослідник, виховує у них неробство та недбалість. Навчити дітей раціонально використовувати свій вільний час можна тільки через організацію їх дозвіллевої діяльності, показ та колективну працю [276, с.496].

Під час дослідження вільного часу учнів на початку 90-х років минулого століття О.А. Пермяков дійшов висновку, що більшість з них не вміє раціонально проводити своє дозвілля. Однією з причин автор бачить не розуміння учнями цінності вільного часу. Тому, на думку науковця, необхідно виховувати у дітей бережного відношення до свого часу, формувати вміння цінувати його, планувати свою дозвіллеву діяльність та послідовно змінювати види занять [182, с.41].

Саме такою залишається ситуація й у першій чверті ХХІ століття, доказом чого є висновок О.В. Андрєєвої щодо неспроможності школярів організувати та розпоряджатися власним вільним часом. Науковець зазначає, що попри наявну можливість у виборі занять на дозвіллі, учні не готові до усвідомленого вибору видів її діяльності. Відсутність у школярів розуміння змісту дозвілля призводить до того, що вони залюбки переймають від дорослих пропоновані ними моделі його заповнення, які найчастіше не відповідають рівню їхнього фізичного й психічного розвитку та призводять до нераціонального використання вільного часу. Авторка стверджує, що невміння учнів реалізувати себе у дозвіллі залежить від недостатності

створення умов й середовища для їх навчання раціональному використанню свого вільного часу [2, с.119-120].

Вагомим чинником розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП є формування відповідного інституційного середовища. Практика дозвіллевої діяльності дітей з ООП показує, що найбільш ефективно проведення вільного часу дітей забезпечує педагогічний супровід різноманітних інституцій. У цьому контексті ми приєднуємося до думки науковців, що організація дозвіллевої діяльності дітей є одним з ключових завдань школи, позашкільної освіти, установ культури, спорту, громадських організацій, сім'ї тощо [22, с.15; 49, с.100]. Ці соціально-культурні інституції мають на меті створення, збереження, поширення та опанування культурних цінностей дітьми з особливими освітніми потребами [22, с.15]. Важливою, на наш погляд, є діяльність людини з організації власного дозвілля, яка під впливом різних чинників може суттєво відрізнитися від пропонованих інституційних видів діяльності. Зазвичай, це стосується дітей та підлітків, які в силу своїх вікових особливостей та відсутності життєвого досвіду не вміють правильно й раціонально спланувати свою діяльність у позаурочний час. Тому дорослим людям необхідно проявляти ініціативу та оцінювати інтереси дітей, їх схильність до певних видів дозвіллевої діяльності; у процесі діалогу коректно спланувати позаурочний час дитини, зробивши акцент на серйозних видах дозвілля, тим самим формуючі культуру вільного часу. Такі виховні дії можливі, за певних обставин, в родинях дітей. Разом з тим, методично вірним буде залучення професіоналів-вихователів, тренерів, педагогів-організаторів та інших працівників інституцій ПО. Використання профільних фахівців ЗПО дозволяє якісно структурувати вільний час дитини. Проблема якісної та раціональної організації дозвілля знаходиться в полі зору вітчизняних науковців. Так, І.В. Петрова вважає, що якість пов'язана з рівнем культурного розвитку, сформованості ціннісних засад індивідуума [187, с.156]. Інший науковець, С.Г. Пішун, акцентує увагу на вихованні свідомого ставлення до використання вільного часу, що передбачає виховання раціональних підходів

до планування дозвіллевої діяльності [190, с.208]. Досягнення якісних результатів можливе, на нашу думку, в процесі інтеграції зусиль батьків дітей з ООП та фахівців інституцій позашкільної освіти.

Надзвичайно важливим чинником розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО є мотивація їх діяльності. На думку фахівців з різних галузей науки, мотивація дозвіллевої діяльності дітей з ООП пов'язана як із зовнішніми, так і з внутрішніми факторами [41], в цілому безпосередньо з інтересами та потребами людини, що спонукає її до будь-якої діяльності. На думку авторів, мотивація будь-якого виду діяльності окреслюється загальними умовами життя суспільства, а також виробничими, навчальними та ігровими процесами. Мета та мотиви утворюються під час діяльності людини, під впливом умов, за яких вони відбуваються. Тому, на думку дослідників, під час діяльності у людини формуються та розвиваються нові потреби, інтереси, ідеали та переконання виробничого, розумового, естетичного, спортивного характеру [151, с.54]. В процесі мотивації творчих видів дозвіллевої діяльності людина має окреслити інтерес до певного предмета. Дослідник С.Г. Пішун, виділяє серед основних мотивів дозвіллевої діяльності людини художні інтереси, потребу в самореалізації у певному виді творчої діяльності, з реалізацією комунікативних здібностей, з предметно-споглядацькими інтересами тощо [192, с.11]. Дослідження І.В. Шевчук показало, що лише позитивно мотивована, змістовна, раціонально організована, емоційно забарвлена діяльність продуктивно впливає на розвиток людини. При цьому, під час такої діяльності відбувається процес виваженого планування своїх дій, оцінка досягнутих результатів та їх порівняння з поставленою метою [308, с.256]. Також важливим, як показало дослідження науковців, є мотивований учитель, що підтверджується практикою ЗПО.

Фундаментальним чинником є фінансування наявних ЗПО та збереження їх матеріально-технічної бази, інституційної спроможності. Без належного фінансування неможливим є повноцінне впровадження

інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, обладнання приміщень інвентарем для занять дітей з ООП, додержання санітарно-гігієнічних норм. Фізична та моральна застарілість об'єктів матеріально – технічної бази ЗПО створюють негативні враження у дітей з ООП та їх батьків, відвертають від намірів пов'язувати свою дозвілєву діяльність саме з такими закладами. У більшості випадків такі негативні явища у певній мірі компенсуються шляхом педагогічної майстерності та творчого підходу працівників таких закладів. Однак, низький рівень оплати праці працівників приводить до значної плінності кадрів, особливо ініціативних та креативних викладачів. У цілому, практика постійного недофінансування ЗПО приводить до скорочення їх мережі та формує проблему інституційної спроможності ЗПО організувати дозвілєву діяльність дітей ООП. З приводу неналежного фінансування закладів позашкільної освіти В.М. Могілевська зауважує, що ця сфера знаходиться під контролем місцевих бюджетів. Головним орієнтиром місцевих рад є не потреби дітей та їхніх батьків відповідної територіальної громади, а вимоги чиновників верхніх прошарків влади щодо скорочування й зменшення кількості цих інституцій. Авторка впевнена, що розвиток сфери позашкільної освіти на регіональному рівні цілком буде залежати від координації зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, керівників освітніх установ всіх типів, закладів науки, культури, громадських організацій тощо [164, с.21, с.24]. Логічним продовженням вище наведеної тези є переконання Р.А. Науменко, що процес державного регулювання розвитку ПО передбачає системну координацію дій центральних органів влади, органів місцевого самоврядування, установ, фондів, асоціацій, бізнесу тощо. Проте, дослідження науковця показало, що найчастіше діяльність керівників та спеціалістів управлінь освіти зводиться лише до організації масових заходів та оздоровлення дітей замість розвитку сфери ПО та моніторингу її якості [170, с.27]. Ми приєднуємось до думки українських дослідників А.Е. Бойко, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко, що розв'язання проблеми фінансового забезпечення ПО можливо за умов

«підвищення рівня особистої відповідальності керівників місцевих органів виконавчої влади та освіти». До того ж постійне осучаснення нормативно-правового забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів відповідно до вимог сьогодення найкращим чином сприятимуть збереженню та розширенню цієї ланки освіти [293, с.15].

Специфічним і вкрай важливим чинником розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП є наявність та широке використання власного досвіду педагогів-організаторів ПО. Останнім часом, в сучасній системі ПО потужного розвитку набуває педагогічна анімаційна діяльність, яка позитивно впливає на згуртованість дитячого колективу та налагодження комунікативних відносин серед дітей з ООП. Анімацією є практична діяльність з організації дозвілля шляхом розробки та реалізації програм пізнавального, ціннісно-орієнтованого, творчого, конкурсного, ігрового, розважального та спортивного дозвілля дітей з ООП. Важливим інструментом при розробці таких програм є відповідні сценарії. Як показує практика, програми організації дозвіллевої діяльності переважно мають комплексний характер. Так, нами розроблені та проведені, пізнавально – розважальна програма «Шерлок Холмс та Доктор Ватсон», інтерактивна гра «Колібри», розважально – ігрова програма «Запальні пірати», пізнавально – виховний захід «Один вдома», національно – патріотичний виховний захід «Полтава вишивана», виховний захід з елементами ігрової програми «Вбивча сила вогню», конкурсно – розважальна програма «Girl – Boy Show», пізнавально - англійська гра «Welcome to Mary Poppins» та інші. Анімаційні програми разом із розважальними заходами включають різноманітні спортивні ігри, вправи й змагання. Наприклад, спортивно – ігрова програма «Фізкульт годинка», спортивна програма «Вправи на фітболах» та «Вправи з гімнастичними палицями», спортивні змагання «Мала весняна олімпіада» тощо. Досвід проведення дозвіллевих заходів, формування анімаційних програм показує важливість поєднання їх різних видів, застосування комбінованих програм. Такі програми сприяють емоційному переключенню

та психологічному розвантаженню дітей з ООП. Для ефективного вирішення проблеми комунікації дітей з ООП з однолітками нами розроблені та апробовані виховні заходи «Посміхніся друже», «Разом жити цікавіші», «Навіщо потрібні друзі». Тому, на наш погляд, головним завданням педагога-організатора є створення дружньої атмосфери серед дітей за допомогою поєднання різних форм анімаційно-ігрової діяльності. Проте, необхідно пам'ятати, що зміст таких програм повинен відповідати не тільки сучасним інноваційним трендам, а й враховувати інтереси дітей з ООП [126, с.151]. Наш досвід організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП показує важливість такого її виду як туристично краєзнавча діяльність. На наш погляд, дитячий туризм виступає ефективним засобом виховання, навчання, оздоровлення, соціальної адаптації та розвитку дітей з ООП. Розвиток дитячого туризму, як елементу фізичного, духовного та патріотичного виховання, ми вважаємо можливою протиположною антигромадським явищам в суспільстві. Важливими формами в позашкільній роботі є туристичні походи, екскурсії, прогулянки. Позитивним, на наш погляд, є об'єднання різновікових категорій дітей з ООП при проведенні туристичних зльотів та походів «Краєзнавчі орієнтири», «Полтава туристична», «Як козаки в похід ходили», «Марафон знавців БЖД» тощо. В цей час у дітей з ООП більше можливості познайомитися один з одним, навчитися працювати в команді та позмагатися на смузї перешкод, у складанні рюкзака та туристичного намету, розпалюванні вогнища та приготуванні їжі. Крім того, такі форми дозволяють поринути у світ природи та подивитися на неї з боку збереження навколишнього середовища. Екскурсійна діяльність в ПО не менш цікава і яскрава. Вона має тісний зв'язок з туристичним напрямом. За допомогою екскурсій діти з ООП мають можливість дізнатися про національну спадщину українського народу. На практиці ми використовуємо різноманітні види екскурсій: ознайомча екскурсія до бібліотеки «Зустріч з місцевим письменником», навчальна екскурсія до краєзнавчого музею «Народні ремесла України», до майстерні

художника «В майстерні митця», профорієнтаційна екскурсія до університету «Хочу стати турагентом», до телецентру «В об'єктиві камери» тощо.

Крім того, власне дослідження показало, що на сучасному етапі все частіше з'являються тенденції до трансформації музеїв на культурні хаби міста, створення театралізованих екскурсій, використання інструментів доповненої та віртуальної реальності. Це дозволяє формувати освітньо-дозвіллевого продукту в позашкіллі, сприяє участі палаців, центрів, клубних закладів за місцем проживання в організації та проведенні інформаційно-просвітницької акції «Школяр в музеї», що передбачено міською програмою «Полтава туристична» на 2020–2026 роки [84]. На наш погляд, важливо проводити короткотермінові екскурсії, що включають заходи культурного та креативного характеру. У своїй роботі ми залучаємо досвід колег з інших ЗПО різних областей України. Так, дітям з ООП виявилися до вподоби авторськи пішохідні екскурсії [33].

Опитування дітей з ООП та їх батьків показало, що вихованцям ЗПО подобаються закордонні подорожі разом з родиною, що дозволяє їм оздоровитися та отримати нові яскраві враження. Ця наша теза підтверджується висновками при аналізі наукової літератури, що останнім часом швидких обертів набуває розвиток міжнародного дитячого туризму, який пропонує дітям з ООП культурно-пізнавальні екскурсії, мистецьки заходи, креативні майстер-класи, вивчення іноземних мов, активний відпочинок тощо [115, с.108]. Закордонні туристичні подорожі дітей з ООП передбачають організацію та проведення анімаційних програм, які переважно відбуваються як свята, вікторини, карнавали, театральні дії, лицарські турніри, гладіаторські бої, експозиції тощо [65, с.52].

Необхідно, на наш погляд, також звернути увагу на комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливають на розвиток дозвіллевої діяльності дітей з ООП. До них науковці відносять вікові, гендерні та психологічні особливості людини, соціальний стан та національні традиції, ритм життя особистості, рівень розвитку інфраструктури дозвіллевої

діяльності, зручне місце розташування ЗПО, освітній та культурний рівень населення, доступність інформації щодо способів проведення дозвілля, постійне оновлення, удосконалення та розширення дозвіллевих товарів та послуг, систематичне вивчення дозвіллевих запитів та бажань суспільства, традиції в організації дозвілля у конкретному навчальному закладі; новизна дозвіллевих форм діяльності; задоволеність дозвіллям тощо [22, с.26; 29, с.26-27; 67, с.18; 181, с.26-27].

Таким чином, нами проведено оцінку передумов та чинників, що сприяли інтеграції дітей з ООП до сфери ПО: *передумови* (гуманістична парадигма інклюзивного навчання, сформована спільнотою демократичних країн, розбудова України як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності; освітньо-правовий базис для реалізації і забезпечення прав та свобод дітей з ОП; зростання попиту суспільства щодо надання додаткових освітніх послуг дітям з ООП; наявність відповідної законодавчої бази, що визначає стратегічні завдання та регулятивні механізми ПО та ін.) та *чинники* (економічний та соціально-політичний розвиток держави; християнські традиції і давні звичаї виховання дітей; погляди видатних педагогів на проблему організації вільного часу і дозвілля дітей (К. Ушинський, С. Русова, С. Шацький, В. Сухомлинський та ін.); формування нової філософії «школа для всіх», яка детермінувала розвиток гуманного і толерантного ставлення до людських відмінностей, визнання цінності кожної особистості, поваги до її прав, свобод, гідності та ін.) розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України досліджуваного періоду.

У контексті дослідження виявлено переваги інклюзивного навчання для дітей-учасників освітнього процесу, що впливають на: академічну успішність; удосконалення когнітивних, соціальних, емоційних, поведінкових навичок учнів; підвищення самооцінки; розвиток теплих, турботливих, дружніх стосунків між дітьми. Найважливішим засобом розвитку дітей з ООП є їх інтеграція до ЗПО, як форми серйозної дозвіллевої діяльності. Нами сформульовано бачення щодо збільшення частки вільного часу людини в наслідок глобальних технологічних зсувів, цифровізації, роботизації. Тому, на

наш погляд, важливо готувати дітей з ООП до самостійної організації власного дозвілля у найближчому майбутньому.

2.2. Етапи розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти означеного періоду, загальні тенденції, суперечності процесу

В процесі наукового пошуку нами виділено та розглянуто певні етапи у розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО. У контексті розв'язання цієї проблеми, нами сформульовані та використані такі критерії: 1) соціально-політичні обставини в країні, які вплинули на формування державної освітньої політики щодо інклюзивного навчання дітей; 2) нормативно-правова база, яка, зокрема, унормувувала і регулювала правові засади ПО; 3) мережа ЗПО; 4) форми та види організації дозвіллевої діяльності. На підставі сформульованих критеріїв нами було виділено та досліджено такі *етапи*: I (1991–2000) – *закладення основ для розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі реформування освіти України щодо упровадження інклюзивного навчання*; II (2001–2010) – *розвиток і становлення дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі офіційного впровадження інклюзивного навчання*; III (2011–2021) – *подальший розвиток і поширення досвіду дозвіллевої діяльності дітей з ООП на тлі системного впровадження інклюзивного навчання дітей та їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору*.

На першому етапі (1991–2000), на початку 90-х років ХХ століття, соціально політичні обставини в Україні обумовили вектор розвитку державної освітньої політики, що була спрямована на піклування над дітьми з ООП, зокрема: дітьми-сиротами; дітьми, які залишилися без піклування батьків; дітьми, які мають сім'ю, проте утримання та виховання їх у сім'ї з поважних причин (хвороба годувальника, тривале відрадження) неможливе; дітьми, які знаходяться у несприятливих матеріально-побутових умовах, дітьми з ослабленим здоров'ям тощо. У цьому контексті слухним, на наш

погляд, є судження Н.П. Дічек стосовно того, що на початку свого становлення держава Україна спрямовує зусилля на розвиток, навчання, виховання та соціалізацію особистості; гуманізацію освіти; посилює увагу до індивідуалізації навчально-виховного процесу та удосконалення позашкільної роботи [64, с. 72]. Ми вважаємо, що у 90-ті роки ХХ століття були закладені основи реформування системи освіти в Україні, зокрема ПО. Однак, необхідно визнати, що у цей період питання системного впровадження інклюзивного навчання для дітей з ООП у сфері ПО не розглядалося.

Разом з тим, на цьому етапі почалося створення нормативно-правової бази, яка унормовувала та регулювала правові засади ПО. Так, законом УРСР «Про освіту» (1991) вперше закріплено правовий статус ПО. Закон містить термін «позашкільне навчання і виховання», яке набуло статусу важливої компоненти сфери освіти України, що спрямовано на розвиток здібностей і талантів дітей з ООП, задоволення їх інтересів та духовних потреб [234, ст. 42]. В цілому закон відіграв інноваційну роль, містив прогресивні норми, однак не враховував неминучих змін у новій системі освіти. У цей період було прийнято ЗУ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993), що гарантував молодим громадянам право на освіту, відпочинок, дозвілля тощо [244, ст. 11]. Вирішенню цих та інших значущих завдань сприяла розробка та прийняття Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), що сформулювала стратегію подальших освітніх реформ, зокрема, сфери ПО. Програмою передбачено сприяння в організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП з урахуванням міжнародного інноваційного досвіду в ЗПО [199]. Прийняття Конституції України (1996) гарантувало дітям з ООП право на доступне та безоплатне навчання в ЗПО [128, ст. 53]. На нашу думку, прийняті на цьому етапі нормативно-правові акти базувалися на цінностях людино центричній моделі державного управління освітою, сприяли розвитку дозвілєвої діяльності, доступної для всіх дітей з ООП в ЗПО.

Першим з форматів наукового осмислення та впровадження досвіду розвитку ПО та виховання стала розробка Концепції позашкільної освіти та виховання (1996), яка створила умови формування позашкільної педагогіки як науки. У Концепції розкрито сутність ПО та виховання, підкреслено її значення в системі безперервної освіти України [129]. Значну роль у розбудові ПО відіграла Національна програма «Діти України» (1996), одними з цілей якої було поліпшення якості освіти дітей з ООП; створення оптимальних умов для їх соціальної адаптації; забезпечення підтримки творчо обдарованої особистості; апробація нових моделей закладів (виїзних ліцеїв, шкіл вдома); здійснення профілактичних заходів щодо правопорушень; забезпечення організації повноцінного дозвілля для дітей з ООП [224]. Для створення умов щодо реалізації цілей Національної програми «Діти України» важливе значення мали основні положення ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), яким покладено відповідальність на органи місцевого самоврядування щодо сприяння навчанню та вихованню дітей з ООП, розвитку їх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації в ЗПО [222, ст. 32]. Задоволенню потреб дітей з ООП у додатковій освіті в науковому, технічному, художньо-естетичному, спортивному та інших напрямках діяльності сприяла розробка та прийняття ЗУ «Про загальну середню освіту» (1999) [203, ст. 9].

На цьому етапі відбувалося формування мережі ЗПО. Як показала практика, діти з ООП, здебільшого, направлялися до дитячих будинків, загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів, спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів, що визначено законом УРСР «Про освіту» (1991) [234]. У своїй діяльності зазначені установи керувалися наказом МОН України «Про затвердження Положення про загальноосвітній інтернатний заклад України» (1993) [211]; наказом МОН України «Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» (1993) [216]; наказом МОН України «Про затвердження Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які

залишилися без батьків» (1993) [213]. Даними законодавчими актами передбачено, зокрема, створення класів художньо-естетичного, музичного, трудового, спортивного профілів [216, п.13], різноманітних клубів, секцій, гуртків, студій, дитячих організацій, об'єднань для учнів закладів як форматів ПО [213, п.32]. Вихованці таких закладів мали право відвідувати гуртки та секції в ЗПО [213, п.32], навчатися в музичних, художніх, спортивних школах; добровільно брати участь у конкурсах, олімпіадах, спартакіадах, виставках, оглядах, а також в масових заходах для школярів [211, п.14].

Для становлення мережі власне ЗПО вкрай важливим було ухвалення КМУ 26 січня 1994 року постанови «Про затвердження Положення про позашкільний навчально-виховний заклад». Означений документ окреслив функціональну структуру та організаційні принципи діяльності ЗПО. Згідно Положення, ЗПО являє собою широкодоступний заклад для дітей та юнацтва віком від 5 до 18 років, що забезпечує їх додатковою освітою, спрямованою на здобуття знань, умінь й навичок за інтересами, задовольняє потреби особистості в дозвіллевій діяльності [214, п.1; п.5]. Даною Постановою запроваджено новий тип ЗПО, до яких належать палаци, будинки, станції, клуби, центри дитячої та юнацької творчості, дитячо-юнацькі спортивні школи, студії, бібліотеки, школи мистецтв, оздоровчі заклади тощо [214, п.2]. Формування мережі ЗПО отримало необхідну на той час відповідну нормативно правову базу, що сприяло розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП.

На першому етапі також приділялася увага організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП. На державному рівні було узгоджено низку законодавчих актів щодо надання безкоштовних та пільгових фізкультурно-оздоровчих послуг дітям-сиротам; дітям, що залишилися без батьківського піклування; дітям постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи; дітям з багатодітних та малозабезпечених сімей; дітям з інвалідністю тощо [248, ст.4]. Реалізація такими дітьми своїх прав у сфері фізичної культури і спорту стала можливою завдяки ухваленню ЗУ «Про фізичну культуру і спорт»

(1993). Зазначений закон зобов'язав місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого та регіонального самоврядування, громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості, об'єднання інвалідів забезпечити дітей з ООП спеціалізованими фізкультурно-оздоровчими закладами з відповідним матеріально технічним забезпеченням [248, ст. 13]. Указ Президента України «Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні» (1994) передбачено сприяння розширенню мережі дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання [200, розд. 2]. Вирішення поставлених завдань було можливим завдяки застосуванню різноманітних позаурочних форм роботи з дітьми з ООП, зокрема фізкультурно-оздоровчих занять, занять у гуртках та спортивних секціях, групах загальної фізичної підготовки, групах лікувальної фізичної культури, спортивних школах, клубах за інтересами, спортивних класах, спортивних відділеннях ЗВО, регіональних спортивних клубах тощо [229, п. 2.2.6.].

Крім того, головним пріоритетом оздоровлення та відпочинку дітей з ООП у цей період стали недопущення скорочення мережі дитячих оздоровчих закладів; забезпечення організації літнього оздоровлення дітей у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, інтернатних, культурно-освітніх, спортивних закладах та оздоровчих таборах з денним перебуванням; створення умов для оздоровлення дітей з найбільш вразливих та мало захищених верств населення; розв'язання питання щодо організації літнього оздоровлення учнів професійно-технічних училищ у таборах праці та відпочинку [232, п.1, п.4]; організація відпочинку та оздоровлення дітей із застосуванням різноманітних форм та видів діяльності (туристичних походів, поїздок, літніх спортивних змагань, участь у спартакіадах, художніх, музичних, творчих конкурсах та фестивалях); організація цільових змін для дітей, які потребують особливої турботи на базі Міжнародного дитячого центру «Артек» тощо [233, п.1, п.9]. Для першого періоду це були важливі форми та види організації дозвілєвої діяльності.

В цілому, перший етап позначився продовженням процесів розвитку мережі ЗПО. В середині 2000 року вперше прийнято ЗУ «Про позашкільну освіту», у якому сформульовані поняття комплексності та профільності ЗПО. При цьому, комплексні заклади організують дозвілєву діяльність дітей з ООП за різними напрямками ПО, а профільні заклади – за певним напрямом позашкільної діяльності. Творчі об'єднання в ЗПО класифікуються за трьома рівнями навчання, зокрема початковим, основним та вищим [239, ст. 12]. Сучасний вітчизняний вчений Г.П. Пустовіт до наведених рівнів класифікації ЗПО додав четвертий, серед яких гімназії, ліцеї, коледжі, що створюються на базі ЗПО [252, с. 17]. У контексті дослідження нами було з'ясовано, що наявність такої розгалуженої мережі сприяє вибору дітьми з ООП типів ЗПО та видів дозвілєвої діяльності відповідно до індивідуальних можливостей, нахилів, здібностей дітей різних вікових категорій [239, ст. 6, 9, 17, 18].

Слід зазначити, що прийняття у 2000 році ЗУ «Про позашкільну освіту» відповідає, на нашу думку, історичній логіці розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Зазначений закон закріпив основні напрями державної політики у сфері ПО та підкреслив статус ПО [239, ст. 4]. Тим самим, зміст документу характеризує послідовність державної політики щодо забезпечення та реалізації прав дітей з ООП в ЗПО.

Проведений нами аналіз публікацій вітчизняних науковців щодо освітньої політики першого десятиліття незалежності України показав наявність позитивних зрушень в системі ПО, особливо в напрямку гуманізації навчально-виховного процесу, надання освіти національного виміру, формування нової законодавчої бази, концептуальних підходів до організації роботи позашкільної галузі [64, с. 81]. За оцінкою вітчизняного науковця В.Є. Береки, розвиток ЗПО в Україні в цей період набув особливої актуальності в контексті розвитку варіативної освіти [13, с. 14]. Наукові дослідження О.В. Биковської довели, що в результаті трансформацій в 90-х роках ХХ століття відбулося утворення багаторівневої системи ПО; розширення та профілізація мережі ЗПО; модернізація навчально-виховного

процесу в ЗПО; модернізація поглядів, ідеологій, переконань щодо сутності ПО тощо [16, с. 15-16]. Таким чином, означене десятиріччя стало перехідним етапом до формування нової української системи ПО, були закладені основи для розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі реформування освіти України щодо упровадження інклюзивного навчання.

На другому етапі (2001–2010) соціально політичні умови розвитку українського суспільства сприяли сприйняттю європейських цінностей, властивих демократично розвиненим країнам. Зокрема, у вітчизняній сфері освітніх послуг було сприйнято інклюзивну модель організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП, однак, лише на формальному рівні. Важливим напрямком державної політики України в цей час стало розроблення та затвердження нормативно-правових документів щодо забезпечення рівного доступу до ЗПО дітей з ООП. Цьому сприяло прийняття указу Президента України «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності для осіб з обмеженими фізичними можливостями», що забезпечило пристосування приміщень всіх видів закладів освіти до потреб дітей з ООП [238, п.2, п.3, п.4]. Крім того, наказом МОН України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» узгоджено застосування наочно дидактичного та навчально реабілітаційного обладнання для дітей з порушеннями зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку [245]. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» спрямовано на забезпечення санітарно-гігієнічних умов перебування дітей з ООП в ЗПО [201, п.2.6]. Постановою КМУ «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших мало мобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» визначено розроблення універсальних проектів та дизайну для життєдіяльності дітей з ООП [210, п.6]. Суттєвим заходом було надання дітям з ООП підтримки для успішної адаптації серед

однолітків [201, п.1.] та їх інтеграція в суспільство шляхом запровадження інклюзивного навчання в ЗПО [209].

Принципово важливим є те, що під час другого етапу було продовжено формування нормативно-правової бази дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Для упорядкування мережі ЗПО в травні 2001 року було прийнято постанову КМУ «Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад». У постанові представлено широкий перелік типів ЗПО, зокрема, Мала академія мистецтв (народних ремесел), Мала академія наук учнівської молоді, дитячо-юнацькі спортивні школи, клуби, центри, будинки, палаци, станції, студії, бюро, галереї, оздоровчі заклади, мистецькі школи, дитячі бібліотеки, кімната школяра, освітньо-культурні центри національних меншин та інші, в яких проводилася навчально-виховна, інформаційно-методична, організаційно-масова, навчально-тренувальна та спортивна робота з дітьми у позаурочний час [208, п.7]. Указом Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» (2002) було передбачено розгортання мережі навчальних закладів усіх рівнів освіти для дітей з ООП, надання їм безоплатної освіти в закладах державної та комунальної форми власності, забезпечення їх інтеграцію в загально освітній простір [223, п. 16].

Аналіз нормативно-правового забезпечення галузі ПО показав, що в цей період МОН України було затверджено низку документів щодо діяльності різних типів ЗПО, зокрема: наказ «Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станцію юних натуралістів (2002); наказ «Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станцію юних туристів» (2002); наказ «Про затвердження Положення про центр, будинок, клуб науково-технічної творчості учнівської молоді, станцію юних техніків» (2003); наказ «Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма

художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах» (2004), наказ «Про затвердження Положення про центр, палац, будинок, клуб художньої творчості дітей, юнацтва та молоді, художньо-естетичної творчості учнівської молоді, дитячої та юнацької творчості, естетичного виховання» (2009) та інші. На наш погляд, сформоване на другому етапі нормативно правове забезпечення сприяло функціонуванню та розвитку сфери ПО, зокрема розгалуженій мережі її закладів.

Для організації навчального процесу важливе значення мав наказ МОН України «Про затвердження Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в закладах позашкільної освіти системи Міністерства освіти і науки України» (2008), що передбачає розроблення навчального плану закладу на навчальний рік з урахуванням мережі гуртків, секцій, студій, творчих об'єднань тощо [219]. Крім того, наказом КМУ «Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах» (2009) ухвалено рішення про впровадження в ЗПО індивідуальної та групової роботи: 1) з обдарованими і талановитими дітьми для набуття ними практичних навичок, опанування знаннями у сфері науки, культури, мистецтва, фізичної культури та спорту; 2) з дітьми з обмеженими можливостями з метою їх соціальної адаптації в суспільстві та залучення до творчої діяльності [215, п.1.1].

Слід підкреслити, що на другому етапі продовжилося удосконалення організації дозвілєвої діяльності обдарованих дітей з ООП в ЗПО. Зокрема, указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» (2002) спрямовано на задоволення потреб обдарованих дітей у додаткових культурних, освітніх, дослідницьких, експериментальних, творчих, спортивних, оздоровчих послугах; індивідуалізації та диференціації навчання обдарованих дітей [223, п. 16]. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (2005) передбачає виявлення та підтримку молодих обдарувань з ООП; модернізацію матеріально-технічної бази системи ПО; впровадження

інформаційних (мультимедійних, електронних) засобів та інтерактивних методів навчання; організацію щорічних стипендій Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів, Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідних робіт учнів Малої академії наук України [228]. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки» спрямовано на залучення обдарованих дітей до всеукраїнських олімпіад, конкурсів, турнірів, фестивалів та міжнародних інтелектуальних і творчих змагань [246]. Наказ МОН України «Про затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді» направлено на організацію оздоровлення, відпочинку та дозвілля обдарованих дітей з ООП [212, п.1.2]. З огляду на вищезазначене необхідно зазначити, що створена нормативна база направлена на розвиток талантів обдарованих дітей з ООП.

На цьому етапі важливого значення набуває увага держави до розвитку фізичної активності у дітей з ООП. Так, у 2003 році було затверджено наказ МОН України «Про Систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів» щодо впровадження в закладах освіти обов'язкових: фізкультурно оздоровчих заходів (заняття з фізичної культури, ранкової гімнастики, фізкультурної хвилини, години фізичної культури в групах подовженого дня, занять з дітьми в спеціальній медичній групі, занять з плавання); спортивно масових заходів (Всеукраїнські спортивні ігри серед школярів, змагань з футболу, спартакіади для дітей зі шкіл інтернатів, спортивні змагання з різних видів спорту); спортивних заходів для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку (навчально тренувальні заняття, змагання з видів спорту районного, міського, обласного, міжнародного рівня) [243, п.2.1., п.2.2., п. 2.3]; різноманітних заходів за місцем проживання та в місцях відпочинку дітей з ООП [201, п.1.9].

Також, значна увага приділялася оздоровленню, відпочинку та організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в закладах відповідного

профілю. Головний принцип функціонування таких закладів полягав у забезпеченні рівності прав кожної дитини на оздоровлення та відпочинок, створення належних умов для безпечного перебування, проживання, харчування, медичного обслуговування, виховання дітей, розвитку їх здібностей, з урахуванням вікових, психофізичних особливостей та стану здоров'я. Організація дозвілєвої діяльності дітей з ООП під час їх оздоровлення та відпочинку відбувалася у дитячих закладах під час літніх, осінніх, зимових, весняних канікул, протягом року, сезону, цілодобово або протягом дня [220, ст.13; 230, ст.3, ст.13]. Під час оздоровлення та відпочинку в дитячих закладах діти мали можливість самостійно обирати види дозвілєвої діяльності, брати участь в освітніх та оздоровчих програмах, а також в дозвілєвих програмах [220, ст.35].

Варто відзначити, що на другому етапі почалося офіційне впровадження моделі інклюзивної освіти в Україні. Цей процес розпочався 16 грудня 2009 року, коли країна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї. Саме тоді, Україна взяла на себе зобов'язання щодо впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях [125, ст.24; 241; 286]. На виконання взятих зобов'язань, наказом МОН України було затверджено Концепцію розвитку інклюзивного навчання (2010), що гарантувало рівний доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення [207]. Крім того, внесено зміни до ЗУ «Про загальну середню освіту» (2010), відповідно до якого в закладах освіти, зокрема й позашкільної, можуть створюватися спеціальні або інклюзивні класи для організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП [204, ст.9 п.3].

Підсумовуючи, ми можемо зробити висновок щодо цілеспрямованого розвитку, завдяки активній державній освітній політиці, умов для дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі офіційного впровадження моделі інклюзивного навчання в Україні.

На третьому етапі (2011–2021) соціально-політичні обставини в країні сприяли вибору та захисту саме європейських демократичних цінностей, що у сфері дозвіллевої діяльності пов'язано з прийняттям та практичним впровадженням моделі інклюзивного навчання дітей з ООП в ЗПО. Такий стан сприяв реалізації прав дітей з ООП на рівні з іншими громадянами бути повноправними учасниками суспільного життя та освітнього процесу. Протягом третього етапу розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО продовжилося формування нормативно правової бази, що забезпечила умови надання освітніх послуг дітям з ООП. Проблематика ПО та організації дозвіллевої діяльності розглядалася переважно в контексті загальних проблем реформування освіти в Україні. З цією метою КМУ було затверджено постанову «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011). Зазначений документ регулював організацію інклюзивного навчання дітей з ООП за місцем проживання, їх соціалізацію та інтеграції в суспільство. Крім того, постановою передбачено розроблення індивідуальних навчальних планів та складання індивідуальних навчальних програм для дітей з ООП з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації. До процесу розроблення індивідуальної навчальної програми мають долучатися батьки, для володіння інформацією про можливості своєї дитини та динаміку її розвитку [218, п.1, п.10, п.12]. Особливу увагу слід звернути на лист МОН України «Про забезпечення безперешкодного доступу до навчальних закладів» (2014), яким регулюється доступність дітей з ООП до прилеглої території та будівель навчальних закладів; без бар'єрного входу та безперешкодного руху в приміщеннях; пристосування санвузлів та місць відпочинку; забезпечення системою тактильної та звукової інформації для дітей з порушеннями зору та системою візуальної інформації для дітей з порушеннями слуху; застосування тактильних (рельєфних) та візуальних (кольорових) попереджень; прикріплення табличок з нанесенням на них надпису шрифтом Брайля тощо [202]. Важливим також є ухвалення постанови

КМУ «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2013), в основу якої покладено інноваційний (особистісно орієнтований, компетентнісний, соціокультурний) підхід до навчання дітей з ООП, зокрема: впровадження інклюзивного, інтегрованого та білінгвального (двомовне) навчання для дітей, які мають вади слуху із застосуванням української жестової мови тощо [205].

На третьому етапі простежується постійне вдосконалення законодавчої бази, що позитивно впливає на реформування системи освіти в Україні. Подальшим кроком у забезпеченні доступності дітей з ООП до якісної та конкурентоспроможної освіти в нових економічних та соціокультурних умовах стало підписання указу Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 року» (2013), що сприяв розширенню практики інклюзивного та інтегрованого навчання в ЗПО; вдосконаленню організаційних форм та засобів навчально-виховного процесу; охопленню різними методами позашкільного навчання приблизно 70 відсотків дітей з ООП тощо [226].

Наступним кроком в рамках проведення реформ було ухвалено розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (2016). Зміст цієї концепції здійснює загально методологічний вплив на розвиток дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО [247].

У процесі освітньої реформи, на цьому етапі було модернізовано ЗУ «Про освіту» (2017). В рамках документу відбулося уточнення терміну «позашкільний навчальний заклад» шляхом зміни на термін «заклад позашкільної освіти». Також, передбачено створення інклюзивного освітнього середовища в ЗПО наближених до місця проживання дітей з ООП. У зазначеному законі зафіксовані форми здобуття ПО дітьми з ООП: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня)), педагогічний патронаж та

введено новий напрям спеціалізованої освіти (мистецького, спортивного, військового, наукового спрямування) [235, ст. 3ст. 9, ст. 14, ст. 21].

Подальший розвиток інклюзивного навчання дітей з ООП у сфері ПО забезпечено оновленим ЗУ «Про позашкільну освіту» (2018). Зокрема, для організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО законом передбачено утворення інклюзивних груп. Відповідно закону оптимальна кількість дітей в таких групах не може перевищувати 10-15 осіб, що дозволяє здійснювати диференційований та індивідуальний підхід до кожної дитини. Разом з тим, законом визначено комплексні та профільні напрями ЗПО, що забезпечують потреби особистості у творчому інтелектуальному, духовному та фізичному розвитку. При цьому, комплексні ЗПО спрямовують свою діяльність на забезпечення інтересів та потреб дітей з ООП за різними напрямками позашкільної роботи, а профільні – за певним напрямом позашкільної діяльності [198, ст. 24 (ч.4); 240, ст. 9, ст. 12 (п. 4), ст. 18 (п.2)].

Важливим кроком у реалізації прав дітей з ООП на здобуття якісної освіти у новій українській школі стало прийняття указу Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020). Зазначений указ передбачає формування безпечного та здорового освітнього середовища в закладі освіти в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт та благополуччя [227]. З метою розв'язання зазначеної проблеми в ЗПО МОН України надано рекомендації щодо застосувань норм ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (2019), зокрема йдеться про запровадження комплексного підходу для запобігання та протидії проявам булінгу [258]. Таким чином, заклади ПО повинні створювати психологічно позитивні умови для організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП.

Дослідження показало, що на третьому етапі продовжилося удосконалення організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО. У контексті дослідження звернемося до указу Президента України «Про

Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація» (2016). У Національній стратегії наголошується про важливість зміцнення здоров'я дітей з ООП засобами оздоровчої рухової активності. Крім того, в навчальний процес ЗПО необхідно ввести популярні серед підростаючого покоління види спорту [225]. Тобто, важливою компонентою розвитку дозвілдової діяльності дітей з ООП в ЗПО стало впровадження активного рухливого способу життя.

Логічним продовженням попереднього документу вважаємо постанову КМУ «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» (2017), що створює правові умови для соціалізації, адаптації та реабілітації дітей з ООП; підвищення рівня їх свідомого ставлення до власного здоров'я; залучення дітей та молодь віком від 6 до 18 років до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах; забезпечення надання якісних фізкультурно-спортивних послуг спортивними клубами та фізкультурно-оздоровчими закладами тощо [206]. Такий підхід на наш погляд, збільшує рухову активність дітей з ООП, сприяє їх фізичному розвитку та змістовно наповнює їх дозвілля.

Характерною особливістю третього етапу стало подальше покращення нормативного забезпечення ПО, зокрема затвердження Державного стандарту освіти для дітей з ООП, відбулися зміни в термінології ЗПО, створювалися інклюзивні групи для дітей з ООП в ЗПО.

У контексті дослідження важливо, на наш погляд, виділити загальні особливості, суперечності та тенденції процесу розвитку дозвілдової діяльності дітей з ООП в ЗПО кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття. Наше дослідження показало, що особливістю організації дозвілля дітей з ООП в ЗПО означеного періоду є наявність кардинальних трансформацій в державній освітній політиці щодо таких дітей; інтеграція дітей з ООП в позашкільний освітній простір; зміна поглядів на проблему рівності можливостей дітей з ООП, вживання відповідних заходів щодо попередження дискримінації дітей;

розроблення та впровадження інноваційних методик та технологій в дозвілльєву діяльність дітей з ООП.

Як показало дослідження, головною особливістю ПО, на відміну від базової (шкільної) освіти, що «забезпечує виховання ключових» компетентностей, ЗПО звертають увагу на «вихованні спеціальних компетентностей у конкретній сфері діяльності» [284, с.168]. Ми приєднуємося до думки Т.І. Сущенко, що педагогічний процес у системі ПО «виконує не додаткову, а випереджаючу і прогностичну функцію» [278, с. 45].

З нашого погляду, важливою особливістю розвитку дозвілльєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО важливе значення має створення доброзичливої, толерантної, безпечної атмосфери заснованої на засадах партнерства, взаємній повазі всіх учасників виховного процесу. Цьому сприяє безумовне виконання відповідних правових норм, що стосується організації освітнього процесу. Тому, відповідно до чинного законодавства в освітньому середовищі заклади позашкільної освіти виконують упереджувальну функцію. Одним з ефективних засобів виховання є організація змістовного дозвілля для дітей з ООП в позаурочний час.

Однак, незважаючи на позитивні перетворення, простежуються й суперечності процесу між положеннями чинного законодавства та реальним забезпеченням прав дітей з ООП на змістовне дозвілля. В процесі дослідження нами використані матеріали парламентських слухань (2015), в яких формовані проблеми соціального супроводу дітей з ООП, недостатньої кількості кваліфікованих педагогічних працівників, психологів по роботі з такими дітьми; неналежного фінансування навчально-методичного забезпечення (підручниками, навчальними посібниками) дітей з ООП тощо [242].

Суперечністю процесу проведення децентралізації влади є проблема недостатнього фінансування ЗПО, особливо це стосується сільської місцевості. Тому, за останні тридцять років (1991–2021) недофінансування сфери ПО привело до погіршення стану матеріально-технічної бази ЗПО або скорочення таких закладів взагалі. Разом з тим, вкрай важливим є збереження

та подальший розвиток ЗПО в Україні, не допущення їх скорочення, перепрофілювання, перепідпорядкування, використання не за призначенням, передачі приміщень, обладнання, техніки в оренду, продаж землі або майна [240, ст. 9].

На тлі проведення реформ сформувалася суперечність між практикою діяльності ЗПО та відставанням науково-методичного забезпечення їх розвитку. Наш висновок корелює з результатами наукових досліджень вітчизняного науковця Г.П. Пустовіта [251, с. 11].

Позитивною тенденцією цього періоду стало спрямування освітньої політики України у напрямку гуманізації та індивідуалізації; формування певної законодавчої основи для розвитку галузі ПО; оновлення й розширення змісту ПО; впровадження нових концептуальних підходів до організації роботи сфери ПО; проведення перших наукових досліджень вітчизняними вченими; вивчення закордонного досвіду роботи та результатів наукових досліджень закордонних вчених.

Об'єктивно оцінюючи процеси розвитку наукових досліджень щодо педагогічних умов організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО слід зазначити, що в досліджуваному періоді збільшився інтерес науковців до цієї важливої проблеми. Формування відповідних умов мають сприяти дітям для заповнення вільного часу корисною справою, само актуалізуватися, самовизначитися та само реалізуватися в майбутній професійній діяльності. У контексті нашого дослідження необхідно зазначити, що характерною тенденцією стала поява наукових досліджень в напрямку розробки теоретико-методичних засад, оцінки стану та перспектив розвитку ПО в Україні. Особливістю таких наукових праць є дослідження проблем інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з ООП.

Позитивною тенденцією стало спрямування коштів державного та місцевого бюджету на фінансування послуг з оздоровлення та відпочинку в процесі організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП.

На наш погляд, третє десятиріччя досліджуваного періоду характеризується впровадженням освітньої реформи «Нова українська школа», удосконаленням нормативно правового-забезпечення, введенням в науковий обіг та закріпленням в законодавстві нового понятійно-термінологічного апарату, проведенням широкого спектра наукових досліджень вітчизняними науковцями, впровадженням інклюзивних методик в практику позашкільної освіти. Під час третього етапу (2011–2021) відбувався подальший розвиток та поширення досвіду дозвілєвої діяльності дітей з ООП на тлі системного впровадження інклюзивного навчання дітей та їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору.

2.3. Зміст, особливості, форми і методи організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття

Суттєвою відмінністю в організації навчально-виховного процесу в ЗПО в порівнянні з ЗЗСО є значно більша гнучкість взаємодії педагога з дітьми, що пояснюється, як нами показано в попередніх розділах, переважною роботою з дітьми з ООП у малокомплектних групах. Такий реальний стан речей дозволяє враховувати інтереси та побажання здобувачів освіти та їх батьків, проектувати більш індивідуалізовані програми дозвілєвої діяльності, швидко змінювати темп проведення заходів, варіювати зміст та послідовність пакету заходів в залежності від емоційного та фізичного стану різновікових груп дітей, які зокрема, ситуативно, а не постійно, як в ЗЗСО, об'єднані в таких групах. В нормативному плані подібна особливість юридично закріплена відсутністю освітніх галузевих стандартів ПО. Тому, організація дозвілєвої діяльності в ЗПО фактично регламентована внутрішніми документами, наприклад, затверджуваними у самому закладі сценаріями, планами, освітніми програмами тощо. Як свідчить досвід, такий незарегламентований підхід до організації дозвілєвої діяльності співпадає з заснованому на праві здобувача освіти вільного вибору інституції позашкільної діяльності, часу перебування в

закладі, вибору заходів за інтересами, партнерів по заходам тощо. Такий підхід забезпечує ЗПО диференційованою та варіативною освітою, а розроблені індивідуальні освітні маршрути дозволяють дітям з ООП самостійно обирати найбільш цікаві види діяльності [166, с.15]. Тобто, на наш погляд, практичний досвід організації дозвілєвої діяльності та його наукове осмислення вітчизняними дослідниками однозначно вказують на важливу умову ефективного формування змісту ПО – педагогічний процес має бути не жорстко регламентованим, а більш варіативним та гнучким. Завдяки цьому педагог може креативно вирішувати, який спектр та обсяг знань необхідно використовувати в процесі розроблення програми. Ініціативі педагогів-практиків суттєво допомагає сприятлива атмосфера освітнього середовища. Так, актуалізувати змістовий матеріал та підвищувати його якість допомагає систематична модернізація ПО, під час якої відбувається переорієнтація навчально-виховного процесу на особистісно-орієнтований розвиток через самостійну діяльність дітей з ООП та індивідуальну роботу з ними [166, с.16; 176, с.46-47].

У результаті проведеної оцінки змісту дозвілєвої діяльності нами з'ясовано, що така діяльність дітей з ООП в ЗПО здійснюється за різними напрямками, що передбачають реалізацію поставленої мети та відповідних завдань. Зокрема, пластовий та скаутський напрям надає таким дітям громадянську освіту; художньо-естетичний – розвиток творчих здібностей, формування знань та практичних навичок у сфері вітчизняної та світової культури; мистецький – право на здобуття спеціальних творчих компетентностей під час дозвілєвої діяльності; туристсько-краєзнавчий – можливість для вивчення історії рідного краю, світової цивілізації, географічних, етнографічних (народних традицій, звичаїв, обрядів, культури, мистецтва), історичних об'єктів та явищ соціального життя; еколого-натуралістичний – шанс для формування екологічної культури особистості, опановування знаннями раціонального природокористування, залучення дітей до практичної природоохоронної та біологічної роботи в галузях сільського

господарства (квітництво, лісництво, садівництво, грибівництво, бджільництво); науково-технічний – забезпечує набуття техніко-технологічних умінь та навичок, підготовку до активної науково-дослідної роботи, опанування сучасною технікою та технологіями; дослідницько-експериментальний – розв'язує питання залучення дітей до науково-дослідної, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури та мистецтва; фізкультурно-спортивний або спортивний – удосконалює розвиток фізичних здібностей дітей, створює сприятливі умови для їх оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку та дозвілля, підготовки спортивного резерву для збірних команд України; військово-патріотичний – забезпечує відповідним рівнем підготовки дітей до військової служби, вихованням патріотичної та громадянської відповідальності; бібліотечно-бібліографічний – спрямовано на удосконалення пізнавальних інтересів та підвищення інформаційної культури дітей у інформаційному просторі; соціально-реабілітаційний – сприяє соціальному становленню дітей, розвитку їх інтересів, здібностей, нахилів, потреб у самореалізації, підготовці до професійної та громадської діяльності, організації дитячого дозвілля та відпочинку; оздоровчий – передбачає опанування дітьми знань про здоровий спосіб життя, зміцнення здоров'я, правила харчування та гігієни особистості; гуманітарний – сприяє розвитку здібностей, обдарувань, практичних навичок, оволодінню знаннями з основ наук соціально-гуманітарного циклу тощо [15, с.175-176; 240, ст. 15].

Змісту дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО зазначеного періоду приділили значну увагу вітчизняні дослідники. Так, наукові пошуки О.В. Биковської спонукали її логічно диференціювати структуру та зміст позашкільної освіти за напрямками, які включають відповідні профілі навчання. За твердженням авторки, до художньо-естетичного напрямку відносяться хореографічний, музичний, театральний, художній профілі; науково-технічного напрямку – початково-технічний, спортивно-технічний, предметно-технічний, інформаційно-технічний, художньо-технічний,

виробничо-технічний профілі; еколого-натуралістичного напрямку – екологічний, біологічний, сільськогосподарський, лісгосподарський, медичний, хімічний профілі; туристсько-краєзнавчого напрямку – краєзнавчий, туристський та спортивний профілі; гуманітарного напрямку суспільний, філологічний, соціальний тощо [16, с. 22]. Тобто, змістовна складова дозвіллевої діяльності забезпечує умови набуття дітьми компетентностей у різних напрямках знань. Осмислення нами проведеного О.В. Биковською структурування змісту дозвіллевої діяльності, виділення при аналізі напрямів і профілів її організації поглиблює ступінь розробленості досліджуваної нами наукової проблеми та дозволяє значно розширити бачення структури компетентнісного підходу щодо навчальної, пізнавальної, практичної, творчої й соціальної компетентностей особистості [16, с. 22].

Поглибленому розумінню, опануванню теоретико-методологічних підходів до організації дозвіллевої діяльності сприяє виділення принципів, синергетична взаємодія яких забезпечується наявністю соціальної, культурної, педагогічної та організаційної компонент [185, с.39]. Відповідно до цього, нами досліджено низку загальних принципів (послідовності, системності, добровільності, диференціації, доступності та якості дозвіллевих послуг, інтересу, відповідності дозвіллевих послуг місцевим умовам, єдності реакції та пізнання, спільності діяльності, індивідуалізації, міждисциплінарності, практичності, візуалізації) дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО, інформація щодо яких представлена нами в додатку А [6, с.49-50; 14, с.32; 17, с.68-69; 185, с.39].

В сучасній педагогічній науці також виділено головні змістовні функції дозвіллевої діяльності дітей з ООП (рекреаційно-розважальна, пізнавально-розвивальна, соціально-адаптивна, комунікативна, інформаційно-освітня, ціннісно-орієнтаційна, виховна, ігрова, професійна, творча, психотерапевтична), інформація щодо яких представлена нами в додатку Б [7, с.37-38; 10, с.254-255; 14, с.29-30; 23, с.8-9; 52, с.12; 62, с.71-75; 298, с.28; 302, с.22]. Практика показує, що усі означені функції реалізуються одночасно в

процесі підготовки досвідченим педагогом-організатором дозвіллевих заходів, створюють синергетичний ефект, що сприяє досягненню самореалізації дітей з ООП в ЗПО.

Соціокультурною особливістю генезису, подальшого функціонування та розвитку мережі ЗПО стала їх галузева диференціація та управлінська децентралізація. Практика показує, що з метою задоволення потреб дітей з ООП у дозвіллевій діяльності, органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування сформовано базову мережу закладів освіти, культури і мистецтва, фізкультури і спорту, туризму та краєзнавства, оздоровлення та відпочинку тощо. Загальна структура мережі вище наведених закладів, що надають ПО послуги дітям з ООП, представлена нами в додатку В [221, ст.1-2; 231, ст. 13-14; 235, ст.10; 240, ст. 1, 5; 249, ст.9-15 ; 250, ст.4]. На підставі аналізу сучасних вітчизняних наукових праць та законодавчо нормативної бази нами було розроблено структуру інституцій системи (позашкільної, дошкільної, загальної середньої, професійно технічної, фахової передвищої, вищої, соціально-педагогічного спрямування) освіти [235, ст.10; 240, ст.5]. Важливими для нашого дослідження є установи, що надають позашкільні освітні послуги дітям з ООП в системі культури і мистецтва України. Спираючись на результати наукових робіт, нами складено структуру інституцій культури і мистецтва. До таких закладів відносяться: 1) заклади загальнодержавного рівня (державні та національні заклади культури і мистецтва у формі бібліотек, музеїв, галерей, заповідників, цирків, театрів, філармоній, музичних колективів і ансамблів, культурно-інформаційних та культурно-просвітницьких центрів, кіностудій, художніх галерей); 2) місцевого рівнів (комунальні заклади культури і мистецтва у формі бібліотек, музеїв, дитячо-юнацьки картинні галерей, заповідників, виставкових залів, театрів, філармоній, концертних організацій, мистецьких колективів, кінотеатрів, палаців і будинків культури, клубних закладів, мистецьких шкіл, дитячо-юнацьких студій, кімнат школяра, парків культури та відпочинку тощо) [249, ст. 23]. Крім того, до закладів, що надають

позашкільні освітні послуги, відносяться установи системи фізкультури і спорту України. Таки інституції функціонують у формі спортивних клубів, гуртків, станцій, секцій, спортивних шкіл, інших закладів спортивного профілю, фізкультурно-оздоровчих закладів (центрів, комплексів, студій), фізкультурно-спортивних товариств (зокрема колективи фізичної культури), спортивних федерацій (асоціації, спілки, об'єднання), громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів, спортивної студентської спілки України, центрів фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, дитячо-юнацькі спортивні школи для осіб з інвалідністю паралімпійського та дефлімпійського резерву тощо [16, с.18; 25, с.25; 208, п.1; 249, ст. 9-25].

Однією з пріоритетних форм організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО, є оздоровлення та відпочинок дітей усіх прошарків населення. З цією метою в країні постійно функціонують заклади: оздоровлення (дитячі заклади санаторного типу; дитячі центри; позаміські заклади оздоровлення та відпочинку) та відпочинку (дитячо-юнацькі табори (містечка, комплекси); заміські; профільні; дитячі заклади праці та відпочинку; наметові містечка; табори з денним перебуванням в освітньому закладі, закладі культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту; туристські бази тощо [208, п. 5; 231, ст.14].

Важливу роль в процесі дозвілєвої діяльності дітей з ООП відіграють заклади туризму та краєзнавства, які функціонують у формі: будинків, центрів, бюро з дитячо-юнацького туризму та краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів-краєзнавців, дитячі стаціонарні та орендовані туристські бази, табори різного профілю, туристські та спортивні клуби, навчальні заклади по підготовці спеціалістів системи дитячо-юнацького туризму, підприємства з виробництва, прокату та продажу товарів туристського попиту тощо [115, с.102; 116, с.6, 8-9; 133, с.10, с.14; 208, п.10].

До того ж, забезпечення дозвіллевої діяльності дітей з ООП здійснюють інституції, діяльність яких пов'язана з ПО, зокрема – професійні спілки, асоціації, благодійні фонди, соціальні служби, реабілітаційні центри для дітей та молоді з функціональними обмеженнями, центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх, недержавні громадські та релігійні організації, політичні партії, підприємці, неурядові установи соціально-педагогічного спрямування тощо [10, с.243-244; 16, с.18; 134, с.38; 136, с.4].

Таким чином, в Україні склалася достатньо структурована мережа ЗПО, що характеризується галузевою диференціацією та управлінською децентралізацією, наявністю різноманітних організаційних форм, максимально наближених до задоволення на місцевому рівні інтересів дітей з ООП.

В структурі змісту дозвіллевої діяльності дітей з ООП необхідно також виділити певні її типи. Вітчизняними вченими накопичений значний обсяг матеріалів дослідження з цієї проблеми, що потребує їх узагальнення та систематизації. Наприклад, в ході експериментальної роботи вітчизняним вченим С.Д. Цюлюпою були виявлені такі типи використання дозвілля: раціонально-діяльний, раціонально-споживацький, пасивно-споглядальний та нераціональний [300, с.15]. Дослідниця І.П. Сидор виділяє типи дозвіллевої діяльності, зокрема: розвивальний, освітній, творчий, інтелектуальний, активний, пасивний, розважальний, спортивний, суспільний, політичний, конструктивний, компенсаторний, моральний, асоціальний тощо. Науковці Б. Гюнтер та Н. Гюнтер виокремлюють декілька типів дозвілля відповідно до рівня активності індивідуума, а саме: чисте, нецілеспрямоване, інституційне та відчужене [262, с.9]. Серед типів дозвіллевої діяльності учнів О.В. Гончарук виділяє: цілеспрямований та нецілеспрямований (за чіткістю постановки мети); організований, неорганізований та стихійний (за рівнем організації діяльності, її керованості); довготривалий, тривалий та короткотривалий (за терміном проведення); системний, періодичний та випадковий (за періодичністю) [50, с.30]. Вивчаючи проблему вільного часу учнівської молоді

І.В. Белецька всі заняття диференціює на три основні типи: культурно-творчий (художня й науково-технічна творчість, суспільна діяльність, різні форми самоосвіти); культурно-споживчий (читання книг, газет, журналів, відвідування виставок); рекреативний (поєднання різних видів відпочинку та розваг: туризм, спорт, відпочинок у компаніях, відвідування тематичних вечорів, кав'ярень, дискотеку тощо) [14, с.31-32]. Досліджуючи рівень активного включення дітей переселенців у дозвіллеву діяльність Ю.М. Жданович виділяє п'ять типів дозвілля, а саме: пасивне, розважальне, пізнавальне, оздоровче, творче тощо [73, с.116]. Результати емпіричного підходу дослідниці Л.В. Дикань дозволили виділити десять типів дозвілля, серед яких активне рекреаційно-розважальне; пасивне рекреаційно-розважальне; прагматичне; пізнавальне; туристично-ігрове; освітньо-комунікативне; творчо-естетичне; віртуальне; спортивно-оздоровче та ескапістське (прагнення «втекти» від реальності) дозвілля [62, с.181-182].

Таким чином, проведений нами аналіз фахової літератури в рамках зазначеної проблеми показав, що у своїх дослідженнях вчені притримуються різних підходів, які можна систематизувати наступним чином. По-перше, виділення типів дозвілля. По-друге, виділення типів використання дозвілля. По-третє, виділення типів дозвіллевої діяльності. На наш погляд, наявність такого різноманіття підходів свідчить щодо складності феномену дозвілля та дозволяє поглибити рівень розробки цієї наукової проблеми.

Крім типів, вчені виділяють також певні види дозвіллевої діяльності дітей з ООП. Вітчизняний дослідник В.М. Піча виокремлює такі різновиди дозвілля: індивідуальне споживання культури, публічно-видовищне споживання культури, спілкування, фізичні заняття, розваги та ігри; пасивний відпочинок, анти культурні заняття тощо [189, с.12]. У свою чергу, В.В. Балахтар основні види дозвіллевої діяльності дітей з ООП диференціює наступним чином: пасивне та активне за ознакою активності особистості; щоденне, святкове, щотижневе, відпускне за ознакою періодичності проведення; короткочасне, довготривале, епізодичне за ознакою тривалості

проведення; творче, рекреаційне, культурне, спортивне, декоративно-прикладне, туристичне за ознакою напрямку діяльності; індивідуальне, у колі сім'ї та у сфері ПО за ознакою середовища, в якому воно відбувається тощо [5, с. 9].

О.В. Гончарук виокремлює види дозвіллевої діяльності дітей з ООП на підставі використання наступних критеріальних ознак: пізнавальна, освітньо-дозвіллева, культурно-дозвіллева та спортивно-дозвіллева діяльність, що відповідає змістовному наповненню такої діяльності; виховна, розвивальна, формувальна, комунікативна, адаптаційна, рекреаційна та розважальна діяльність, що відповідає її функціональному призначенню; активна та пасивна діяльність, що обумовлена активністю її суб'єктів; репродуктивна, продуктивна, конструктивна та творча дозвіллева діяльність, що виділена в залежності від рівня прояву творчості її суб'єктів [50, с.30].

У науковому доробку Ю.М. Баранецької, ми знаходимо двадцять два види дозвіллевої діяльності, що відповідають її основним напрямам: культурно-просвітницькому (відвідування мистецьких заходів, музеїв, виставок, концертів та ін.); науково-пізнавальному (перегляд інтернет джерел та ін.); художньо-творчому (відвідування колективів художньої самодіяльності, музичних шкіл, гуртків художньої творчості та ін.); спортивно-оздоровчому (відвідування спортивних секцій, заняття на спортивних майданчиках та ін.); суспільно-громадському (участь волонтерській роботі та ін.); розважальному (відвідування дискотеки, перегляд телепрограм та ін.); комунікативному (прогулянки, побачення; інтернет розваги, ігри та ін.) [6, с. 107].

Серед інших наукових робіт виділено дослідження О.В. Андрєєвої, предметом якої є такий вид дозвіллевої діяльності як рекреація [1, с.15]. Дослідниця І.В. Каташинська формулює наявність таких видів дозвіллевої діяльності, як фізична, практична, культурна, соціальна [85]. Вчений Ю.М. Жданович розрізняє освітньо-дозвіллеву та культурно-дозвіллеву діяльність. На думку автора, освітньо-дозвіллева діяльність сприяє

усвідомленому розвитку особистості, її потенціалу інтелектуальної креативності. Це більш любительська діяльність мистецького спрямування, що під час організації дозвілля дітей з ООП дозволяє реалізувати їх мистецький потенціал, допомогти формуванню художньо-естетичного смаку дитини [73, с.118].

На підставі узагальнення поглядів науковців, які досліджували зміст організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП, ми схилиємося до першості використання в нашій науковій роботі наступної класифікації типів дозвілєвої діяльності, що побудована на антагоністичних парах цих понять: цілеспрямований – нецілеспрямований; організований – стихійний; раціональний – нераціональний; колективний – індивідуальний; контрольований – неконтрольований; системний – випадковий; інституційний – відчужений; культурний – антикультурний; наслідувальний – випереджальний тощо. До головних видів ми відносимо пізнавальну, освітню, рекреаційну, комунікативну, адаптивну, культурну, спортивно – оздоровчу, творчу (декоративно-прикладну, художньо-естетичну), туристично – краєзнавчу дозвілєву діяльність тощо.

У процесі дослідження нами виявлена важлива роль дитячо-юнацьких клубів (ДЮК) за місцем проживання, як однієї з форм організації дозвілєвої діяльності дітей ООП. В сучасних умовах ДЮК забезпечують територіальну та соціально-економічну доступність ПО особливо для дітей з малозабезпечених прошарків населення. Власна практика доводить, що привабливість ДЮК за місцем проживання полягає в наступному: по-перше, така інституція ПО надає переважно безкоштовні послуги, має зручний режим роботи та місце розташування; по-друге, процес побудови життєдіяльності клубу відбувається за принципами демократизації, гуманізації, не регламентованості, гнучкості, свободи від обов'язків, добровільності вибору різних форм та видів дозвілєвої діяльності; по-третє, неформальне спілкування з однолітками забезпечує здобувачам освіти знайомство з новими друзями; по-четверте, створення педагогом організатором сприятливих

психологічних умов сприяє адаптації та соціалізації дітей з ООП в соціумі; по-п'яте, змістовне дозвілля таких дітей здійснюється через організацію індивідуальної, групової, колективної, масової, комплексної діяльності, що дозволяє отримати відчуття радості та емоційного забарвлення тощо.

Важлива роль в організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП належить педагогам організаторам ПО. Наша практика організації дозвіллевої діяльності підтверджує важливість особистого відвідування фахівця з дозвіллевої діяльності або педагога організатора закладів дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти у мікрорайоні, що обслуговується ЗПО, зустрічей з їх адміністрацією, учнями та батьками, проведення творчих майстер класів, пізнавальних, конкурсних, розважальних, ігрових та шоу програм, спортивних змагань, турнірів та олімпіад з метою формування контингенту вихованців. При цьому, особистість педагога організатора є носієм позитивного іміджу та репутації закладу. Просуванню освітнього продукту також сприяє участь у загальноміських заходах, освітніх виставках, зустрічах з ветеранами війни та видатними людьми, працівниками правоохоронних органів тощо. На нашу думку, найважливішим показником відвідування дітьми ЗПО є їх особисте бажання, зручне місцезнаходження начального закладу, формування суб'єкт-суб'єктних відносин між педагогом організатором та дитиною, суб'єкт-суб'єктних відносин зі здоровим оточенням дітей тощо.

Одним із найважливіших завдань педагога організатора є вміле використання педагогічної майстерності для залучення різновікової категорії дітей з ООП (дітей з фізичними та мовними вадами розвитку, дітей переселенців, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей «зони ризику», дітей сиріт, дітей з багатодітних родин, обдарованих дітей тощо) віком від 6 до 18 років до ДЮК за місцем проживання. Правильна організація дозвілля захищає дітей від вуличних негараздів, направляє дитячу енергію в конструктивне русло, сприяє формуванню у дітей культури спілкування, зміцненню сімейних зв'язків, створенню умов для самореалізації та

самовиховання особистості. Безумовно, для досягнення зазначеної мети педагог організатор має володіти творчою фантазією, різними технологіями, видами, формами та методами організації клубної роботи.

Для змістовного дозвілля дітей з ООП в ДЮК педагог організатор використовує такі організаційні форми як гурткова та студійна робота. Характерною рисою таких форм роботи є вивчення дітьми теоретичного матеріалу та застосування його на практичних заняттях. Під час роботи в гуртках або студіях, у дітей з ООП найкращим чином розкриваються внутрішні задатки, нахили, таланти, обдарування та задовольняються потреби у професійному самовизначенні.

У методологічному контексті гурткової та студійної роботи провідне місце займають форми та методи організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП. Тому, на наш погляд, варто проаналізувати існуючі форми та методи, що застосовуються під час організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Передусім звернемося до найбільш поширених у наукових джерелах класифікацій форм організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП. Вітчизняні науковці В.В Молочний, С.О. Маньков та О.В. Безпалько форми організації дозвіллевої діяльності поділяють за: кількісним складом учасників (індивідуальні, групові, масові); складністю побудови дозвілля (прості, складні, комплексні); характером змістового наповнення (інформаційні, практичні, інформаційно-практичні) тощо [291, с.41].

Таким чином, аналіз наведених класифікацій форм організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО свідчить, що всі без виключення науковці виділяють індивідуальне, групове та масове дозвілля. Відзначимо, що індивідуальна дозвіллева діяльність може здійснюватися як дітьми через самоорганізацію занять з художньої творчості (малювання, в'язання, різьблення, бісеро-плетіння тощо), спорту, фізкультури, перегляду телепередач, читання так й організовуватися педагогом організатором за допомогою консультацій, бесід та ігор. Організація групової форми дозвіллевої діяльності передбачає залучення певної кількості осіб, яка також

може бути здійснена самостійно дітьми (ігрова діяльність; заняття спортом; прогулянки) або спеціалістом з дозвілля (заняття в гуртках за інтересами, конкурси, аукціони, мандрівки, екскурсії). Відповідно масові форми дозвіллевої діяльності сприяють залученню великої кількості дітей з ООП. Таким формам дозвіллевої діяльності притаманно проведення концертів, фестивалів, свят, акцій, конкурсів, олімпіад, екскурсій, вечорів-зустрічей, виставок тощо [72, с.117].

Аналіз науково-методичної літератури дозволив виділити основні форми організації дитячого дозвілля. Залежно від методики виховного впливу форми роботи поділяють на: теоретико-пізнавальні (лекції, бесіди, зустрічі, збори, виставки, інтернет-конференції, газети тощо); пізнавально-пошукові (екскурсії, участь в роботі ініціативних, аматорських об'єднань та клубів за інтересами); розважально-ігрові (конкурси, вікторини, олімпіади, спартакіади, костюмовані бали тощо); видовищні та культурно-масові (свята, обряди, тематичні вечори, театралізовані дійства, кіноперегляди, концерти, фестивалі) [61, с.12]. Серед існуючого різноманіття форм роботи з дітьми під час освітнього процесу найбільш ефективними науковці вважають: дискусійно-семінарські заняття; практичні заняття; психолого-педагогічні тренінги; проектні та ділові ігри; розбір професійних ситуацій тощо [162, с.319].

У процесі організації дитячого дозвілля науковці пропонують використання нетрадиційних форм роботи, до яких відносять: аналіз конкретних ситуацій; бумеранг; диспут; публічний мікрофон; ділові, операційні, імітаційні, сюжетно рольові та організаційно діяльні ігри; публічні лекції; мозковий штурм; круглий стіл; соціально психологічний тренінг тощо [29, с.25]. Крім того, важливого значення набувають віртуальні форми роботи, що передбачають: проведення віртуальних конкурсів, флеш-мобів, дистанційних курсів, консультування, спілкування, захист науково-дослідницьких робіт, вебінарів, науково-практичних конференцій, майстер класів, коучинг-сесій тощо [172, с. 34, с.38].

На наш погляд, доцільним є поділ форм організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО за ознаками: 1) діяльності (культурно-споживча та творча); 2) кількості учасників (індивідуальна, групова та масова); короткострокову, 3) часової складової (періодична та систематична).

Як свідчить аналіз наукових праць провідних вчених педагогів, вивчення та узагальнення педагогічної практики, форма організації дозвілєвої діяльності тісно пов'язана з використанням методів роботи з дітьми. Традиційно методами дозвілєвої діяльності прийнято вважати способи, прийоми та систему дій, що застосовується для впливу на дитячу аудиторію. Реалізація методів в процесі організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО здійснюється відповідно до педагогічних цілей, завдань, змісту та форм роботи, з урахуванням специфіки освітнього середовища, вікових та індивідуально-типологічних особливостей дітей, рівня матеріально-технічного забезпечення навчального закладу, а також професійних якостей педагогічного персоналу. У процесі розвитку дозвілєвої педагогіки накопичено великий науковий фонд, що представляє класифікацію різних методів навчання дітей з ООП. Тому, вважаємо за необхідне звернутися до методів навчання, представлених А.М. Висоцькою, В.А. Сластьоніним, Г.П. Пустовітом. З позиції вчених, специфіка методів навчально-виховного процесу ЗПО обумовлена виховним потенціалом цієї сфери, що реалізуються через: методи впливу на формування свідомості особистості (оповідання, приклад, бесіда, лекція, дискусія); методи впливу на формування суспільної поведінки особистості (привчання, створення виховних ситуацій, педагогічна вимога); методи мотивації особистість до корисної діяльності (змагання, дискусія, емоційний вплив, заохочення); методи самовиховання, самоконтролю та самооцінки (самопізнання, самоствавлення, саморегуляція) [38, с.72-73; 176, с.62-63]. На нашу думку, застосування таких методів спонукатиме дітей з ООП на досягнення поставлених цілей та саморозвитку.

Зазначимо, що під час організації дозвілєвої діяльності в ЗПО педагогами практиками найчастіше застосовуються традиційні педагогічні

методи навчання: словесні методи (розповідь, пояснення, повідомлення, бесіда, інструктаж, лекція, консультація); наочні та практичні методи (спостереження, ілюстрування, демонстрування, практична робота, досліди, вправи); спеціальні методи (переконання, навіювання, заохочення, метод імпровізації, екскурсія, змагання, привчання); проблемно розвиваючі методи (творчі завдання, запитання, проблемні ситуації); виховні методи (приклад, заохочення, стимулювання); методи гри та тренінгової технології (вікторини, кросворди); методи театралізації (звичаї, обряди, ритуали); методи змагання (естафети, конкурси); методи імпровізації (музична, танцювальна, літературна, театральна); методи рівноправного духовного контакту; методи суспільно-корисної праці (організація роботи з озеленення території, посадка, полив квітів) тощо [29, с.24, с.39].

З метою формування у дітей з ООП базових компетентностей (критичного та творчого мислення, соціальної сприйнятливості, реалізації нових ідей, готовності брати відповідальність за власні рішення, самовираження в різних сферах мистецтва тощо) Л.М. Гриневич, Н.В. Морзе та М.А. Бойко радять застосовувати: метод проблемного навчання, метод навчальних проєктів та дослідницько-пізнавальний метод. Зазначені методи сприяють залученню дітей з ООП до наукового процесу відкриття, зокрема до наукової освіти. При цьому, особливість методу навчальних проєктів полягає в його міждисциплінарному підході до навчання, колективної діяльності дітей над створенням творчого продукту, який доцільно оцінювати. Проблемне навчання найчастіше пов'язано з одним предметом, дотриманням конкретних, традиційно визначених кроків. Дослідницько-пізнавальне навчання передбачає залучення дітей з ООП до розв'язання складних завдань шляхом проведення експерименту [55, с.13-15].

Крім того, останнім часом в ЗПО широко використовуються інноваційні методи, зокрема: метод розв'язання кейсів (передбачає ознайомлення дітей з текстом, аудіо, відео матеріалом, проведення його аналізу, обговорення в групах та презентування); метод написання есе (дозволяє оцінити уміння дітей

через письмово викладену суть поставленої проблеми, самостійного її аналізу з використанням концепції тієї чи іншої дисципліни); метод складання ментальних карт (зручна та ефективна техніка фіксування нових ідей, аналізу та впорядкування інформації); метод сторітеллінгу (подання навчального матеріалу, у вигляді цікавої захоплюючої історії з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери дітей), метод «Світове кафе» (дозволяє залучати у процес обговорення всіх учасників освітнього процесу та створити майданчик для рефлексії отриманого досвіду, планування і створення нових творчих ідей) тощо [268, с.13].

Серед інноваційних методів, спрямованих на досягнення взаєморозуміння між різними людьми, на наш погляд, між дітьми з ООП та їх звичайними однолітками, дієвим є метод рольової гармонізації. Сутність цього методу полягає в організації різних форм дозвілєвої діяльності, що здійснюються на основі гармонійної ролі партнера по спілкуванню під час навчальної, ігрової, трудової, суспільної діяльності. При цьому, метод рольової гармонізації забезпечує педагогів організаторів засобом подолання конфліктів в дитячому середовищі [51, с.172]. У процесі організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП, важливо на наш погляд, застосовувати метод золотієї середини, який ґрунтується на пошуку розуміння та співчуття до іншої людини, що відбувається під час довірливої комунікації в дозвілєвій діяльності [51, с.172].

У дозвілєвій діяльності, як одній з найкращих сфер життєдіяльності дітей з ООП, розкриваються їх інтереси, що пов'язані зі спілкуванням, оздоровленням, саморозвитком, рекреацією, формуванням базових компетентностей, необхідних для дорослого життя та майбутньої професії. Для досягнення поставленої мети педагог організатор ЗПО має застосовувати широке різноманіття педагогічних технологій, що включають велику групу методів, прийомів та засобів освітнього процесу у формі педагогічних ігор. При цьому, методи ігри стають допомогою у вирішенні багатьох проблем з організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Важливість ігор полягає

в тому, що вони не потребують вироблення штучної мотивації, а виступають самостійним явищем культури. В процесі гри створюються можливості для формування у дітей креативних, когнітивних та комунікативних навичок. За допомогою гри краще відбуваються процеси адаптації та соціалізації в суспільстві, виховання культури поведінки та спілкування з однолітками, дорослими, педагогами тощо. Але для того, щоб діти з ООП під час занять тривалий час могли концентрувати увагу на навчальному матеріалі педагогу організатору необхідно застосовувати допоміжні засоби у вигляді цікавих картинок, звукових сигналів, ігрових ситуацій тощо [162, с.251].

Під час проведення дозвіллевих заходів педагог організатор застосовує: творчі ігри (сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації та театралізації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування, ігри-інсценізації, ділові та імпровізаційні ігри); ігри за правилами (дидактичні, пізнавальні, рухливі, спортивні, хороводні, народні, інтелектуальні, комп'ютерні ігри); розважальні (ігри-жарти, ігри-спілкування, ігри-розіграші, ігри-капусник танцювальні ігри.); народні ігри (з елементами драматизації, словесні народні ігри, ігри-розваги, ігри-забави, рухливі народні ігри, музичні народні ігри); дидактичні ігри (сюжетно-рольові, ігри-вправи, ігри-доручення, ігри-відшукування, ігри у фанти); комп'ютерні ігри тощо [21; 162, с.254]. З нашого погляду, організація дозвіллевої діяльності дітей з ООП також передбачає проведення ігор на знайомство; ігор на виявлення лідера; ігор на згуртування колективу (командо утворення); ігор у колі; ігор із залом тощо.

Власна практика роботи з дітьми в ЗПО показала, що під час організації дозвілля дітей з ООП педагог організатор має враховувати їх вікову категорію. Нами було з'ясовано, що характерною особливістю дітей молодшого шкільного віку (6-10 років) є бажання вчитися та пізнавати світ, яке вони реалізують переважно через гру, тобто одного з універсальних методів пізнання, навчання та організації відпочинку. Тому, на наш погляд, найкращими формами роботи з дітьми молодшого шкільного віку в ЗПО є: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація,

інсценування, гра-мандрівка, гра-бесіда, гра-розповідь, гра-спостереження, гра-фокус, гра-жарт, гра-розіграш, гра-фантазування, квест-гра, розвиваюча-гра, ігрова вправа, рухлива-гра, уявна-подорож або екскурсія, усний журнал, вікторина, конкурси, оформлення портфоліо, малювання, конструювання, ліплення тощо. Підліткам (10-15 років) характерна потреба пізнати та показати себе, знайти однодумців та друзів, зорієнтуватися у професійної діяльності. Тому, враховуючи особливості підліткового віку, педагогу організатору необхідно звернути увагу на розвиток вольової поведінки таких дітей, володіння своїми емоціями, формування оцінки власних можливостей тощо. Практика організації дозвілдової діяльності дітей середньої вікової категорії доводить, що найбільш ефективними формами роботи з ними є: індивідуальна та групова бесіда, відверта розмова, тренінг, вікторина, квести, проекти, диліжанс, походи, подорожі, екскурсії, спартакіада, турнір, веселі старты та естафети, дослідження, практикуми, колективна творча справа, колаж, пошукова гра, рольова гра, гра-експрес, інтелектуальна гра, конкурс-ярмарок, трудовий десант, флеш-моб, комільфо-вечір, тематичні дискотеки тощо. Старшокласники (15-17 років) повинні мати змогу реалізувати навички, які одержали вдома, в школі, в професійних навчальних закладах. Для цієї вікової групи характерні такі форми організації дозвілля як: брейн-ринг, бенефіс, брифінг, диспут, дебати, ділова зустріч, дидактична гра, сократівська бесіда, етичний тренінг, турнір ораторів, ток-шоу, тестування, презентація, прес-шоу, прес-конференція, відкрита кафедра, круглий стіл, захист проєктів, вечори відпочинку, диско-програми, конкурси, імідж-коктейль, тематичні вечори, дні інформації, дні фахівця та інші.

Наш досвід показує, що в практиці ПО дітей з ООП важливою компонентою є організація відпочинку таких дітей. Поширеним в нашій роботі методом організації рекреації є використання різноманітних засобів, активних видів відпочинку, прийнятних для дітей ігрових форм, пішохідних прогулянок на свіжому повітрі, екологічних екскурсій тощо.

Тож, підсумовуючи вище наведене, нами виділено три групи методів, які забезпечать якісну організацію дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО, зокрема: 1) група методів, що впливають на формування позитивних міжособистісних стосунків дітей (метод рольової гармонізації, метод золоті середини, мотиваційно-виховні методи); 2) група методів, що забезпечують дітей з ООП базовими компетентностями (метод сторітеллінгу, метод проблемного навчання, метод навчальних проєктів, дослідницько-пізнавальний метод, метод розв'язання кейсів, метод написання есе, метод складання ментальних карт); 3) група методів стимулюючих та мотивуючих дітей з ООП до процесів дозвіллевої діяльності (методи гри й ігрового тренінгу, методи проблемних ситуацій та імпровізації, метод змагання, методи театралізації) тощо.

Висновки до розділу 2

У другому розділі розкрито *передумови* (гуманістична парадигма інклюзивного навчання, сформована спільнотою демократичних країн, розбудова України як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності; освітньо-правовий базис для реалізації і забезпечення прав та свобод дітей з ОП; зростання попиту суспільства щодо надання додаткових освітніх послуг дітям з ООП; наявність відповідної законодавчої бази, що визначає стратегічні завдання та регулятивні механізми ПО та ін.) та *чинники* (економічний та соціально-політичний розвиток держави; народні традиції і давні звичаї виховання дітей; погляди видатних педагогів на проблему організації вільного часу і дозвілля дітей (С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); формування нової філософії «школа для всіх», яка детермінувала розвиток гуманного і толерантного ставлення до людських відмінностей, визнання цінності кожної особистості, поваги до її прав, свобод, гідності та ін.) розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України досліджуваного періоду.

Обґрунтовано процес розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття як складний і динамічний, який має свої особливості, суперечності, тенденції, етапи розвитку. На основі критеріїв: 1) соціально-політичні обставини в країні, які вплинули на формування державної освітньої політики щодо інклюзивного навчання дітей; 2) нормативно-правова база, яка, зокрема, унормовувала і регулювала правові засади ПО; 3) мережа ЗПО; 4) форми і види організації дозвіллевої діяльності виділено і досліджено такі *етапи*: I (1991–2000) – *закладення основ для розвитку* дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі реформування освіти України щодо упровадження інклюзивного навчання; II (2001–2010) – *розвиток і становлення* дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО на тлі офіційного впровадження інклюзивного навчання; III (2011–2021) – *подальший розвиток і поширення досвіду* дозвіллевої діяльності дітей з ООП на тлі системного впровадження інклюзивного навчання дітей та їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору.

Виділено *особливості* (добровільність участі, самостійність вибору роду занять і рівня активності; відсутність регламентованості, пріоритет вільної діяльності, варіативність і гнучкість змісту; різноманітність видів, форм і методів організації дозвіллевої діяльності з урахуванням здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців; використання педагогічних технологій, які сприяють інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку особистості, стимулюють її творчу ініціативу; створення умов для самовиховання особистості, її самовираження, самоствердження і самовдосконалення через вільно обрані дії та ін.); *суперечності* (між: тогочасними соціально-політичними реаліями та необхідністю змін в соціальній державній ідеології щодо інклюзивного навчання дітей з ООП, їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору; потребою повноцінного забезпечення права дітей з ООП на освіту та недостатнім фінансуванням системи ПО, зокрема у сільській місцевості; необхідністю впровадження інноваційних технологій навчання, зокрема процесів діджеталізації навчально-виховного процесу, та недостатнім

матеріально-технічним забезпеченням ЗПО та ін.); *тенденції* (еволюційного трансформування філософії освіти дітей з ООП «від ненависті й агресії» до «терпимості, партнерства та інтеграції»; імплементації норм міжнародного законодавства в сфері інклюзивної освіти в практику чинного законотворення та державної політики і регулювання ПО в Україні; урізноманітнення видів, форм, методів організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП; організації культурно-дозвілєвої інфраструктури, розширення мережі ЗПО, що надають освітні послуги дітям з ООП; взаємозв'язку та інтеграції місцевої громади, культурно-дозвілєвої установи (закладу позашкільної освіти) та різноманітних структур державного, комерційного, добровільного секторів та ін.) розвитку дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО України означеного періоду.

Проаналізовано *напрями змісту* дозвілєвої діяльності дітей з ООП в ЗПО означеного періоду (пізнавальний, рекреаційний, культурний, спортивно-оздоровчий, декоративно-прикладний, художньо-естетичний, туристично-краєзнавчий та ін.), її *форми* (індивідуальна, групова або студійна, масова; короткострокова, періодична, систематична; для дітей від 6 до 10 років – сюжетно-рольова гра, інсценування, гра-мандрівка, гра-жарт, гра-фантазування, уявна-подорож або екскурсія, вікторина, конкурси, малювання, конструювання, ліплення та ін.; для дітей і підлітків від 10 до 15 років – індивідуальна та групова бесіда, тренінг, вікторина, проект, походи, екскурсії, спартакіада, турнір, веселі старты та естафети, колаж, пошукова гра, рольова гра, інтелектуальна гра, конкурс-ярмарок, трудовий десант, тематичні дискотеки та ін.; для підлітків від 15 до 17 років – брейн-ринг, бенефіс, брифінг, диспут, дебати, ділова зустріч, дидактична гра, сократівська бесіда, етичний тренінг, турнір ораторів, ток-шоу, тестування, презентація, прес-конференція, круглий стіл, захист проєктів, вечори відпочинку, диско-програми, конкурси, тематичні вечори, дні інформації, дні фахівця та ін.) і *методи* (методи, що впливають на формування позитивних міжособистісних стосунків дітей – метод рольової гармонізації, метод золоті середини, мотиваційно-виховні методи та ін.; методи, що забезпечують формування

базових компетентностей – метод проблемного навчання, метод навчальних проєктів, метод розв'язання кейсів, метод написання есе, метод складання ментальних карт та ін.; стимулюючо-мотиваційні методи для залучення до дозвіллевої діяльності – методи гри й ігрового тренінгу, методи створення проблемних ситуацій та імпровізації, метод змагання, методи театралізації та ін.) організації.

Результати дослідження другого розділу знайшли висвітлення в публікаціях авторки [91; 92; 94; 95; 98; 99; 104; 105; 106; 108; 109; 110; 111; 113; 329].

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛІЗАЦІЯ ДОСВІДУ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНКЛЮЗИВНИХ ОСВІТНИХ ПРОЦЕСІВ

У третьому розділі здійснено наукову оцінку історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами у векторі змін в суспільній свідомості та державній політиці щодо інклюзивних тенденцій розвитку освіти, а також у векторі трансформацій позашкільної освіти. Окреслено перспективи творчого використання досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти та подальшого його розвитку в руслі процесів інновацій, глобалізації, діджиталізації суспільства тощо.

3.1. Наукова оцінка історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти

Досвід народження, виховання, навчання, соціалізації дітей є універсальним досвідом людства, що має певні соціокультурні особливості у спільнотах різних країн світу. Разом з тим, вказана якість людського досвіду дозволяє ефективно його запозичувати та адаптувати до певних потреб суспільства. Такою компонентою є історико-педагогічний досвід дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Тому, з нашого погляду, при науковій оцінці доцільно використовувати метод подвійного синтезу, що передбачає аналіз вітчизняного та закордонного досвіду організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.

Ретроспективний аналіз наукових джерел та навчально-методичної літератури показав, що розвиток ідеї доступної траєкторії дозвіллевої діяльності дітей з ООП пройшов послідовний шлях пошуку відповідних моделей, характерних для сфери ПО. Завдяки науковому пошуку, осмисленню

практики педагогічної діяльності в країнах Північної Америки та низці європейських країн, зокрема й в Україні, були сформульовані та апробовані декілька напрямів освіти дітей з ООП. Так, з початку ХХ століття накопичився педагогічний досвід застосування трьох основних напрямів освіти та виховання таких дітей. Зокрема, це сегрегація (segregation), інтеграція (integration/mainstreaming) та інклюзія (inclusion) [305, с.76-77]. При цьому, сегрегації притаманна «медична модель», що акцентує увагу на фізичних та психологічних недоліках у дітей з ООП. Вважається, що особа, яка має патологію, потребує медичного втручання з метою корекції наявної проблеми [310, с.101]. До того ж, медична модель розглядає «обмеження життєдіяльності особи як її персональну проблему...», що потребує відповідного лікування [81, с.15], а інвалідність як порушення підлягає виправленню або реабілітації [322]. Така позиція, на думку М. Лесестера, «патологізує багатьох здорових людей» [330, с.13]. Тому, діти з ООП потребують особливих умов життєдіяльності [118, с.11], що викликає необхідність створення спеціалізованих шкільних закладів [332, с.49]. Таким дітям добирають спеціальну школу відповідно до їхніх захворювань, та стану здоров'я [26, с. 42], при цьому фактично тримаючи дітей з ООП ізольовано від родини та освітнього середовища тощо. Разом з тим, на наш погляд, гуманною слід вважати практику тимчасового навчання хворих дітей (наприклад, хворих на туберкульоз, хвороби опорно-рухового апарату) в спеціалізованих школах, розміщених в курортних регіонах, що забезпечують повноцінну освіту, відповідний медичний супровід, належну соціалізацію дітей, профілактику можливого відставання у розвитку від однолітків тощо.

У цьому контексті, науковці вказують на недоліки перебування дітей з ООП в системі сегрегованого навчання. Так, на думку В.В. Засенко, отримання дітьми з ООП освітніх послуг в інтернатах призводить до погіршення у них «соціальної компетенції та дезадаптації в цілому» [76, с.113]. Ізоляція, з погляду Б. Нір'є, не тільки негативно впливає на розвиток та життєдіяльність дітей з ООП, а й породжує невігластво та забобони щодо таких осіб [337,

p.195]. Крім того, соціальна сегрегація може сприяти розвитку поганих звичок, високому рівню злочинності, безробіттю, отриманню низьких доходів, поганих житлових умов, розпаду сім'ї тощо [348, p.2]. Накопичені в процесі апробації медичної моделі суперечності педагогічного, етичного, організаційного характеру привели до трансформацій у суспільній свідомості та визнання неспроможності такої моделі у соціумі [146, с.179], що сприяло формуванню моделі нормалізації науково-педагогічною спільнотою.

Першість наукового оформлення ідеї нормалізації осіб з ООП належить представникам світової громадської спільноти Б. Нір'є та В. Вольфенсбергеру. На погляд Б. Нір'є, характерною особливістю моделі нормалізації є принципове прирівняння умов життєвого світу дітей з ООП до способу життя звичайних людей. Автор виокремив вісім принципів нормалізації їх життя: 1) нормальний денний ритм життя (підйом, одягання, прийом їжі, відпочинок); 2) нормальний тижневий ритм життя (відвідування школи, додаткових занять); 3) нормальний річний ритм життя (сімейні свята, подорожі, екскурсії); 4) можливість отримання нормального життєвого досвіду (розвиток соціальних навичок в атмосфері звичайних однолітків або дорослих); 5) повага до потреб та побажань осіб з особливими освітніми потребами та право на самовизначення (вирішення питань щодо професійної підготовки, проблем з відпочинком, дозвіллям); 6) налагодження нормальних статевих контактів (створення сім'ї); 7) застосування нормальних економічних стандартів для соціалізації в суспільстві (працевлаштування, отримання заробітної плати, кишенькових грошей для дітей); 8) нормалізація стандартів споруд для фізичного використання (лікарні, школи, гуртожитки, пансіонати) тощо [337, с.179-194].

Принцип нормалізації за В. Вольфенсбергером полягає у застосуванні культурно-ціннісних засобів для забезпечення соціальної ролі людини у суспільстві. Для цього необхідним є забезпечення соціально-економічних та побутових умов осіб з ООП на рівні пересічних членів суспільства, а також сприяння їх соціалізації, при звичаєння до суспільно-прийнятих норм

поведінки, сприйняття актуальних тенденцій моди, набуття соціального статусу та позитивної репутації [318, р.15]. В основу концепції нормалізації, завдяки реалізації якої виникла відповідна модель, покладена мета модернізації повсякденного життя осіб з ООП, їх екзистенціального виходу на ціннісно-смысловий рівень суспільства в цілому, їх соціальна інтеграція та, як результат включення, тобто прийняття сучасним суспільством.

Оцінка сучасних наукових підходів дозволила нам зробити висновок, що феномен нормалізації ґрунтується на встановлених суспільством варіантах норм, які мають певні показники, параметри та характеристики. Невідповідність встановленому стандарту, зокрема, наявність девіантної поведінки, патологій розвитку, дефектів мовлення, вважається відхиленням від норми [305, с.32]. З нашого погляду, «норма» – це відносне поняття, що носить тимчасовий, культурно-історичний та конкретно-історичний характер. Таке поняття залежить від багатьох факторів, обумовлено цінностями домінуючої культури та моралі. З плином часу, набуття досвіду відбувається переоцінка цінностей, а минулі відхилення набувають статусу норми сьогодення. У наш час, нормальною визнається теза щодо наявності будь-яких відмінностей серед людей [260, п.4].

Напрямок інтеграції виник як продукт подолання суперечностей практичного досвіду реалізації ідеї сегрегації та притаманних їй моделей освіти та виховання дітей з ООП. У соціально-педагогічних наукових виданнях енциклопедичного характеру поняття інтеграції пов'язують з 1) процесом консолідації різноманітних за якістю соціальних частин у єдиний механізм; 2) процесом злиття певної системи з іншим соціальним елементом (групою, індивідуумом); 3) фактором збіжності потреб різних соціальних груп або особистостей [70, с.55]. Подібну думку висловлюють закордонні вчені Д. Деплер та Т. Лорман, які порівнюють інтеграцію з процесом та результатом створення єдиної, цілісної, неподільної системи [119, с.42]. У сфері освіти дітей з ООП яскравим прикладом став досвід розвинутих країн західної цивілізації щодо інтеграції інституцій загальної та спеціальної освіти [281,

с.199]. Перспективним є розгляд інтеграційного напрямку навчання та виховання дітей з ООП як важливої та необхідної компоненти системи інклюзивної освіти. Для цього потрібна організація відносин партнерства закладів спеціальної освіти зі звичайними освітніми закладами [341].

Аналіз результатів наукових досліджень доводить, що протягом останнього десятиліття відбуваються закономірні процеси інтеграції дітей з ООП в загальний простір. Це пов'язано зі зміною у суспільній думці щодо визнання права дітей з ООП на гідне життя та якісну освіти. З позиції Ю.А. Щербяк, інтеграція є одним з важливих напрямків розвитку соціальної активності особистості та засобом її реабілітації в суспільстві [311, с.158]. На думку О.С. Шульги, О.В. Царькової та інших вчених, інтеграція спрямована на введення дітей з ООП в загальноосвітній простір та пристосування таких учнів до вимог школи [310, с.100]. Це означає, що діти з ООП повинні відповідати стандартам системи освіти та бути готовими до прийняття їх школою й суспільством. З погляду Т. Бута, Д. Деллера та інших закордонних науковців, інтеграція є протиположною сегрегації [119, с.42] та проміжним етапом в розвитку інклюзивної освіти [310, с.100]. Отже, стає зрозумілим, що в широкому значенні інтеграція забезпечує процес включення дітей з ООП в загальний соціум, а в узькому – спрямовує зусилля на введення таких дітей у систематичний освітній простір [144, с.7].

В рамках проведеного аналізу вітчизняних та закордонних робіт було з'ясовано, що в процесі інтеграції дітей з ООП застосовуються наступні моделі: 1) «фізична інтеграція» сприяє зменшенню дистанції між дітьми з ООП та звичайними однолітками [4, с.70]; 2) «часткова інтеграція» задовольняє потреби дітей з ООП у комунікації лише на частину дня [118, с.19-20; 160, с.10; 311, с.159]; 3) «тимчасова інтеграція» гарантує дітям з ООП об'єднання з однолітками декілька разів на місяць [118, с.20; 160, с.10; 311, с.159]; 4) «комбінована інтеграція» забезпечує введення дітей з ООП в масові класи за умови надання їм спеціальної корекційної допомоги [118, с.19-20; 160, с.9; 311, с.159]; 5) «стихійна, спонтанна або неконтрольована інтеграція»

дозволяє дітям з ООП відвідування загальноосвітніх класів без отримання додаткової спеціальної підтримки [144, с.7; 160, с.10; 311, с.159]; 6) «зворотна інтеграція» створює умови, при яких звичайні діти відвідують спеціальні школи [144, с.7; 160, с.10; 311, с.159]; 7) «соціальна інтеграція» збільшує можливість дітей з ООП на соціальні контакти з однолітками за допомогою організації спільної позакласної діяльності [144, с.7]; 8) «соціоетальна інтеграція» передбачає рівноправне партнерство в освітньої діяльності та суб'єкт-суб'єктні відносини серед учасників освітнього процесу [4, с.70]; 9) «повна інтеграція» передбачає спільне навчання дітей з ООП з типовими однолітками в закладах загальної середньої освіти [160, с.9].

Більш детально дамо оцінку досвіду застосування деяких моделей інтеграції дітей з ООП в освітньому просторі. Контент-аналіз наукових розвідок виявив, що процеси інтеграція дітей з ООП найбільш плідно здійснюються в комбінованих освітніх установах, що мають у своєму розпорядженні звичайні та спеціалізовані групи або класи. Такі умови дозволяють обрати найбільш ефективну модель інтеграції для дітей з ООП. У свою чергу, зворотна інтеграція забезпечує дієву комунікацію дітей з ООП та здоровими однолітками в позаурочний час, що сприяє підвищенню взаємодії між дітьми. Практичний досвід показує, що найбільш плідно така соціальна взаємодія досягається у процесі організації різноманітних свят або масових заходів в освітніх інституціях, зокрема ПО, літніх таборів, клубів за інтересами тощо [118, с. 16]. Соціальна взаємодія у процесі інтеграція дітей з ООП втілюється завдяки використанню різноманітних форм дозвілєвої діяльності (ігри, конкурси, розваги тощо). Така інтегративна соціокультурна взаємодія забезпечує прискорену комфортну інкультурацію дітей з ООП, тобто прийняття ними норми, характерної для домінуючої культури. Тому, важливим є включення дітей з ООП в загальноосвітній простір, що здійснюватиметься за інклюзивною моделлю освіти.

Варто наголосити, що інтеграція та інклюзія характеризують різний ступінь включення дітей з ООП в систему освіти. З точки зору Ю.А. Щербяк,

інтеграція передбачає реалізацію процесів, що відбуваються в суспільстві, а інклюзія – з особистістю. Тому, автор зауважує, що інтеграція може бути «наслідком інклюзії, а не навпаки» [311, с.158]. Концепція інтеграції направлена на залучення дітей з ООП до масового простору, за умови їх максимальної підготовленості до входження в суспільство. Інклюзивна модель передбачає не прилаштування особистості до суспільних, соціально-економічних, правових, побутових, педагогічних, духовних домінант [178, с.10.], а реорганізацію загального простору, забезпечення освітніми потребами всіх дітей без виключення, створення системи соціальної захищеності та допомоги дітям з ООП тощо [81, с.11]. Використання інклюзивної моделі знімає протиріччя, характерне для моделі інтеграції, об'єктом якої є лише особи з інвалідністю. На противагу інтеграції, модель інклюзії охоплює всіх здобувачів освіти [148, с.16], а її головною метою є включення всіх учасників освітнього процесу в єдину спільноту [320, с.9].

Осмислення реалій закордонної та вітчизняної науки та практики дає підстави для розуміння, що інклюзія як освітній феномен є явищем більш високого порядку чим заклад освіти, в якому діти навчаються, досягають певного успіху, набувають соціального досвіду [342, с.23], готуються до суспільного життя в якості повноправного його члена [331, р.763] тощо. За твердженням Т. Лормана, має місце ідентичність основних параметрів інклюзивної та звичайної освіти дітей, що не мають порушень [149]. На погляд науковця Е.Е. Мантея, отримання інклюзивної освіти дітьми з ООП зможе значно посилити їх спроможність у протистоянні соціо-економічним та соціо-культурним викликам [332, с.68]. Дуже важливим є зміст сформульованого С.А. Паркер бачення можливостей здобуття освіти дітьми з ООП на локальному рівні, по суті, за місцем проживання. Дослідник вважає, що інклюзивна освіта пропонує не тільки спеціальні послуги в класах загальної середньої освіти, але і надає рівні можливості повноцінного занурення в спільну шкільну діяльність, участі у клубних командах, творчих колективах, гуртках, спортивних секціях, спеціальних програмах тощо [180, с.2]. Крім

того, інклюзивна модель дозволяє активно залучати дітей з ООП до позаурочної роботи в школі та споживати послуги в ЗПО.

Таким чином, інклюзивна освіта безперечно має позитивні переваги для всіх учасників освітнього процесу. Головним чином, такими перевагами для дітей з ООП є навчання за місцем проживання; підвищення академічних результатів навчання [327, р.15]; набуття корисних компетентностей, не пов'язаних безпосередньо зі змістом освіти [327, р.14; 59, с.15]; можливість мати більш насичені навчальні програми [149, с.256]; високий рівень соціальної взаємодії зі здоровими однолітками [31, с.8]; успішна інтеграція в загальне середовище [335, р.1]; практичне набуття навиків самостійних ініціативних відповідальних рішень [32, с.20]; присутність звичайних однолітків як моделей для дітей з ООП [188, с.11]; підвищення самооцінки та само мотивації [316, р.511]; можливість своєчасного завершення освітніх програм та отримання шкільного диплому [340, р.479]; вибір майбутньої професії та працевлаштування [317, р.509] тощо.

Головними перевагами інклюзивної освіти для звичайних дітей є: навчання за місцем проживання; прийняття людських відмінностей як частини повсякденного життя [325, р.1]; підвищення самооцінки, досвіду соціальної поведінки та зниження страху перед відмінностями дітей з ООП [335, р.65]; інтеграція моральних цінностей справедливості, турботи та співчуття до унікальності дітей з ООП [344; 330, р.14] практичне набуття таких позитивних рис як милосердя, прояв уваги та лояльності до інших дітей [59, с.15]; формування навиків «я-концепції» та особистісних морально-етичних принципів [148, с.259]; виникнення потреби поводитися нестандартно, бути ініціативним та винахідливим [188, с.11]; зниження соціальної стигми та можливість поліпшити академічну успішність всіх учнів класу [334, р.5803; 339, р.114]; збільшення педагогічного впливу на дітей під час проведення занять завдяки включенню в освітній процес помічника вчителя [325, р.29]; використання інноваційних освітніх технологій збільшує доступність до них

всіх здобувачів освіти [315, р.373]; створення умов для засвоєння та розуміння мови Брайля та жестової мови [149, с.259] тощо.

Педагоги, на рівні з іншими учасниками інклюзивного освітньо-виховного процесу, теж мають низку певних переваг здебільшого професійного характеру: можливість пізнання та використання індивідуального та диференційного підходу до дітей з ООП; розроблення для таких дітей індивідуальних завдань і траєкторій навчання; практичне оволодіння сучасними креативними педагогічними методиками та інноваційними технологіями; можливість створення творчої атмосфери та мотивації до поступального педагогічного розвитку тощо [148, с.26-27].

Що стосується батьків дітей з ООП, то з'являється можливість отримання професійних консультацій від педагогів та психологів щодо індивідуальних особливостей їх дітей, проявів освітніх інтересів, пріоритетів у виборі напрямів у виборі напрямів дозвіллевої діяльності. Співпраця батьків з педагогами та психологами дозволяє проводити корегувальні дії з виховання таких дітей безпосередньо в родині. Безперечною перевагою є можливість створення безпечних умов для занять дітей з ООП серйозними видами дозвіллевої діяльності під час зайнятості батьків на основному місці роботи. Крім того, батьки мають можливість контролювати процеси залучення дітей до комунікації з однолітками, брати участь у виховних заходах, що сприяє підвищенню ефективності дозвіллевих заходів, отриманню позитивних емоцій, покращенню здоров'я дітей з ООП. Таким чином, запровадження інклюзивної освітньої моделі має позитивне значення для всіх учасників дозвіллевої діяльності в ЗПО.

Важливим для реалізації моделі інклюзивного навчання дітей з ООП є впровадження затверджених концептуальних засад розвитку інклюзивного навчання, які передбачають використання інноваційних технологій, виховання позитивного сприйняття дітей з ООП, всебічної модернізації забезпечення інклюзивного навчання, доступності для дітей з ООП навчальної та соціальної інфраструктури, розроблення та впровадження спеціальних навчально-

дидактичних та реабілітаційних засобів навчання, вирішення проблеми педагогічних кадрів тощо [207].

Виходячи з вище наведеного, стає зрозумілим, що інклюзивна освіта набуває провідного значення для розвитку суспільства, в якому особистість зможе отримати якісну освіту, зокрема й у сфері ПО. Тому, постає питання оцінки висвітлення стану розкриття теоретичних положень діяльності закладів освіти, що надають позашкільні освітні послуги в Україні кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття, у роботах вітчизняних науковців.

Перші спроби теоретично обґрунтувати засади розвитку освіти дітей з ООП в Україні здійснено А.А. Колупаєвою та О.М. Таранченко в монографії «Інклюзивна освіта: від основ до практики» (2016). У дослідженні автори проводять ретроспективний аналіз генезису ставлення суспільства та держави до дітей з ООП та представляють періодизацію становлення й розвитку системи спеціальної освіти для таких дітей в Україні [119]. На підставі проведеного аналізу автори зробили висновок, що українська система освіти дітей з ООП пройшла достатньо тривалий шлях свого розвитку, зазнала відповідних організаційних та змістовних змін, але й досі знаходиться на етапі системного реформування [121, с.15].

Помітними у зазначений період були наукові пошуки С.Г. Здрагат, пов'язані з еволюцією інклюзивної освіти та запровадженням соціальної технології в українському освітньому просторі. При цьому, науковець доводить, що в період модернізації освіти, домінанти її якості та ефективності є основоположними при реформуванні закладів освіти. Продуктивність освітньої діяльності головним чином пов'язана з: управлінням якістю освіти та її ресурсами; інформаційно-методичним забезпеченням; нормативно-правовим регулюванням; методами контролю за якістю надання освітніх послуг; маркетинговими дослідженнями, підготовкою педагогічних працівників тощо. Авторка зазначає, що інклюзивна освіта є одним з дієвих процесів соціалізації дітей з ООП в соціум. Однак, на сучасному етапі

інклюзивна освіта в Україні поки що не виконує роль інтегратора дітей з ООП в освітнє «поле інтеграції» [79, с.244-245].

Важливим, на наш погляд, є наукові розвідки вітчизняних дослідників, які вивчали зарубіжний досвід організації інклюзивної освіти. Зокрема, в дисертації М.Є. Захарчук розкрито проблеми становлення та розвитку інклюзивної освіти в США. Вчена акцентує увагу на моделях інклюзивних освітніх послуг, що надають американські школи, зокрема-це створення адаптивного навчального середовища, інтегрованих класів, кооперативного навчання, командної індивідуалізації, змішаної системи навчання та навчання, що базується на результатах досягнень учнів. При цьому, ефективність впровадження інклюзивної освіти залежить від якісної підготовки фахівців-професіоналів, забезпечення їх умовами для навчання дітей з ООП, раціонального використання знань з предметів у поєднанні з практичною діяльністю, застосування на практиці найкращого педагогічного досвіду інших вчителів [77, с.15-16]. В дисертації Г.В. Давиденко висвітлено досвід організації інклюзивного навчання, його напрямів, підходів, методів й прийомів в країнах ЄС. Авторка пропонує впровадження однієї з європейських моделей інклюзії у вітчизняних закладах освіти, зокрема з відповідальністю й ініціативністю на місцях та за принципом «згори–донизу» [59, с.29-30]. Тематика таких робіт дозволяє зробити висновок щодо багатовекторності сучасних досліджень означеної наукової проблеми.

Вітчизняний дослідник О.І. Мисак, на підставі світових тенденції розвитку освіти, вважає головним компонентом, що забезпечує повноцінну інклюзію в навчально-виховному процесі в Україні, імплементацію державою міжнародних правових норм щодо освіти дітей з ООП. Дослідник стверджує, що нову систему інклюзивного навчання необхідно збудувати так, щоб здорові діти та діти, що мають особливості фізіологічного розвитку, не зазнавали психологічних травм. Науковець наголошує, що рішення про вибір системи навчання приймають батьки та їх діти. Для забезпечення інклюзивними освітніми потребами усіх дітей, незалежно від стану їх здоров'я, необхідно

дотримуватися чинного українського законодавства та міжнародних договорів [161, с.31-33].

У контексті нашого дослідження доцільно систематизувати матеріал з огляду наукових робіт за критерієм віку осіб з ООП, зокрема: діти дошкільного віку, діти шкільного віку, студенти тощо. Так, проблему інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, що потребують корекції психофізичного розвитку, розглянуто у дослідженні І.Б. Кузавої. Ученою теоретично обґрунтована та експериментально доведена ефективність впровадження інклюзії в заклади дошкільної освіти з метою успішного навчання та соціалізації дітей з ООП. Авторка зазначає, що проблема інклюзивної освіти таких дітей передусім пов'язана з їх включенням до колективу здорових дітей, але також залежить від організації, змісту, методів навчання та форм його проведення [139, с.31-33]. Для розвитку та навчання дітей з ООП дошкільного віку, з погляду Н.З. Софій, Ю.М. Найди та ін., важливим є не тільки створення фізичного середовища, тобто наявність меблів, іграшок, обладнання для занять, а й створення соціального середовища, в якому існує взаємодія між дітьми та педагогами, батьками та педагогами, самими дітьми тощо [270, с.14].

Дослідниця Т.М. Фаласеніді наполягає на педагогічній підтримці як основі інклюзивного навчання дітей з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги в загально-освітній школі. Ефективність навчально-виховного процесу таких дітей, з погляду вченої, залежить від створення сприятливого навчального середовища (безпеки, належності, самостійності), що безумовно «зменшує ризики агресії, жорстокості та інших поведінкових проявів з боку учнів». При задоволенні базових психологічних потреб дітей з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги можливі розвиток соціальних навичок, взаємодія із громадою та школою, активне їх долучення до різноманітних заходів тощо. У випадку не задоволення потреб таких учнів у сприятливому навчальному середовищі відбувається зменшення їх мотивації до навчання, що призводить до зниження успішності та спонукає до відчуження [288, с.11, с.28-29].

У розкритті найактуальнішої проблеми формування міжособистісних стосунків дітей з вадами опорно-рухового апарату та здорових однолітків важливе місце займає дослідження О.В. Чопік. Науковець стверджує, що розвиток позитивних взаємин між дітьми обумовлений індивідуальними особливостями; підготовкою дітей з вадами опорно-рухового апарату до спільного навчання зі здоровими однолітками; періодичного включення учнів з порушеннями опорно-рухового апарату до колективу класу; формування психологічних та моральних компетентностей у здорових учнів необхідних для навчання в інклюзивному класі; впровадження інтерактивних методів та технологій едукції; використання спеціальних заходів, направлених на згуртування колективу інклюзивного класу; комплексне забезпечення інклюзивного класу відповідними спеціалістами; залучення батьків до діяльності в інклюзивному класі тощо [301, с.15-16]. Формуванню емпатично-толерантного ставлення батьків звичайних дітей до дітей з ООП присвятили статтю О.В. Царькова та В.В. Пономаренко. Результати проведеного дослідження показали, що батьки дітей з інклюзивного класу сприймають спільне навчання всіх дітей. Однак більшість батьків звичайного класу проти інклюзивного навчання дітей. Тому, вчені наполягають на проведенні шкільним психологом консультативно-просвітницької роботи з батьками [296, с.297].

У колективній монографії «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи» О.І. Дмітрієва вивчає відношення студентів з типовим розвитком до студентів з порушеннями психофізичного розвитку. На підставі одержаних результатів науковець зробила висновок, що більша частина студентів із типовим розвитком позитивно ставиться до студентів з порушеннями психофізичного розвитку. Але, існує певна частина студентів з типовим розвитком, яка не приймає активної участі у комунікації із однокласниками, що мають порушення психофізичного розвитку, та не надають їм відповідної допомоги у навчанні. Авторка вважає, що цю проблему необхідно вирішувати під час навчання студентів в ЗВО. Виховання толерантної особистості буде сприяти

процесам співчуття та милосердя до тих, хто знаходиться поряд і потребує допомоги [66, с.146-147].

У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговують роботи вчених, що висвітлюють питання організації вільного часу, дозвілєвої діяльності, фізичної активності та рекреації дітей з ООП. Актуальним, на нашу думку, видається дослідження О.Д. Фурман щодо розвитку розумових, емоційних та соціальних компетентностей у дітей з психофізичними вадами. Результати наукового пошуку дали підстави авторові стверджувати, що найбільш радикальним засобом соціокультурного розвитку дітей з психофізичними вадами є їх залучення до позакласної діяльності. Така діяльність має бути організована в закладах інклюзивної освіти, в яких керівники клубів, гуртків, спортивних секцій зможуть запропонувати дітям з особливостями психофізичного розвитку варіанти дозвілєвої діяльності, долучити дітей до участі в заняттях, подорожах, зборах, різноманітних соціальних програмах тощо. Учений припускає, що саме створення комфортних умов, в яких діти з різними стартовими можливостями будуть відчувати до себе позитивне ставлення від звичайних дітей, найбільш потужно вплине на їх соціокультурний розвиток [294, с.19]. Важливим з нашого погляду, є вивчення особливостей організації позакласної корекційно-виховної роботи розумово відсталих дітей. У дослідженні О.М. Вержиховської виділені головні умови, що необхідно врахувати під час організації гурткової роботи розумово відсталих дітей. Авторка наполягає на тому, що заняття в гуртках таких дітей повинні розпочинатися не раніше ніж через 2-3 години після закінчення уроків, заняття в гуртках не слід проводити у пізній вечірній час, тривалість заняття не повинна перевищувати однієї години, заняття проводяться не частіше одного разу на тиждень та не менше одного разу в два тижні, кількість учнів не може бути більше 5-10 осіб. Керівники гуртків складають індивідуальний план роботи з розумово відсталими дітьми, проводять аналіз здібностей та інтересів дітей, інформують дітей про існуючі

види гуртків, допомагають їм у виборі гуртків за інтересами, долучають дітей до тематичних заходів, виставок, конкурсів тощо [36, с.52].

Проблемам дітей з ООП, розуміння їх власної соціальної значущості та успішної самореалізації в житті присвячено дослідження Н.І. Лазаренко, А.В. Хіля та А.М. Коломієць. Для здійснення поставлених завдань дослідники пропонують використання організаційних форм арт-терапевтичних технологій. До таких технологій автори відносять пізнавально-розвивальний (перегляд театральних вистав та концертів, екскурсій та заочних мандрівок), художньо-естетичний (відвідування гуртків, мистецьких студій, майстерень образотворчої та декоративно-прикладної діяльності) та творчо-розважальний (участь у театральних та святково-концертних програмах) напрями. Науковці стверджують, що в умовах інклюзивної освіти впровадження рецептивної арт-терапії є міцним терапевтичним, корекційним, виховним та розвивальним потенціалом для дітей з функціональними обмеженнями [145, с. 136-138].

Привабливим у цьому контексті є ініціатива А.М. Грись та В.О. Гомонюк щодо використання арт-технологій для вдалої психологічної адаптації дітей з девіантною поведінкою в соціумі. Результати проведеного науковцями дослідження показали, що дієвим механізмом ресоціалізації дітей з девіантною поведінкою є застосування арт-терапевтичних практик (малювання, ліплення), танцювально-рухової терапії, звуко терапії, трудотерапії тощо. Діти з особливими освітніми потребами охоче сприймають звучання музичних інструментів та залюбки обирають звуки, після їх демонстрації. Науковці підкреслюють, що кожна нота впливає на роботу певного органу. При цьому, низькі звуки резонують більше з нижньою частиною тіла, а високі - з верхньою, зокрема головою. Психотерапевтична практика роботи з соціально дезадаптованими дітьми спонукає науковців до висновку, що адаптивні здатності у таких дітей збільшуються за умови співпраці з ними спеціалістів різних галузей (лікарів, психологів, соціальних робітників, корекційних педагогів, логопедів тощо) [57]. Логічним продовженням застосування арт-терапії у соціально-реабілітаційній роботі з

дітьми з особливими потребами є дослідження А.Б. Ревть та О.В. Гук. З погляду науковців терапія мистецтвом підвищує соціальну активність, комунікативні та адаптивні здібності дітей. Крім того, арт-терапія виступає допоміжним засобом корекції функціонально-рухових та психогенних відхилень дітей з особливими освітніми потребами. Терапія мистецтвом, зокрема живопис, має лікувальні дії, радикально впливає на емоційний стан особистості, позбавляє від внутрішнього конфлікту, сприяє подоланню стресу, внутрішньої напруги тощо. Останнім часом терапія мистецтвом стає джерелом активуючої творчості. Цій процес відбувається завдяки поєднанню малювання з музикою, співом, руховою активністю. Під час арт-терапевтичних занять науковці використовують методи рольової гри, проблемних ситуацій, самоаналіз та міні-лекції. Такі методи роботи створюють умови для відновлення почуття гідності, перебудови адаптивної поведінки, соціальної придатності, самоповаги, самоствердження, реабілітації особистості тощо [257, с.96].

Питання психологічних та соціальних проблем дітей вимушених переселенців, забезпечення їх успішної адаптації в новий соціокультурний простір розкрито в роботі Ю.М. Жданович. Авторка статті вважає, що діти, які перебували на окупованих територіях або були свідками бойових дій, потребують проведення відповідних психо-корекційних заходів та соціально-педагогічної підтримки, отримання позитивних емоцій від вербальних та невербальних контактів з фахівцями, педагогами, батьками, однолітками тощо. Одним з найефективніших засобів здійснення зазначених процесів дослідниця вважає впровадження методики групової ізотерапії, зокрема образотворчого мистецтва (малювання). За допомогою малюнків діти вимушених переселенців здатні висловлювати свої думки, почуття, мрії та надії, відобразити навколишню або соціальну дійсність та виразити своє ставлення до неї. Тобто, метод ізотерапії використовує створений дитиною образ як інструмент для реалізації поставлених цілей, а саме: подолання страхів та переживань; зняття напруги та стресу; зниження тривожності та

агресії; розвитку впевненості в собі та взаємодії з новими однолітками тощо [72, с.180-182].

У фокусі нашого дослідження знаходиться робота О.О. Скороход та І.Л. Шпачинського, в якій вчені торкаються проблеми формування моральних цінностей у дітей з порушеннями інтелекту. Автори стверджують, що наявність подібного недоліку значно ускладнює вирішення завдань морального виховання таких дітей. Проте, наукові пошуки дозволили знайти найоптимальніший з варіантів розв'язання даної проблематики. Одним з таких стало застосування нетрадиційних методів виховання, зокрема лялько-терапії. Використання методу лялько-терапії, з погляду вчених, дозволяє підвищити продуктивність проведення заняття, реалізувати мету морального виховання, сформувати моральні якості, потреби, почуття, навички та звички поведінки у дітей з порушеннями інтелекту [264, с.184]. Вище наведені приклади впровадження арт-терапевтичних технологій доводять високу ефективність їх застосування в позаурочній діяльності та впливу на соціокультурний розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

Певний інтерес, на наш погляд, викликає оцінка наукових праць закордонних науковців, присвячених фізичній активності дітей та молоді під час дозвілля. Так, польські вчені А. Добровські (A. Dabrowski), Дж. Гроховські (J. Grochowski) дослідили деякі аспекти дозвілєвої активності представників хіп-хоп субкультури. Зазначені вчені вважають, що це явище реалізує не тільки потребу дітей з особливими освітніми потребами у фізичній активності, а урізноманітнює їх дозвілєву діяльність через використання оригінальних форм її проведення (брейк-данс, скейт-бордінг) та традиційних видів спорту (футбол, баскетбол, сноуборд) [321, с.320-321]. Вельми цікавим є розповсюдження етичних принципів та цінностей олімпійської ідеї фейр-плей (Fair-play) у дитячий та молодіжний спорт. Зазначимо, що вікові особливості дітей закладів освіти (загальної, професійної, позашкільної) передбачають посилену фізичну активність та вибір ними моральних авторитетів серед лідерів у спорті. Тому, важливо підтримувати інтерес дітей з особливими

освітніми потребами до гуманних й моральних цінностей та використовувати це у виховній роботі, особливо в інклюзивних групах [354, с.285]. В іншій статті ідеї фейр-плей (Fair-play) М. Чеховський досліджує у ракурсі базових (соціальних, оздоровчих, емоціональних, естетичних, моральних) цінностей та їх використання у фізичному вихованні молоді [319, с.296]. Польська авторка Б. Плуца наголошує на переході до активних форм проведення вільного часу, зокрема до рухової рекреації. При цьому, підкреслюється значення таких нових форм активності, як стритмувмент, паркур, фрираннінг, які дістали розвитку у світі та Польщі [338, с. 220]. Крім того, закордонний вчений Д.Р. Таубер значну увагу приділяє реабілітації дітей з ООП. Науковець констатує, що завдяки впровадженню низки моделей (медичної, психологічної, педагогічної, соціально-економічної, професійно-виробничої, побутової) реабілітації відновлюється здоров'я дітей, покращується їх емоційний стан та адаптивна спроможність. На думку автора дослідження, педагогічна реабілітація націлена на організацію фізкультурно-спортивних заходів дітей з особливими освітніми потребами, підвищення їх рухової активності засобами позаурочних форм занять, організацію відпочинку, туризму, адаптивної фізичної культури тощо. Ці заходи, з погляду вченого, тісно пов'язані з вихованням культури, фізичної та духовної гігієни, піклуванням дітей з ООП про власне здоров'я [347, с.66-68].

Таким чином, результатом проведеної наукової оцінки історико-педагогічного досвіду розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО є виявлення закономірності послідовної зміни моделей освіти від сегрегованої до інклюзивної на принципах гуманізму, вектором розвитку яких є реалізація принципу дитино центризму, право на серйозне дозвілля. Перспективним для творчого використання досвіду дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО є наявність інклюзивних тенденцій розвитку освіти.

3.2. Перспективи творчого використання досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти досліджуваного періоду в умовах сьогодення

Контент-аналіз наукових публікацій показав, що протягом 90-х років ХХ століття – 20-х років ХХІ століття, в свідомості українського суспільства відбулися кардинальні зміни стосовно сприйняття та адаптування закордонного досвіду використання знахідок дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО. Цьому сприяла виважена та цілеспрямована державна політика стосовно створення інституційних умов розвитку ПО. Слід зазначити, що підтримка державою гуманістичних інклюзивних тенденцій розвитку освіти базувалася на сприйнятті ідеології особистих прав та свобод громадян, що є характерним для демократичних суспільств. Першість правових норм у поєднанні з принципами толерантності та паритетності дозволили удосконалити законотворення в українському суспільстві в галузі інклюзивної освіти. Крім того, сприйняттю моделі інклюзивної освіти сприяла характерна для соціокультурного світу України традиція виховання дітей на загальнолюдських принципах добра, любові та милосердя.

В окресленому нами періоді відбулася трансформація позашкільної освіти як важливої складової частини безперервної освіти, зросла її доступність для дітей з ООП та якість організації дозвіллевої діяльності. В практику освітньо-виховного процесу широко впроваджувалися інноваційні педагогічні методики та технології, що сприяли творчому, інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку здобувачів освіти, їх соціалізації, професійному визначенню та інтеграції в сучасне суспільство. В цей період відбувся розвиток розгалуженої мережі комунальних та державних ЗПО. Посилилася координація зусиль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства, сім'ї щодо подальшого розвитку ПО. Таким чином, створені умови привели до розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО, що зумовило реалізацію права таких дітей на серйозне дозвілля, забезпечило пріоритетність застосування моделі

інклюзивного навчання та сприяло інноваційному оновленню змісту дозвіллевої діяльності.

Практика дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО надала приклади використання педагогічного досвіду, творчих знахідок, обумовлених розширенням сучасних технічних, технологічних, організаційних можливостей суб'єктів навчально-виховного процесу. Наше дослідження показало, що з появою нових інформаційних технологій, розвитком Інтернету та соціальних мереж у життєдіяльності дітей з ООП особливе місце зайняла нова форма дозвіллевої діяльності – Інтернет-дозвілля, що асоціюється з віртуальним дозвіллям та реалізується за допомогою соціальних Інтернет-мереж. До віртуального дозвілля як інтеграційної форми спілкування дітей з ООП можна віднести найпопулярніші соціальні мережі Skype, Zoom, Telegram, Facebook, YouTube, WhatsApp, Messenger, Instagram, Twitter, Viber, Tik Tok, Pinterest, Medium тощо. Останнім часом в інтернет-просторі створено безліч безкоштовних віртуальних вітчизняних та закордонних онлайн-симуляцій, онлайн-курсів, платформ, сайтів, які надають можливість вільного розвитку особистості на основі придбання знань, умінь, навичок та вирішують проблему змістовного дозвілля дітей з ООП, наприклад: <https://phet.colorado.edu>, <https://www.khanacademy.org>, <http://shkola.in.ua>, <http://shodennik.ua> тощо.

Нами було з'ясовано, що найчастіше діти з ООП використовують Інтернет-дозвілля для пошуку навчального матеріалу; для знайомства та комунікації з новими друзями на різноманітних платформах, сайтах, чатах; для розваги – переглядають листівки, фото, відео, слухають музику; для ігор застосовують мережеві онлайн-ігри тощо. Проте, віртуальні мережі не тільки створюють для таких дітей можливості розвитку якостей, здібностей та компетентностей, які найбільш затребувані сучасним суспільством, а й несуть серйозні ризики щодо особистості дитини із слабкими моральними цінностями. З погляду Ю.В. Ярченко, Інтернет – мережі за рахунок зомбування, маніпуляції свідомістю, примітивізації, вульгаризації, хаотизації, провокатизації, ігроїзації, криміналізації, ресоціалізації негативно впливають на когнітивну, мотиваційну,

поведінкову сфери підростаючого покоління та призводять до формування в них Інтернет-залежності [314, с.77-78]. Слід також зауважити, що Інтернет-дозвілля виключає рухову активність та завдає величезної шкоди фізичному здоров'ю дітей. Крім того, неконтрольоване перебування в Інтернет мережах може сприяти порушенню сна, режиму харчування та концентрації уваги, привести до дратівливості, знервованості, депресії, психологічного та емоційного виснаження тощо. Таким чином, на нашу думку, віртуальний світ може впливати на особистість дитини конструктивним (спілкування, пошук корисної інформації, навчання, дозвілля) або деструктивним (інтернет-залежність, асоціальність, наркоманія, деформування свідомості та поведінки) чином. Тому, ми вважаємо за необхідне формування культури Інтернет-дозвілля у дітей з ООП та створення сприятливих умов у реальному просторі для повноцінної соціалізації таких дітей у суспільстві.

Практика свідчить, що ЗПО, як правило, не забезпечують процес організації дозвілєвої діяльності дітей з ООП складною сучасною технікою – ноутбуками, планшетами, смартфонами тощо. Це пов'язано зі складнощами фінансування ЗПО з місцевих бюджетів. Тому, матеріально-технічне забезпечення дозвілєвих заходів, пов'язаних з використанням інформаційних та комунікативних технологій, відбувається за рахунок використання власних мобільних пристрій здобувачів освіти. Такий напрям застосування сучасних технологій є розповсюдженим в загальноосвітній педагогічній практиці та дістав назву BYOD (bring your own device) або принеси свій власний пристрій. Застосування таких технологій сприяє індивідуальному ознайомленню здобувачів з дидактичним матеріалом, дозволяє швидко сканувати QR-коди під час проведення пішохідних екскурсій та інших дозвілєвих заходів, відтворити текст навчальних посібників в електронному варіанті у процесі аудиторної або самостійної роботи вдома, розв'язувати тестові завдання, займатися інфографікою, використовувати камеру на мобільному пристрої для фіксування та передачі необхідних зображень тощо [18, с.13]. Крім того,

використання мобільних застосунків дозволяє дітям з ООП урізноманітнити свою дозвілєву діяльність за допомогою цікавих квестів.

Феномен квесту, у досліджуваному нами періоді, набув статусу, по-перше, об'єкта наукового дослідження як прикладу вдалого застосування інтерактивних технологій в освітній сфері. По-друге, квести здобули визнання та були прийняті здобувачами ПО. Ми приєднуємося до думки фахівців, які визнають, що популярність такої інтерактивної технології пов'язана з дією низки чинників. Квести пробуджують інтерес дітей з ООП до цікавих ігрових форматів дозвілєвої діяльності. У процесі реалізації такої технології знаходять прояв і надалі формуються якості лідерів у дитячих групах, взаємної підтримки членів команди, посилюється конкурентоспроможність як окремих здобувачів освіти так й колективів дітей з ООП, підвищується мотивація до набуття креативних, комунікативних, аналітичних, фахових та естетичних компетентностей. Таке позитивне сприйняття дітьми з ООП застосування квест-технологій посилюється враженнями від можливості проведення подібних дозвілєвих заходів у вже звичному для них реальному та віртуальному форматах. Відповідно цьому, у наукових джерелах такі заходи поділяють на реаліті-квести та веб-квести.

Реаліті-квести не потребують обов'язкового застосування мобільних пристроїв і тому доступні для всіх дітей. Для забезпечення проведення реаліті-квестів потрібні закриті приміщення або парки та різноманітні ігрові майданчики. Бажаним є використання декорацій, допоміжних матеріалів, спец ефектів. В практиці дозвілєвої діяльності застосовуються такі види реаліті-квестів як Екшн-гра, Перформанс, Морфеус, Ескейп-рум (квест-кімнати), квест-екскурсії тощо. Слід відмітити, що реаліті-квести проводяться у форматі змагань, конкурсів, ігор. Провідні види реаліті-квестів представлено нами в додатку Г [69; 87; 169; 173; 309, с.196; 312].

Досвід використання реаліті-квестів у попередньому періоді знайшов застосування в умовах вимушених обмежень в організації дозвілєвої діяльності під час пандемії COVID-19. При цьому, послуги з їх проведення,

крім мережі ЗПО, надають дітям з ООП комерційні компанії у сфері рекреації, відпочинку, дозвілля тощо. В цих умовах мережа комунальних ЗПО демонструє соціальну ефективність, педагогічну та соціально-економічну доступність послуг з реалізації реаліті-квест-проектів для усіх дітей, включно з дітьми з ООП, завдяки безкоштовності таких послуг для здобувачів ПО.

Наш досвід роботи з дітьми з ООП в ЗПО показує, що в процесі організації дозвілєвої діяльності таких дітей доцільно застосовувати реаліті-квести, що включають завдання наступних напрямів: спортивні – руханки, стрибки, біг, проходження смуги перешкод; творчі – танці, спів, малювання, виготовлення поробок; інтелектуальні – розгадування загадок, головоломок, ребусів, кросвордів тощо. Для оцінки успішно проведеного реаліті-квесту ми виділяємо такі головні критерії: безпечність проведення заходів, створення умов для мотивації дітей щодо досягнення результату; розробка оригінального сценарію, що відповідатиме сюжетній лінії; створення позитивної атмосфери, отримання дітьми задоволення від участі в такому заході тощо. Також слід відмітити, що модель реаліті-квестів насичує організацію дозвілєвої діяльності дітей з ООП проектами анімаційного, дослідницького, екологічного, експедиційного, інтелектуального, краєзнавчого, міжпредметного, пошукового, профорієнтаційного, спортивного, творчого, тематичного, туристичного, фантастичного спрямування тощо.

Також важливим є використання досвіду застосування моделі веб-квест (WebQuest) технологій у сучасній практиці ЗПО. Основними завданнями, що мають бути досягнені при організації дозвілєвої діяльності за такою моделлю є виховні, корекційні, освітні та розвивальні. Потенційна можливість реалізації таких завдань обумовлена спроможністю моделі веб-квест технологій, при її застосуванні, розвивати аналітичні здібності дітей з ООП в умовах перенасиченого інформаційного середовища, формувати здатність відфільтровувати непотрібний для виконання завдання матеріал, приймати самостійно рішення у ситуації нестабільності та досягати мети, що є характерним для сучасної мобільної особистості.

Зокрема, виховні веб-квести сприяють формуванню партнерської взаємодії дітей з ООП з однолітками, відповідальності, пунктуальності, самореалізації тощо. Корекційні веб-квести забезпечують розвиток взаємодопомоги, доброзичливості та інших позитивних психологічних якостей, що виховує толерантне ставлення до дітей з ООП. Освітні веб-квести розширюють світогляд особистості, допомагають кращому засвоєнню знань та закріпленню отриманих компетентностей. Розвивальні веб-квести націлені на виявлення творчих та дослідницьких здібностей, формування логічного та критичного мислення тощо [157, с.149].

Проведене нами дослідження показало, що загальноприйнятим є поділ веб-квестів на міні квести, короткострокові та довгострокові квести. Критерієм такого поділу є відведений учасникам фіксований проміжок часу, наданий для проходження квесту. Завдання з міні-квесту обмежено для виконання в рамках одного заняття та передбачає наявність трьох основних компонентів – сценарію, діяльності учасників та отримання певного заохочення. Короткострокові веб-квести розраховані для виконання під час одного-трьох занять і дозволяють інтегрувати певні знання. Тривалий період (тиждень, місяць, семестр, навчальний рік), необхідний для досягнення цілей довгострокових веб-квестів, дозволяє поглибити необхідні знання у дітей з ООП [275, с.187; 58, с.192]. Зазначені види веб-квестів дозволяють сфокусуватися на окремій проблемі, темі, розділі, одного навчального предмету або мати міждисциплінарний характер [46, с.11; 269, с.26-27].

Застосування в дозвілльєвій діяльності моделі веб-квест технології потребує забезпечення доступу до Інтернет-мережі та технічного забезпечення кожного учасника-здобувача ПО. При цьому, доцільним є дистанційний формат організації комунікації між учасниками веб-квесту, що представлено нами у додатку Д. Для проведення короткострокових та міні-квестів найчастіше використовуються аудиторії ЗПО. При використанні довгострокових веб-квестів найбільш прийнятним форматом є самостійна

робота вдома. За потреби, можливим є застосування комбінованих (аудиторних та поза аудиторних) форми роботи [179, с.67].

Позитивні результати застосування формату веб-квестів актуалізують науковий пошук в напрямку подальшого розкриття структури веб-квестів, побудови оптимального алгоритму їх проектування та реалізації. Ефективні веб-квести, як показує досвід, здебільшого розробляються педагогом або дітьми в ПО у творчому партнерстві з керівником-педагогом. В останньому випадку зростає мотивація дітей з ООП до участі в дозвіллевих заходах, з'являється можливість самореалізації при досягненні поставлених ними же цілях. Традиційно алгоритм проектування веб-квестів включає послідовні дії щодо формулювання авторської теми, плану та сюжету, розробки сценарію такого квесту, постановки мети та завдань заходу, розподіл та уточнення змісту ролей учасників, окреслення терміну його реалізації, складення правил проведення веб-квесту, підготовлення списку інформаційних джерел; розроблення критеріїв оцінювання учасників веб-квесту тощо. Після цього, розроблений веб-квест розміщується на попередньо визначеній віртуальній платформі [157, с.149; 269, с.31; 295, с.139].

В практиці роботи ЗПО найбільш доступним інтерфейсом є соціальні мережі. Також актуальним є створення власного блогу педагогом. Такий блог може бути розміщений на безкоштовних платформах WordPress, Blogger, Google Sites. У процесі проектування та розміщення веб-квестів доступним для педагога є користування конструктором веб-сайтів Wix, Weblium, Squarespace або веб-додатками Canva, Google Slides, Learning Apps, Kahoot, Discord. На погляд низки науковців, для розміщення інтерактивних вправ найкращим інструментом є онлайн-платформами LearningApps, для кросвордів – cross.highcat.org/, пазлів – JigsawPlanet, ребусів – [rebus1/ua](http://rebus1.ua), puzzlecup.com. Розробник веб-квестів розміщує на обраній віртуальній платформі інформацію про веб-квест [179, с.68; 283, с.89; 295, с.139].

Наша практика показує, що у процесі організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП необхідно враховувати особливості використання веб-квест

технології для різних вікових груп дітей. При проведенні дозвіллевих заходів з молодшою категорією дітей акцент переважно слід робити на ознайомлення дітей тільки з потрібною інформацією, пропонувати їм проводити пошук правильної відповіді шляхом вибору запропонованих варіантів. Для цієї вікової категорії слід розробляти та пропонувати лінійні веб-квести, що передбачають послідовне виконання завдань. В структуру веб-квестів бажано включати віртуальні головоломки та складання пазлів, розгадування ребусів та загадок, малювання, дослідницьку роботу тощо. Для дітей молодшої вікової категорії веб-квести доцільно проводити під керівництвом дорослих – в ЗПО разом з педагогом-організатором або вдома за допомогою батьків. Для посилення мотивації діти молодшого віку заохочуються певними призами, грамотами, дипломами.

Особливістю організації веб-квестів для середньої та старшої вікової категорії дітей є створення умов для здійснення ними самостійної пошукової діяльності. Позитивно сприймається запрошення до колективного вирішення проблем, можливість самостійного вибору шляхів досягнення мети після попереднього інструктажу групи дітей з ООП щодо змісту та правил реалізації завдань веб-квестів тощо. Під час участі у веб-квесті діти з ООП середньої та старшої вікової категорії набувають аналітичних навичок та досвіду презентації оформлених результатів, приймають участь у їх оцінюванні [179, с.71].

У процесі практичної роботи нами розроблено, апробовано та впроваджено авторські веб-квести для молодшої та середньої вікової категорії дітей з ООП. Web-адреса квестів:

<https://sites.google.com/view/eco-web-quest-kapitoshka/>

<https://sites.google.com/view/alla-cobobel-beb-kbest-poltava/>

Таким чином, досвід застосування квест технологій є інноваційною формою організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП, а сучасні веб-квести – інтерактивним освітнім симулятором, що відповідає інтересам сучасного покоління дітей з ООП, їх прагненню до дозвіллевої, навчальної,

дослідницької, проектний, експериментальної та ігрової діяльності засобами Інтернет-ресурсів, сприяє формуванню у них фахових компетентностей тощо.

Наше дослідження показало, що у процесі дозвіллевої діяльності дітей з ООП широко застосовуються дистанційні технології, зокрема у синхронному та асинхронному режимах. При синхронному режимі всі учасники освітньо-виховного процесу одночасно перебувають у веб-середовищі, що забезпечує миттєвість повідомлення та зворотній зв'язок [150, с.42]. Широко розповсюдженим є використання синхронного режиму при проведенні занять на онлайн-платформах ZOOM, Skype, WhatsApp, Microsoft Teams, BigBlueButton, Google Meet та інших. Позитивною стороною застосування асинхронного режиму є зручний для всіх учасників графік освітнього процесу. Хоча, такий режим не забезпечує таку взаємодію як синхронний [150, с.42]. Також, при асинхронному режимі розширюється можливість для самостійної роботи дітей з ООП завдяки включенню до дидактичних матеріалів презентацій, відео-матеріалів, майстер-класів [150, с.44]. Застосуванню дистанційних технологій в асинхронному режимі сприяє використання таких веб-додатків: Instagram, Facebook, Youtube, Moodle, Viber, Telegram, Google Classroom та інших. Виконані завдання в обумовленому форматі діти з ООП надсилають в групи в соціальних мереж, дошки для обговорень, на електронну пошту педагога тощо.

Досвід застосування дистанційних технологій виявив необхідність залучення батьків дітей з ООП до співпраці. Такі діти потребують допомоги у налаштуванні комп'ютера, приєднання до веб-платформи та виконання самостійних завдань. При організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП в офлайн-режимі допомогу надає педагог, між яким та дітьми налагоджена тісна комунікація. Під час онлайн-заходів допомогти дитині з ООП зможуть представники її родини. У цьому випадку необхідним є постійна комунікація батьків з педагогом, що здійснюватиметься у форматі діти – педагог – батьки. Тобто, застосування дистанційних технологій для організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП потребує постійної партнерської взаємодії педагога з

дітьми та їх батьками. Крім того, важливо завжди враховувати вікові особливості дітей з ООП, запрошувати їх до майстер-класів, семінарів, вебінарів, творчих зустрічей з цікавими людьми, що сприймаються ними в дистанційному форматі, пропонувати розважальні заходи поряд з дослідницькими та освітніми проектами.

Інноваційним трендом сучасного українського освітнього процесу стало поширення STEM-орієнтованого підходу до навчання дітей з ООП. Як окрема галузь знань, STEM-освіта з'явилася в США завдяки програмі «Educate to Innovate», що згодом набула поширення в країнах Євросоюзу, а також в Україні [266, с.224; 272, с.18]. Наукова спільнота США підтримала інноваційний STEM - напрям, що передбачає поєднання міждисциплінарних практико орієнтованих підходів до вивчення природничо-математичних дисциплін, зокрема: природничих наук (Science), технологій (Technology), застосування технічної творчості та інжинірингу (Engineering), математичних розрахунків та моделювання (Mathematics) тощо. В ЄС науковому дискурсі до акроніму – STEM додали ще один компонент A (All – «усі»), що характеризує взаємодію наукової, творчої, підприємницької та інноваційної діяльності. Також, до STEM долучаються творчі та мистецькі дисципліни, які об'єднані загальним терміном Art – (мистецтво), що розширює простори STEAM-освіти [272, с.18]. Головна відмінність між STEM та STEAM підходами полягає в тому, що перший напрям зосереджує увагу на наукових концепціях природничих та технічних дисциплін, а другий – досліджує ті ж самі поняття, тільки через дослідження та методи навчання на основі проблем, що використовуються у творчому процесі [55, с.10]. В Україні використовується аббревіатура STEM, що охоплює науку, технології, технічну творчість та математику [17, с.58]. Підсумовуючи вище наведене, зазначимо, що STEM-освіта реалізується завдяки поєднанню міждисциплінарних практико-орієнтованих підходів, що дозволяє об'єднувати різноманітні дисципліни та досягати синергетичного освітньо-педагогічного ефекту.

Практика впровадження STEM-орієнтованих підходів характеризується інтеграцією позашкільної освіти, а також STEM-центрів, STEM-лабораторій, STEM-майданчиків, наукових музеїв, громадських та інші організації, що забезпечують дозвіллевою діяльністю дітей з особливими освітніми потребами. Так, ефективною формою проведення занять в STEM-центрі вважаються воркшопи, наукові пікніки, дні науки, різноманітні проекти; на рівні школи – інтегровані заняття, факультативи, гуртки, тижні науки, літні школи; на рівні позашкільної освіти – зустрічі-бесіди з фахівцями, перегляд освітніх наукових каналів, сайтів та розробок [8, с.5-6].

Позитивним прикладом сучасних реальних та віртуальних навчальних досліджень став STEM-центр Національного центру «Мала академія наук України». На базі центру відкрито STEM-лабораторію МАНЛаб, що спеціалізується на здійсненні досліджень у галузі природничих дисциплін [39]. Іншим прикладом сучасної форми організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП стали STEM-майданчики, які поділяють на: проектні – STEM-майданчики; бліц – STEM-майданчики; STEM-майстер. При цьому, сучасні проектні STEM-майданчики розробляються відповідно до особливостей освітнього середовища та діючих освітніх стандартів. Принцип роботи проектного STEM-майданчика полягає у забезпеченні її учасників відповідним мобільним робочим місцем, на якому вони ознайомлюються з алгоритмом реалізації проекту, конструювання фізичного приладу, зразками виготовленого виробу та вимогами до захисту проекту. Після визначення маршруту роботи учасник разом з майстром-модератором узгоджує послідовність створення саморобного застосунку. Завершальним етапом проектної роботи є представлення та захист готового продукту. Робота бліц STEM-майданчиків передбачає одночасну діяльність учасника на декількох мобільних робочих місцях за різною тематикою. На таких майданчиках проводяться різноманітні цікаві дослідження за темами: стихія гравітації, стихія повітря, стихія води, стихія вогню тощо. Характерною особливістю роботи майданчиків STEM-майстер є об'єднання діяльності проектного та бліц

майданчиків. Як правило, майданчик STEM-майстер має тематичний напрям, але його тематика визначається ціннісними орієнтаціями освітнього середовища. З погляду дослідників, найефективнішим методом вирішення поставлених на STEM-майданчиках завдань є використання командної роботи, під час якої учасники готують та оприлюднюють результати досліджень у відповідних форматах [155, с.131-133].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу розроблення вченими Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» унікального інтерактивного STEM-майданчика для дітей, який працює за 11 тематичними блоками. Особливістю STEM-майданчика є впровадження різних напрямів, що допомагають дітям з особливими освітніми потребами вивчати природничі, інженерні та технічні науки, серед яких слід виділити наступні локації: «Розвиток на мікрорівні» – зазирніть у мікроскоп; «3D-друк онлайн!»; «Загадковий світ полімерів»; «Фізика – це просто!»; «Вулична хімія» (2 зони); «Трансформатор Тесла»; «Енергія Сонця» та розумний дім; «Мехатроніка»; «Нафта – кров Землі!»; «Динаміка та міцність»; «Двигун Стірлінга» тощо [271].

Одним з напрямів STEM-підходу стала робототехніка, що викликає значний інтерес у дітей з ООП, що впроваджується в процес ПО. Для цього, під час дозвіллевої діяльності використовуються найпростіші набори конструкторів LEGO, що забезпечує реалізацію принципу «навчання через дію» [54, с.26]. Ми погоджуємося з думкою науковців, що застосування LEGO-технологій обумовлюється її високими освітніми можливостями: багатофункціональністю, технічними та естетичними характеристиками [54, с.14]. Крім того, дітей з ООП приваблює ігрова форма застосування такої технології. Дослідники зазначають, що конструктор «LEGO» дозволяє «вчитися граючи і навчатися в грі» [135, с.6].

Важливим досвідом використання перспективних форм та методів роботи з дітьми з ООП є заняття з конструктором, кубиками та STEM-іграшками. Так, комунальний заклад «Запорізький обласний центр науково-

технічної творчості учнівської молоді «Грані» Запорізької обласної ради» впроваджує в освітній процес різноманітні STEM-іграшки, зокрема головоломки («Точка Зборки Тешка»; «Точка Зборки Танграм»; «Точка Зборки Пентаміно»; «Smart Games IQ-Лінк» тощо) та STEM-іграшки з області інженерії й конструювання («STEM-іграшки тематики інженерії та конструювання»; науково-пізнавальні набори STEM; конструктор Artex Супутник; конструктор «Знавець електронний. Перші кроки в електроніці»; електронний конструктор «Haitronic розумний робомобіль» тощо) [54, с.12-13]. Такі іграшки, головоломки, конструктори сприяють розвитку у дітей з ООП нестандартного мислення, уважності, кмітливості, зосередженості тощо. STEM-іграшки з «LEGO» дозволяють втілювати в життя дитячі задумки, фантазувати, захоплено конструювати, змінювати та вдосконалювати моделі, із задоволенням в них грати та бачити кінцевий продукт своєї діяльності [54, с.11].

Одним із важливих компонентів дозвілєвої діяльності дітей з ООП є STEM-орієнтовані проекти, що впроваджуються в ЗПО України. Зокрема, в комунальному закладі «Дитячий екологічний центр» Кам'янської міської ради Дніпропетровської області було започатковано проект «Юні екологи», завдяки якому діти долучилися до дослідницької роботи. Мета проекту полягала в отриманні та обробці даних дистанційного зондування землі за допомогою новітніх геоінформаційних технологій. Вихованці вивчали принцип роботи квадрокоптеру та безпілотних літальних апаратів, розробляли маршрут польоту та здійснювали їх запуск, виконували аерофотозйомку поверхні землі, оцінювали стан поверхні рельєфу та розробили 3D модель ландшафту у реальному часі. Проведене дослідження дало можливість дітям зробити висновок, що використання геоінформаційних технологій, зокрема ортофопланів (фотографічний план місцевості на точній геодезичній опорі), дозволяє оцінювати стан довкілля, спрогнозувати кліматичні зміни, створити карти-схеми, провести моніторинг зелених насаджень у сільському та лісовому господарствах тощо [43, с.25-27; 123].

Цікавим напрямом у ПО є організація мейкерського STEM-простору, направлено на розвиток навичок, здібностей, обдарувань, талантів та креативності дітей з ООП. Варто відзначити, що слово мейкер в перекладі з англійської означає зробити, виготовити, створити або вдосконалити власні інноваційні ідеї. Наше дослідження показало, що мейкерськими здібностями володіють практично всі діти. Тільки у одних їх потрібно розвивати, а у інших постійно підтримувати. Тому вкрай важливо, під час впровадження STEM-напрямку в ЗПО, надавати можливість дітям з ООП розвивати мейкерські здібності. Мейкерська діяльність допомагає дітям ознайомлюватися з моушн-дизайном, 2D, 3D графікою; вивчати науки; працювати з різноманітним матеріалом та обладнанням (3D-принтерами, лазерними різачками, вимірювально-цифровими комплексами); виготовляти діючі моделі роботів та дронів; створювати власні або командні кіно та анімаційні проекти. При цьому, для мейкерства потрібна свобода творчості як для дітей з ООП, так й для педагогів, що працюють у STEM-напрямку [54, с.20-21; 78, с.313; 122; 159, с.7; 195].

Наукові джерела та власна практика роботи з дітьми з ООП в ЗПО показали, що мейкерська діяльність передбачає використання не тільки цифрових та інженерно-орієнтованих занять з електроніки, комп'ютерного програмування, робототехніки, а й таких традиційних видів прикладного мистецтва як паперопластика, солепластика, металообробка, різьблення по дереву, живопис, шиття, в'язання та інші. Такий вид діяльності найефективніше розвивається в народному мистецтві (народні художні промисли), професійному мистецтві та самодіяльній творчості [20, с.40].

На наш погляд, продуктивним прикладом впровадження новаторських мейкерських концепції в навчальний процес є Вижницький фаховий коледж мистецтв та дизайну імені Василя Шкрібляка Чернівецької області. У цьому закладі під керівництвом досвідчених педагогів-майстрів учні втілюють свої творчі прагнення в традиційні матеріали та техніки, притаманні буковинському та гуцульському краю. Художня обробка дерева здійснюється

відповідно здавна відомим формам виробів (тарілок, рахв, свічників, шкатулок, скринь, топірців, оправ для альбомів тощо). Під час виготовлення виробів з дерева використовуються різноманітні прийоми формотворення та декорування, зокрема: точіння, різьблення, інтарсія, інкрустація. Своєю неповторністю вирізняються деякі види декорування, зокрема: гравірування, тригранно-виїмчаста різьба, нігтева різьба тощо. Готові вироби інкрустуються вставками з металу, перламутру, бісеру, рогу тощо [44, с.11].

Ефективним способом заохочення дітей з ООП до мейкерства стало відкриття різноманітних гуртків в комунальному закладі «Сумський палац дітей та юнацтва», одним з яких є гурток художньої кераміки. Під час навчання юні майстри опановують технологію виготовлення гончарних виробів Глинської, Межирицької, Опішнянської керамічних шкіл, шлікерного лиття, ліплення та різні види декорування керамічних виробів [122].

Особливий інтерес, в межах мейкерського простору, викликає у нас формування естетичного ставлення дітей з ООП до об'єктів та явищ навколишнього світу. З нашого погляду, реалізація поставленого завдання найкращим чином здійснюється під час опанування дітьми різних видів технік образотворчого мистецтва. Головним елементом образотворчого мистецтва фахівці вважають малювання, що здійснюється за допомогою найрізноманітніших матеріалів, зокрема фарб, олівців, вугілля, аерозолів, мила, свічок, поролонових тампонів, ниток, мотузок, зубних щіток тощо [261, с.81]. Крім того, в образотворчій діяльності активно застосовуються традиційні та нетрадиційні техніки малювання, до яких відносяться: петриківський розпис; малювання набризком; малювання ниткою (ниткографія); малювання на тканині (батику); малювання жатим папером; малювання пластиліном; малювання по снігу; малювання мильними бульбашками; крапкування (нанесення крапок); відбиток листя на папері; мехенді; кляксографія (методи розтікання, видування через соломинку, розбризкування); енкаустика (малювання свічкою або воском); робота з манною крупою (розмальовування приклеєної манної крупи, нанесення крупи

поверх малюнку); граттаж (дряпання) та інші [261, с.84-92; 277, с.9-25]. Поєднання таких технік сприяє формуванню у дітей з ООП розвитку фантазії, ініціативи, образному, креативному, логічному мисленню, сприйнятливості до краси та естетичного почуття, художнього смаку, творчого самовираження, вибору майбутньої професії тощо [261, с.47]. Так, сучасна арт-студія «Художник» Київського державного будинку художньої та технічної творчості спрямована на розвиток художньо-естетичних компетентностей дітей з ООП. На творчих заняттях вихованці опановують основи малювання, вивчають такі напрямки як світлотінь, колір, композиція. Ознайомляться із специфікою натюрморту, пейзажу, портрета тощо [88].

З метою впровадження STEM-орієнтованого та мейкерського підходу в організацію дозвіллевої діяльності з дітьми ООП в ЗПО «Полтавський міський центр дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання» Полтавської міської ради було проведено: турніри серед вихованців «Пригоди робота Бамблбі», «Неймовірна подорож в міжгалактичний простір», «Будинок моєї мрії». Під час таких турнірів відбувалося створення креативних поробок з конструктора LEGO. У форматі дослідної роботи були проведені заходи «Сила води», «Свято мильної бульбашки», «Узнай про себе. Таємниці людського організму». Дослідницька робота дозволила дітям з ООП глибше опанувати на практиці властивості рідини та потребу в ній організму людини. Розширенню світогляду дітей з ООП сприяли їх екскурсії до музею «Авіації та Космонавтики», «Історії Полтавської битви» та ін. Базові компетентності дітей з ООП набули розширення під час проведення конкурси з арт-мистецтва, пірографії, World of Media, майстер-класів терапевтичного напрямку «Пісочна терапія» – нетрадиційне малювання на піску, «Ебру» – малювання на воді, «Крупо терапія» – прикрашення заготовки різними крупами, «Казка терапія» – театр тіней, ляльковий театр, «Фрізлайт» - малювання світлом у темряві, сфотографоване на довгій витримці тощо; кулінарні: «Карвінг» – мистецтво вирізання по фруктах та овочах, «Айсінг» – мистецтво малювання на печиві та пряниках, «Суші паті» – виготовлення суші, «Солодка казка» – виготовлення

солодоців без випікання тощо. Разом з тим, в ДЮК було реалізовано низку спортивно-розважальних програм з використанням технологій тімбілдингу: «Мега-волейбол» – ігри великими м'ячами з використанням тенту, «Гусениця» – переміщення з надувними кульками, «Літак килимок» – переміщення за допомогою килимків, «Гранд-лижі» – командна хода на лижах, «Лабіринт» – переміщення з зав'язаними очима тощо. Таким чином, в ДЮК накопичений актуальний досвід використання STEM-орієнтованого, мейкерського підходу та спортивно-рекреаційної діяльності [193].

Нами, у процесі дослідження, виявлена можливість творчого використання у ЗПО таких знахідок дозвіллевої діяльності дітей з ООП, як: діджеталізації освітнього процесу, впровадження дистанційного навчання та BYOD технологій, STEM-орієнтованого підходу із застосуванням STEM-іграшок, конструктора «LEGO», робототехніки, мейкерства тощо. Висвітлена актуальна проблема забезпечення сфери ПО високоякісними фахівцями з організації дозвіллевої діяльності дітей з ООП. З метою вирішення зазначеної проблематики нами розроблено навчальний спецкурс на тему «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» для здобувачів вищої освіти. Наведений навчальний спецкурс дозволить студентам опонувати погляди вітчизняних та зарубіжних науковців, а також педагогів практиків на сутність позашкільної освіти як форми дозвіллевої діяльності дітей з ООП. Навчальний спецкурс дозволяє засвоїти здобувачами цінний історико-педагогічний досвід розвитку ПО у незалежній Україні. Здобувачам також запропоновано перспективні форми та види дозвіллевої діяльності дітей, що зможуть бути використано майбутніми педагогами-початківцями у своїй роботі з дітьми з ООП. Повний зміст навчального спецкурсу «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» представлено у додатку Е наукового дослідження [107].

Висновки до розділу 3

У третьому розділі здійснено наукову оцінку історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливим освітніми потребами, зокрема в контексті аналізу розвитку ідеї доступної траєкторії навчання дітей з особливим освітніми потребами, яка пройшла складний шлях послідовних трансформацій: модель «сегрегації», модель «інтеграції», модель «інклюзії». Було підтверджено, що всі процеси зосереджені на реалізації фундаментального принципу дитиноцентризму і здійснюються в напрямку гуманізації і виключення будь яких проявів дискримінації та ізоляції; усвідомлення інклюзії, як суспільної і освітньої філософії, як перспективного напрямку для розширення спектру пізнавальних, культурних, психологічних та ін. здобутків дитини з ООП; реалізації права особистості на «серйозне дозвілля»; забезпечення якісної освіти упродовж життя, соціалізації, професійного визначення та інтеграції в суспільство та ін.; інклюзивної парадигми розвитку ПО; забезпечення та ін.

Окреслено перспективи творчого використання досвіду дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО та подальшого його розвитку: *у векторі змін в суспільній свідомості та державній політиці щодо інклюзивних тенденцій розвитку освіти* – утвердження в суспільстві ідеології особистих прав і свобод громадян, принципів толерантності, паритетності, демократії; зміцнення і подальший розвиток давніх традицій виховання дітей на загальнолюдських принципах добра, любові, милосердя; пріоритетність державної політики щодо забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з ООП; удосконалення законотворення та державної політики і регулювання в галузі інклюзивної освіти в Україні відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини та ін.; *у векторі трансформацій в ПО*: популяризація ПО, як складової частини безперервної освіти, її доступність і якість; використання інноваційних педагогічних методик і технологій, які сприяють творчому, інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку дитини задля її соціалізації, професійного визначення та інтеграції в суспільство; збереження

та розвиток розгалуженої мережі державних і комунальних ЗПО, що надають освітні послуги дітям з ООП; координація зусиль і взаємозв'язок органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, організацій, об'єднань громадян та сім'ї щодо подальшого розвитку системи ПО та ін.; у *векторі розвитку дозвіллевої діяльності дітей з ООП в ЗПО*: сприяння реалізації права дітей на «серйозне дозвілля», яке передбачає постановку цілей, що потребують виконання й, водночас, захоплюють людину «численними можливостями і комплексністю»; забезпечення пріоритетності застосування моделі інклюзивного дозвілля над сегрегованим; оновлення змісту дозвіллевої діяльності в руслі процесів інновацій, глобалізації, діджеталізації суспільства (інтернет-дозвілля; квест-напряма дозвіллевої діяльності; STEM-орієнтований підхід до організації дозвілля із застосуванням STEM-іграшок, робототехніки, мейкерства, конструктора «LEGO»; впровадження дистанційного навчання та BYOD технологій та ін.); удосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери, зміцнення їх статусу в суспільстві, розробка ефективної моделі підготовки спеціалістів та ін.

Результати дослідження третього розділу знайшли висвітлення в публікаціях авторки [93; 96; 97; 101; 102; 103; 108; 110; 112; 113; 114].

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано термінологічне поле дослідження, до меж якого входять поняття: «вільний час», «дозвілля», «дозвіллева діяльність дітей», «культурно-дозвіллева діяльність», «позашкільна освіта», «інклюзивна освіта», «інклюзивна позашкільна освіта», «діти з особливими потребами», «діти з особливими освітніми потребами» та ін. *Дозвіллеву діяльність дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття*, як ключову дефініцію, визначено як організовану під керівництвом фахівця з дозвіллевої діяльності або педагога-організатора діяльність, яка: а) ґрунтується на принципах особистісної орієнтації, добровільності, доступності та якості дозвіллевих послуг, диференціації, індивідуалізації, системності, спільної діяльності та ін.; б) має на меті розвиток соціальної активності і творчого потенціалу особистості, створення умов для її самореалізації та самотворення; в) здійснюється в гуртках, секціях, студіях, групах та ін. на базі дитячих юнацьких спортивних шкіл, клубів, оздоровчих закладів для дітей та молоді, спеціалізованих мистецьких закладів, палаців, центрів, будинків науково-технічної учнівської молоді та ін. Функціями дозвіллевої діяльності визначено: ціннісно-орієнтаційну, виховну, творчу, комунікативну, пізнавально-розвивальну, соціально-адаптивну, рекреаційно-розважальну, інформаційно-освітню та ін.

Запропоновано класифікацію дітей з особливими освітніми потребами, що передбачає їх диференціацію на три групи: *за станом здоров'я* (діти з інвалідністю; діти, що мають різного роду емоційні, поведінкові, сенсорні, фізичні, розумові порушення; діти із захворюванням на ВІЛ/СНІД); *за рівнем вроджених здібностей* (глибоко обдаровані і талановиті діти; діти, що мають високі досягнення у спорті; діти, що мають високі творчі досягнення); *за соціальним станом* (діти позбавлені батьківського піклування; діти-сироти; діти з неповних сімей; діти з дитячих будинків; діти, які змушені працювати; діти, що з різних причин не здобули обов'язкову шкільну освіту; діти із прийомних сімей; діти із багатодітних сімей; безпритульні діти; діти-прохачі

притулку; діти з бідного середовища або маргінальних районів; діти-мігранти; діти-біженці; діти з кочових громад; діти гендерної дискримінації; діти, що перебувають у конфлікті із законом; діти, що постраждали внаслідок воєнних дій та міжнародних збройних конфліктів; діти, що потерпають або зазнали фізичного, сексуального або психологічного насильства; діти, що стали жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства; діти з мовних, етнічних, культурних меншин; діти, що стали жертвами екологічних, техногенних катастроф або стихійних лих; неповнолітні батьки; вагітні підлітки) тощо.

2. Розкрито *передумови* (гуманістична парадигма інклюзивного навчання, розбудова України як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності; освітньо-правовий базис для реалізації і забезпечення прав та свобод дітей з особливими потребами; зростання попиту суспільства щодо надання додаткових освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами; наявність відповідної законодавчої бази, що визначає стратегічні завдання та регулятивні механізми позашкільної освіти та ін.) та *чинники* (економічний та соціально-політичний розвиток держави; народні традиції і давні звичаї виховання дітей; погляди видатних педагогів на проблему організації вільного часу і дозвілля дітей (С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); формування нової філософії «школа для всіх», яка детермінувала розвиток гуманного і толерантного ставлення до людських відмінностей, визнання цінності кожної особистості, поваги до її прав, свобод, гідності та ін.) розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України досліджуваного періоду.

3. Обґрунтовано процес розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття як складний і динамічний, який має свої передумови, чинники, етапи, тенденції і суперечності розвитку. На основі *критеріїв*: 1) соціально-політичні обставини в країні, які вплинули на

формування державної освітньої політики щодо інклюзивного навчання дітей; 2) нормативно-правова база, яка, унормовувала і регулювала правові засади закладів позашкільної освіти; 3) мережа закладів позашкільної освіти; 4) форми і види організації дозвіллевої діяльності виділено і досліджено такі *етапи*: I (1991–2000) – *закладення основ для розвитку* дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти на тлі реформування освіти України щодо упровадження інклюзивного навчання; II (2001–2010) – *розвиток і становлення* дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти на тлі офіційного впровадження інклюзивного навчання; III (2011–2021) – *подальший розвиток і поширення досвіду* дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами на тлі системного впровадження інклюзивного навчання дітей та їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору.

Виділено *загальні тенденції* (еволюційного трансформування філософії освіти дітей з особливими освітніми потребами «від ненависті й агресії» до «терпимості, партнерства та інтеграції»); зміни моделі організації дозвіллевої діяльності дітей від сегрегованої до інклюзивної; імплементації норм міжнародного законодавства в сфері інклюзивної освіти в практику чинного законотворення та державної політики і регулювання позашкільної освіти в Україні; урізноманітнення видів, форм, методів організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами; організації культурно-дозвіллевої інфраструктури, розширення мережі закладів позашкільної освіти, що надають освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами та ін.) та *суперечності* (між: тогочасними соціально-політичними реаліями та необхідністю змін в соціальній державній ідеології щодо інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, їх інтегрування до загальноосвітнього та позашкільного освітнього простору; потребою повноцінного забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на освіту та недостатнім фінансуванням системи позашкільної освіти, зокрема у

сільській місцевості; необхідністю впровадження інноваційних технологій навчання, зокрема процесів діджиталізації навчально-виховного процесу, та недостатнім матеріально-технічним забезпеченням закладів позашкільної освіти; потребою суспільства у професійно-підготовлених фахівцях дозвіллевої сфери, які працюють у відкритому «мікросоціальному середовищі», та об'єктивними труднощами, які існують в системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації цих фахівців й ін.) розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України означеного періоду.

4. Проаналізовано *напрями змісту* дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти означеного періоду (пізнавальний, рекреаційний, культурний, спортивно-оздоровчий, декоративно-прикладний, художньо-естетичний, туристично-краєзнавчий та ін.); її *особливості* (добровільність участі, самостійність вибору роду занять і рівня активності; відсутність регламентованості, пріоритет вільної діяльності, варіативність і гнучкість змісту; різноманітність видів, форм і методів організації дозвіллевої діяльності з урахуванням здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців; використання педагогічних технологій, які сприяють інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку особистості, стимулюють її творчу ініціативу; створення умов для самовиховання особистості, її самовираження, самоствердження і самовдосконалення через вільно обрані дії та ін.); *форми* (індивідуальна, групова або студійна, масова; короткострокова, періодична, систематична; для дітей від 6 до 10 років – сюжетно-рольова гра, інсценування, гра-мандрівка, гра-жарт, гра-фантазування, уявна-подорож або екскурсія, вікторина, конкурси, малювання, конструювання, ліплення та ін.; для дітей і підлітків від 10 до 15 років – індивідуальна та групова бесіда, тренінг, вікторина, проект, походи, екскурсії, спартакіада, турнір, веселі старты та естафети, колаж, пошукова гра, рольова гра, інтелектуальна гра, конкурс-ярмарок, трудовий десант, тематичні дискотеки та ін.; для підлітків від 15 до

17 років – брейн-ринг, бенефіс, брифінг, диспут, дебати, ділова зустріч, дидактична гра, сократовська бесіда, етичний тренінг, турнір ораторів, ток-шоу, тестування, презентація, прес-конференція, круглий стіл, захист проєктів, диско-програми, вечори відпочинку, тематичні вечори, конкурси, дні інформації, дні фахівця та ін.) і *методи* (методи, що впливають на формування позитивних міжособистісних стосунків дітей – метод рольової гармонізації, метод золотого середина, мотиваційно-виховні методи та ін.; методи, що забезпечують формування базових компетентностей – метод проблемного навчання, метод навчальних проєктів, метод розв’язання кейсів, метод написання есе, метод складання ментальних карт та ін.; стимулюючо-мотиваційні методи для залучення до дозвілєвої діяльності – методи гри й ігрового тренінгу, методи створення проблемних ситуацій та імпровізації, метод змагання, методи театралізації та ін.) організації.

5. Окреслено перспективи творчого використання досвіду дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти та подальшого його розвитку: *у векторі змін в суспільній свідомості та державній політиці щодо інклюзивних тенденцій розвитку освіти* – утвердження в суспільстві ідеології особистих прав і свобод громадян, принципів толерантності, паритетності, демократії; зміцнення і подальший розвиток давніх традицій виховання дітей на загальнолюдських принципах добра, любові, милосердя; пріоритетність державної політики щодо забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами; удосконалення законотворення та державної політики і регулювання в галузі інклюзивної освіти в Україні відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини та ін.; *у векторі трансформацій в позашкільній освіті*: популяризація позашкільної освіти, як складової частини безперервної освіти, її доступність і якість; використання інноваційних педагогічних методик і технологій, які сприяють творчому, інтелектуальному, духовному, фізичному розвитку дитини задля її соціалізації, професійного визначення та інтеграції в суспільство; збереження

та розвиток розгалуженої мережі державних і комунальних закладів позашкільної освіти, що надають освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами; координація зусиль і взаємозв'язок органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, організацій, об'єднань громадян та сім'ї щодо подальшого розвитку системи позашкільної освіти та ін.; у векторі розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти: сприяння реалізації права дітей на «серйозне дозвілля», яке передбачає постановку цілей, що потребують виконання й, водночас, захоплюють людину «численними можливостями і комплексністю»; забезпечення пріоритетності застосування моделі інклюзивного дозвілля над сегрегованим; оновлення змісту дозвіллевої діяльності в руслі процесів інновацій, глобалізації, діджеталізації суспільства (інтернет-дозвілля; квест-напрямок дозвіллевої діяльності; STEM-орієнтований підхід до організації дозвілля із застосуванням STEM-іграшок, робототехніки, мейкерства, конструктора «LEGO»; впровадження дистанційного навчання та BYOD технологій та ін.); удосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери, зміцнення їх статусу в суспільстві, розробка ефективної моделі підготовки спеціалістів та ін.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним для майбутніх студіювань може стати подальше теоретичне узагальнення методичних доробків і позитивного досвіду роботи закладів позашкільної освіти, окремих педагогів, вихователів щодо організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами; вивчення проблеми підготовки педагогічних кадрів до професійної діяльності в закладах позашкільної освіти, зокрема щодо організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О. В. Теоретико-методологічні засади рекреаційної діяльності різних груп населення : автореф. дис. ... д-ра наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Київ, 2014. 48 с.
2. Андреева О. В. Фізична рекреація різних груп населення : [монографія]. Київ : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. 280 с.
3. Аніщук А. М. Інклюзивна освіта : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів спец. "Дошкільна освіта". Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227 с.
4. Балахонова О. В. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи* : [монографія] / відп. ред. Г. В. Давиденко. Вінниця, 2016. С. 62–76.
5. Балахтар В. В. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2010. 21 с.
6. Баранецька Ю. М. Виховання у студентів вищих педагогічних навчальних закладів культури дозвілля засобами музичного мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Хмельницький, 2017. 257 с.
7. Бардашевська Ю. О. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 210 с.
8. Барна О. В., Балик Н. Р. Впровадження STEM-освіти у навчальних закладах: етапи та моделі. *STEM-освіта та шляхи її впровадження в навчально-виховний процес* : збірник матеріалів І регіональної наук.-практ. веб-конф. Тернопіль : ТОКІППО, 2017. С. 3–8.
9. Бездень В., Щубелка Н. Інклюзивний простір у сфері дитячого оздоровлення та відпочинку (з досвіду державного підприємства «Український дитячий центр «Молода Гвардія»). *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. № 3. С. 79–87.

10. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. Київ, 2006. 408 с.
11. Бейдик О., Топалова О. Впровадження інклюзивних програм з туризму в загальноосвітніх та позашкільних закладах України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2015. № 18. С. 126–129.
12. Берегова М. І. Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2019. 235 с.
13. Берега В. Є. Соціально-педагогічні основи розвитку позашкільної освіти в Україні (1957–2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 25 с.
14. Белецька І. В. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 27–34.
15. Биковська О. В. Сучасні положення теорії та методики позашкільної освіти. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2010. № 2. С. 171–180.
16. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 47 с.
17. Биковський Я. Т. Педагогічні умови діяльності гуртків закладів позашкільної освіти : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2020. 148 с.
18. Білявська Ю. В. Технологія BYOD, як інструмент SMART освіти. *SMART – освіта: ресурси і перспективи* : матеріали III Міжнар. наук.-метод. конф. Київ, 2018. С. 12–14. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/37543/1/%D1%81%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82.pdf>.
19. Блудова Ю. О. Формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку засобами регіональної культурно-історичної спадщини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 323 с.

20. Бованенко О. О. Формування художньо-естетичної культури студентів педагогічних університетів у процесі декоративно-прикладної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 284 с.
21. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Київ : Слово, 2012. 304 с.
22. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2011. 285 с.
23. Бойчев І. І. Підготовка майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2005. 24 с.
24. Боловацька Ю. І. Особистісно орієнтоване виховання студентів у культурно-дозвілєвій діяльності вищого педагогічного навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Харків, 2015. 24 с.
25. Бондар А., Томанек М. Менеджмент позашкільних навчальних закладів фізкультурно-спортивного напрямку : монографія. Бидгощ : Товариство наукової мережі спортивного права, 2018. 156 с.
26. Бондар Т. І. Теоретичні засади реалізації концепції інклюзивної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2014. Vol. II (18), is. 37. URL: www.seanewdim.com.
27. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвілєзнавство : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
28. Боярська-Хоменко А. В. Формування цифрової компетентності школярів у процесі організації дозвілля в дистанційному форматі. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. № 53. С. 7–16.
29. Брижак Н. Ю. Методика гурткової та клубної роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Логос, 2017. 126 с.
30. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу. *Психологія і педагогіка*. 1996. № 4. С. 72–76.

31. Будник О. Б. Інклюзивна освіта : навч. посіб. для студ. спец. «Початкова освіта». Івано-Франківськ : ПП Бойчук А.Б., 2015. 152 с.
32. Ваколюк М. Захист прав дітей з особливими потребами. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи* : монографія / ред. Г. В. Давиденко. Вінниця, 2016. С. 11–25.
33. Вакулишин С. Авторська пішохідна екскурсія в позашкільлі (з київського досвіду середини 1980-х – середини 1990-х років). *Історико-культурний туризм: український та світовий досвід* : збірник матеріалів Міжнар. наук. конф. (Київ, 5 квітня 2019 р.) / редкол.: О. П. Реєнт (голова), В. П. Капелюшний, І. К. Патриляк, О. П. Гончаров, Н. В. Терес. Київ : Фоліант, 2019. С. 120–126.
34. Вербицький В. В. Позашкільна освіта: історична спадщина та перспективи (100-річний досвід позашкільля). *Позашкільля України: сьогодні і перспективи* : зб. ст. Київ, 2018. С. 4–7.
35. Вербицький В. В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925–2000 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 48 с.
36. Вержиховська О. М. Особливості організації та проведення позакласної корекційної-виховної роботи у спеціальній школі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Соціально-педагогічна*. 2016. № 27. С. 51–60.
37. Веселуха В. Соціальний і правовий статус неповнолітніх і його вплив на віктимну поведінку. *Право України*. 1999. № 7. С. 93–97.
38. Висоцька А. М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю (5-10 класи) : метод. реком. Київ, 2012. 106 с.
39. Віртуальний STEM-центр Малої академії наук України
URL: <https://stemua.science/>

40. Возняк А. Б. Формування творчої особистості підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи (1946–2006 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2008. 22 с.
41. Воловік А., Воловік В. Педагогіка дозвілля : підручник. Харків : ХДАК, 1999. 332 с.
42. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_075#Text
43. Гаврилюк А., Непошивайленко Н., Горай А., Впровадження геоінформаційних (ГІС) технологій в освітній процес закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку. *Новації позашкільної освіти* : зб. метод. матеріалів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти. Київ : НЕНЦ, 2022. С. 25–27.
44. Гаврилюк Р. М. Декоративно-ужиткове мистецтво вижницької школи: традиції та новаторські творчі концепції : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.06. Львів, 2020. 19 с.
45. Герасименко В. А. Соціальне виховання дітей у закладах позашкільної освіти в Україні у 20–50-ті роки ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2018. 26 с.
46. Герлянд Т. М., Кулалаєва Н. В., Пашенко Т. М., Романова Г. М., Романов Л. А. Веб-квест у професійному навчанні : методичні рекомендації / за заг. ред. Т. М. Герлянд. Київ : ІПТО НАПН України, 2016. 141 с.
47. Гета А. В. Особливості здобуття шкільної освіти дитиною з особливими освітніми потребами, вадами у стані здоров'я та інвалідністю в умовах інклюзивного навчання. *Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання* : навч. посіб. / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 79–96.
48. Голік О. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвіллевої діяльності старшокласників : монографія. Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2008. 168 с.

49. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
50. Гончарук О. Видо-типова характеристика дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. № 2. С. 24–31.
51. Гончарук О. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 9 (93). С. 165–177.
52. Гончарук О. В. Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2021. 43 с.
53. Горин В. П. Гендерне бюджетування як інструмент інклюзивного розвитку. *Четверті Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія* : збірник наук. праць / ред. О. П. Кириленко. Тернопіль : Вектор, 2018. С. 13–17.
54. Грані науково-технічної творчості Запорізької області : збірник. 2018. № 2. 41 с. URL: http://www.grani.in.ua/wp-content/uploads/2019/01/stem_zbirnik_2_2018.pdf.
55. Гриневич Л. М., Морзе Н. В., Бойко М. А. Наукова освіта як основа формування інноваційно компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 77, № 3. С. 1–26.
56. Гринькова Н. М. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів. *Сучасні виклики науки XXI століття* : зб. наук. матеріалів XVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 23 лют. 2018 р.). Вінниця, 2018. Ч. 2. С. 97.
57. Грись А. М., Гомонюк В. О. Психологічні умови адаптації дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми психології*. 2020. № 21 (11). С. 94–114.

58. Грудинін Б. О. Теоретико-методичні засади розвитку дослідницької компетентності учнів ліцею у процесі навчання фізики : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 396 с.
59. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2015. 42 с.
60. Декларація прав дитини: прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_384
61. Дибя О. П. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та молоді української діаспори : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2005. 19 с.
62. Дикань Л. В. Творчі дозвіллієві практики як фактор формування соціальної суб'єктності сільських підлітків : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2019. 257 с.
63. Діденко Л. А. У пошуках обдарувань : метод. рекомендації. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2012. 80 с.
64. Дічек Н. П. Тенденції шкільної освітньої політики в Україні у перше десятиріччя незалежності. *Педагогіка і психологія*. 2019. Т. 2. С. 72–86.
65. Дмитрук С. В. Туристська анімація як засіб рекреаційно-оздоровчої діяльності дітей шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 3 (111). С. 48–52.
66. Дмитрієва О. І. Вивчення окремих аспектів ставлення студентів з типовим розвитком до студентів з порушеннями психофізичного розвитку. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи* : [монографія] / відп. ред. Г. В. Давиденко. Вінниця, 2016. С. 143–147.
67. Дозвіллієвознавство : навч. посіб. для студентів спец. 6.010100, 7.010105 «Соціальна педагогіка» / уклад. В. І. Березан. Полтава : РА «Бойко», 2005. 122 с.

68. Дутчак М., Пасічняк Л. Актуалізація проблеми підготовки та реалізації програм спортивної анімації в місцях масового відпочинку населення. *Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура*. 2012. № 16. С. 53–57.
69. Екшени як реаліті квести для найшвидших і найспритніших. URL: <http://www.izolyatsiya.com.ua/ua/yekshn-igry-realiti-kvesty-dlya-samykh-b/> (дата звернення: 05.12.2022).
70. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
71. Енциклопедія сучасної України. Т. 8. Київ, 2008. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20509
72. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців засобами ізотерапії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. № 20 (1). С. 179–189.
73. Жданович Ю. М. Теоретичні засади організації змістовного дозвілля для дітей переселенців. *Інноватика у вихованні*. 2016. № 3. С. 114–122.
74. Жуков С. Естетична культура, естетичне виховання як складові всебічного розвитку особистості. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / [гол. ред. М. Т. Мартинюк]. Умань : ПП Жовтий, 2011. Ч. 2. С. 101–109.
75. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
76. Засенко В., Прохоренко Л. Інклюзія: Філософія освіти для миру. *Освіта для миру = Edukacja dla pokoju* : зб. наук. пр. : у 2 т. / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т. 1. С. 109–119.
77. Захарчук М. Є. Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 2013. 22 с.

78. Збірник матеріалів «STEM-тиждень – 2020» / уклад.: І. П. Василяшко, О. О. Патрикеева, Л. Г. Булавська. Київ : Освіта, 2020. 335 с.
79. Здрагат С. Г. Еволюція інклюзивної освіти: соціальна технологія її реалізації в українському освітньому просторі : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2018. 265 с.
80. Зємба Б. А. Особливості організації культурно-дозвілєвої діяльності у процесі соціалізації учнів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 115–124.
81. Іванова І. Б. Концепції нормалізації в інтегрованому соціальному середовищі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2014. № 11. С. 10–26.
82. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, В. Азін [та ін.] ; за заг. ред.: Л. Байди, О. Красюкової-Енс. Київ : Київ. ун-т, 2011. 188 с.
83. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів: А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
84. Інформаційний портал «Полтава туристична». URL: <https://np.pl.ua/2019/07/tryvaie-pruyom-propozytsiy-dlia-mis-koi-prohramy-poltava-turystychna-na-2020-2026-roky/>
85. Каташинська І. В. Шляхи оптимізації освітніх послуг в умовах сучасного дозвілля. *Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2004. С. 18–22.
86. Катерина У. Удосконалення організації фізичного виховання студентів у позанавчальний час. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013. № 4. С. 21–24.
87. Квест-перформанс. URL: <https://enigmaroom.com.ua/ua/kvest-performans-kvest-performans/> (дата звернення: 05.11.2022).

88. Київський державний будинок художньої та технічної творчості
URL: <https://kdbhtt.com.ua/hudozhno-estetichnyj-prostir/gurtok-art-studiya-hudozhnyk/>

89. Кириченко В. Г. Підготовка майбутнього вчителя-філолога до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів сільської школи на засадах українознавства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2019. 328 с.

90. Кобобел А. Є. Аналіз основних дефініцій проблеми навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Дидакал* : часопис : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з Міжнар. участю «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку», 20–21 листоп. 2018 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. № 19. С. 78–80.

91. Кобобел А. Є. Анімаційна та екскурсійна діяльність у позашкільній освіті в умовах євроінтеграції України. *Сучасний стан та перспективи розвитку туризму* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 2–4 трав. 2018 р. Чернівці : ПВКФ «Технодрук», 2018. С. 34–36.

92. Кобобел А. Є. Булінг у закладах позашкільної освіти. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка* ; редкол.: Ю. Д. Москаленко (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2020. С. 201–203.

93. Кобобел А. Є. Виклики дозвілєвого середовища та відповідь STEM технологій у позашкільній освіті. *Альманах «QN»* : збірник наук. праць студентів II Всеукр. студ. наук.-практ. інтернет-конф. «Студентський науковий вимір проблем природничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору». Суми : ВД «Ельдорадо», 2020. Вип. 10. С. 122–125.

94. Кобобел А. Головні чинники дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 28. С. 81–86.

95. Кобобел А. Є. Дитячо-юнацькі клуби за місцем проживання як інституція інклюзивної позашкільної освіти. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Скадовськ, 19–21 черв. 2019 р.) / за ред.: І. Я. Жорової, С. О. Моїсеєва. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. С. 62–66.

96. Кобобел А. Є. Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами засобами гри. *Дидакал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12–13 листоп. 2019 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. № 20. С. 298–301.

97. Кобобел А. Є. Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами в умовах застосування дистанційних технологій. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету* / ПНПУ імені В. Г. Короленка ; редкол.: Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2021. С. 210–213.

98. Кобобел А. Є. Дозвіллево-туристична діяльність дітей з особливими освітніми потребами в системі позашкільної освіти. *Туристичний бізнес та екзистенційний пошук особистості* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 квіт. 2019 р. / під ред.: А. П. Аніщенко, М. О. Яріко. Харків : ХДАК, 2019. С. 12–14.

99. Кобобел А. Є. Збірка сценаріїв дитячих заходів (з досвіду роботи педагога-організатора ДЮК «Ровесник» Кобобел А. Є.). Полтава : ПУЕТ, 2022. 198 с.

100. Кобобел А. Є. Ідеї В. Сухомлинського в сучасній практичній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в системі позашкільної освіти. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 27 верес. 2019 р. (участь у круглому столі).

101. Кобобел А. Є. Інтернет – дозвілля як форма діяльності дітей з особливими освітніми потребами. *Дидакал* : часопис : матеріали Міжнар.

наук.-практ. конф. «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листоп. 2020 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. № 21. С. 46–49.

102. Кобобел А. Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Освітні, педагогічні науки: методологія, теорія, практика* : колективна монографія / ред.: В. Фазан, В. Мокляк. Полтава, 2022. С. 85–110.

103. Кобобел А. Квест-технологія як інноваційна форма організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами. *Ukrainian professional education*. 2022. Вип. 11. С. 157–168.

104. Кобобел А., Скляр Г. Маркетинг серйозної дозвіллевої діяльності закладів позашкільної освіти. *Маркетинг як основа формування стратегії соціально-економічного розвитку прикордонного регіону* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці (Україна) – м. Сучава (Румунія), 11–12 листоп. 2020 р.). Чернівці : Технодрук, 2020. С. 108–111.

105. Кобобел А. Є., Ільченко О. Ю. Нормативно-правове забезпечення державної політики України щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади освіти. *Педагогічні науки*. 2019. № 74. С. 105–110.

106. Кобобел А., Демус Я. Організація дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття. *Педагогічні науки*. 2022. № 79. С. 135–141.

107. Кобобел А. Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами : навч. спецкурс. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. 24 с.

108. Кобобел А. Є. Освітньо-правові аспекти регулювання дозвіллевої діяльності у сфері позашкільної освіти. *Дозвілля та туризм у постнекласичній перспективі* : матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару (м. Полтава, 3 груд. 2020 р.). Полтава : ПУЕТ. 2020. С. 102–107.

109. Кобобел А. Є. Передумови розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття). *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. Вип. 27. С. 124–128.

110. Кобобел А. Є. Профілактика негативних явищ в процесі безперервної освіти в закладах позашкільної освіти. *Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Умань, 24 квіт. 2020 р.) / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка ; [редкол.: О. П. Муковіз (голов. ред.), Б. А. Якимчук, Г. І. Коберник [та ін.]. Умань : Візаві, 2020. С. 68–72.

111. Кобобел А. Є., Ільченко О. Ю. Розвиток освітньо-правового забезпечення діяльності закладів позашкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2020. № 2 (131). С. 139–151.

112. Кобобел А. Трансформація моделей освіти дітей в закладах позашкільної освіти. *Дидаскал* : часопис : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 листоп. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 76–79.

113. Кобобел А. Є., Скляр Г. П. Туризм у системі інклюзивної позашкільної освіти. *Determinants of Innovation and Investment Development of Multi-Branch Entrepreneurship, Tourism and Hospitality Industry* : collective monograph / V. Yatsenko, S. Pasienska, O. Yatsenko and others : [ed. By Doctor of economic Sciences, Prof. Yatsenko V. M.]. Nuremberg : Verlag SWG imex GmbH, Germany, 2019. P. 330–342.

114. Кобобел А. Є. STEM-орієнтований підхід до організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність,*

діалог, динаміка: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22–23 лютого 2022 року). Полтава : ПУЕТ, 2022. С. 19–26.

115. Козловський Є. Ресурсний потенціал та специфіка організації дитячого туризму в Україні. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Туризм*. 2018. № 2. С. 100–110.

116. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02. Київ, 2005. 19 с.

117. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : ВГ «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

118. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : [монографія]. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

119. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : [монографія]. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

120. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с.

121. Колупаєва А. Стратегічні вектори змін та трансформацій в освіті дітей з особливими потребами за часів незалежності в Україні. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : зб. наук. праць / за ред.: В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ : ТОВ «Наша друкарня», 2017. Вип. 13. С. 12–18.

122. Комунальний заклад Сумський палац дітей та юнацтва – заклад позашкільної освіти. URL: <https://pdu.sumy.ua/>.

123. Комунального закладу «Дитячий екологічний центр» Кам'янської міської ради Дніпропетровської області. URL: <http://dec-unnat.dp.ua/>.

124. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021_

125. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 №995_g71
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/ed20061213
126. Конончук Д. Соціально-педагогічні аспекти анімаційної діяльності. *Освітній простір України*. 2017. № 10. С. 146–154.
127. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія» / уклад. І. І. Мачуліна. Кам'янське : ДДТУ, 2017. 68 с.
128. Конституція України: від 28.06.1996 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
129. Концепція позашкільної освіти та виховання : затверджена рішенням колегії Міністерства освіти України від 25 грудня 1996 р. № 16/3-8.
URL: <http://lib.znaimo.com.ua/docs/216/index-6909.html>.
130. Корнієнко Г. В. Етнокультурне виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в умовах позашкільного навчального закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. № 20 (1). С. 252–263.
131. Корнієнко Т. М. Організація дозвілля школярів у вітчизняній педагогічній думці (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2011. 34 с.
132. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упоряд. Н. М. Флегонтова. Київ : КНУТД, 2013. 55 с.
133. Косило М. Ю. Розвиток туристсько-краєзнавчої роботи у позашкільних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Хмельницький, 2017. 23 с.
134. Костенко Л. Д. Теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Кропивницький, 2021. 573 с.

135. Кошелєв О. Л., Грицай С. М. Компетентнісний потенціал lego education у початковій школі. *Молодий вчений*. 2017. Т. 9, № 49.2. С. 5–8.
136. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. С. 1–10.
137. Крайнова Т. І. Громадський ресурсний інклюзивний центр як позашкільна підтримка Нової української школи. *International journal of education and science*. 2018. № 1, no. 1/2. S. 34–38.
138. Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Инварианты цивилизационного процесса. *Цивилизационные модели современности и их исторические корни*. Киев : Наукова думка, 2002. С. 25–63.
139. Кузава І. Б. Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03. Київ, 2015. 42 с.
140. Кузьменко В. В., Боняк В. О., Сердюк І. А. Теоретичні основи соціальних наукових проєктів античності : навч. посібник / В. В. Кузьменко, В. А. Боняк, І. О. Сердюк ; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. В. Кузьменка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 96 с.
141. Купрієнко С. А. Словник Соціології (літери А–Я). URL: <http://kuprienko.info/kupriyenko-sa-slovník-sotsiologiyiliteri-a-ya/7>. – 2005.).
142. Курільченко В. В. Позашкільна освіта в Центрі довузівської освіти класичного університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. № 43. С. 182–189.
143. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навч. посіб. Київ : Олімп, 2010. 370 с.
144. Лавріненко Л. І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти) : навч.-метод. посіб. для керівників закладів освіти, учителів та вихователів ЗДО, ГПД, шкіл-інтернатів, методистів. Чернігів : Чернігівський нац. технологічний ун-т (ЧНТУ), 2017. 168 с.

145. Лазаренко Н., Хіля А., Формування в дітей з функціональними обмеженнями індивідуальної системи знань сенсожиттєвого характеру засобами арт-терапії. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. Т. 1, № 13. С. 131–143.
146. Листопад О. В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 2 (12). С. 176–187.
147. Литовченко О. В. Організаційно-педагогічні умови соціальної адаптації учнів 5-9 класів у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2004. 23 с.
148. Лорман Т., Деспелер Д., Харві Д. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. Київ : Плеяди, 2011. 296 с.
149. Лореман Т., Деспелер Дж., Харви Д. Инклюзивное образование. Практическое руководство. *Инклюзивное образование*. 2010. Вып. 1. С. 238–267.
150. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. ГО «Смарт освіта». 2020. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/GRYF_Metodychni_rekomendatsii-_dystantsiyna_osvita_razvoroty.pdf
151. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
152. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Харків, 2015. 559 с.
153. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 667 с.
154. Малік М. В. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до управління загальноосвітнім навчальним закладом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2015. 24 с.

155. Манькусь І. В., Недбаєвська Л. С., Дармосюк В. М. Впровадження STEM-майданчиків як сучасних освітніх середовищ у професійній діяльності вчителя. *Фізико-математична освіта*. 2019. № 1 (19). С. 130–134.
156. Мелентьев О. Б. Теорія і методика позашкільної освіти. Умань : АЛМІ, 2013. 182 с.
157. Мельниченко Р. К. Квест як технологія розвитку креативності майбутніх вчителів біології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 64. С. 148–153.
158. Методичні вказівки до виконання самостійної роботи з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія» / уклад. І. І. Мачуліна. Кам'янське : ДДТУ, 2017. 52 с.
159. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2021/2022 навчальному році : Лист ІМЗО № 22.1/10-1775 від 11.08.21 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/83723/
160. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2016. 164 с.
161. Мисак О. І. Правове регулювання проблем надання освіти особам з інвалідністю: міжнародний та вітчизняний досвід. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи* : [монографія] / відп. ред. Г. В. Давиденко. Вінниця, 2016. С. 30–34.
162. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології : навч. посіб. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
163. Мільчевська Г. С., Сергєєва Н. П. Соціально-педагогічна цінність позашкільної освіти. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności* : kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Kraków, 17 czerwca 2019 r. Kraków : OP «Europejska platforma naukowa», 2019. Vol. 6. P. 117.

164. Могілевська В. М. Розвиток позашкільної освіти: інноваційні підходи до управління галуззю на регіональному рівні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. № 48. С. 18–26.
165. Мокляк В. Культурно-дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 4 (128).
166. Мосякова І. Ю. Концептуальні основи модернізації змісту позашкільної освіти : практико-орієнтований посібник. Київ : *Педагогічна думка*, 2019. Ч. 2. 713 с.
167. Мосякова І. Позашкільна освіта – особливо цінний тип освіти. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2007. № 5. С. 38–43.
168. Мудрик С.Б. Ефективність застосування національних рухливих ігор на уроках фізичної культури у початковій школі : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02. Луцьк, 1999. 14 с.
169. Навчальний квест: навчати, шукати, грати. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/1443-navchalnyi-kvest-navchaty-shukaty-hraty> (дата звернення: 05.11.2022).
170. Науменко Р. А. Державне регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управління : 25.00.02. Київ, 2013. 43 с.
171. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
172. Новації в позашкільній освіті : збірник методичних матеріалів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти. Суми : Нотабене, 2018. 104 с.
173. Новий захоплюючий жанр квесту в реальності. Морфеус. URL: <http://www.izolyatsiya.com.ua/ua/novyuy-zakhvatyvayushhiy-zhanr-kvesta-v-rea/> (дата звернення: 05.11.2022).

174. Носенко Ю. Г. Інклюзивне навчання як етап еволюційного розвитку суспільства. *Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання* : навч. посіб. / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 11–24.

175. Олійник Г., Главацька О. Організація дозвілля підлітків з особливими освітніми потребами. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 3. С. 70–75.

176. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / [В. В. Вербицький, О. В. Литовченко, Л. І. Ковбасенко та ін.] ; за ред. О. В. Литовченко. Київ : Педагогічна думка, 2012. 192 с.

177. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність : інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2021. 451 с.

178. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська [та ін.] ; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : А.С.К., 2012. 308 с.

179. Папіжук В. О., Лозко О. В. Квест-технології у навчанні іноземних мов. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2017. № 31. С. 64–74.

180. Паркер С. А., Дей В. П. Сприяння інклюзії шляхом забезпечення навчального лідерства: ролі, які відіграє директор середньої школи. *Інклюзивна освіта* : збірник матеріалів проекту. Київ, 2013. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/iearticles/111/1/>.

181. Паскаль О. В. Соціальна робота у сфері дозвілля : навч. посіб. Одеса : Поліграф, 2007. 120 с.

182. Пермяков О. А. Вільний час учнів. Київ : Знання, 1990. 48 с.

183. Петренко Л. М. Специфіка організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Вісник Глухівського національного*

педагогічного університету імені Олександра Довженка. 2023. № 2. С. 192–197.

184. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 408 с.

185. Петрова І. В. Дозвілля як об'єкт наукових рефлексій. *Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі* : кол. монографія. Київ : Ліра-К, 2017. С. 7–28.

186. Петрова І. В. Організація культурно-дозвіллевої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2000. 197 с.

187. Петрова І. В. Роль та завдання дозвілля в структурі вільного часу людини. 2004. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/18998>

188. Пінюгіна К. О., Ляхова В. П. Про організацію впровадження інклюзивної освіти в навчально-виховний процес : психологічний аспект : інструктивно-методичний лист. Миколаїв : ОППО, 2011. 64 с.

189. Піча В. М. Культура вільного часу: (філософсько-соціологічний аналіз). Львів : Світ, 1990. 152 с.

190. Пішун С. Г. Вільний час та його використання як інтегративний чинник розвитку особистості студента. *Освітологічний дискурс*. 2011. № 1. С. 197–210.

191. Пішун С. Г. Дозвіллева діяльність молоді: становлення і розвиток (ретроспективний аналіз). *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2018. № 81 (1). С. 100–104.

192. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів вищих навчальних закладів в умовах роботи студентського клубу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2005. 23 с.

193. Полтавський міський центр дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання. URL: <https://www.facebook.com/groups/883243358527166/>

194. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. 480 с.

195. Практические способы внедрения STEM-образования в Украине.
URL: <https://b-pro.com.ua/ru/statti/shho-potribno-dlya-vprovadzhennya-stem-osviti-v-ukraini-dumka-eksperta>

196. Примакова В. В. Розвиток професійної компетентності вчителя інклюзивного класу в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Компетентнісні індекатори стратегії «Європа 2020»: здобутки і перспективи педагогічної освіти* : колективна монографія / за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево : РВЦ МДУ, 2020. С. 129–148.

197. Проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 від 25.05.2021 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konserpsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennya>.

198. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 06.09.2018 р. № 2541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>

199. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896-93-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF.#Text>

200. Про державну підтримку розвитку фізичної культури і спорту в Україні : Указ Президента України від 22.06.1994 №334/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94/ed19940622>

201. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : Указ Президента України від 20.03.2008 № 244/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244/2008#Text>

202. Про забезпечення безперешкодного доступу до навчальних закладів : Лист Міністерства Освіти і Науки України від 13.08.2014 р. № v-414729-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-414729-14#Text>

203. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14/ed19990513#Text>

204. Про загальну середню освіту : Закон України від 27.07.2010 р. № 651-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14/ed20100727#Text>

205. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : постанова КМУ від 21.08.2013 р. № 607. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>

206. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року : постанова Кабінет Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115-2017-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF/ed20170301#Text>

207. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01. 10. 2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.

208. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. № 433-2001-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-%D0%BF#Text>

209. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки : Наказ Міністерство Освіти і Науки України 11.09.2009 р. № v0855290-09 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0855290-09#Text>

210. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна» Кабінет Міністрів України : постанова від 29.07.2009 р. №784-2009-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF/ed20090729#Text>

211. Про затвердження Положення про загальноосвітній інтернатний заклад України : Наказ Міністерства Освіти України від 13.05.93 р. № 138
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0122-93/ed19930513#Text>

212. Про затвердження Положення про Малу академію наук учнівської молоді : Наказ Міністерства Освіти і Науки України від 09.02.2006 № 90 (z0172-06) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-06#Text>

213. Про затвердження Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьків : Наказ Міністерства Освіти України № 137 від 13.05.1993 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-93/ed19930513#Text>

214. Про затвердження Положення про позашкільний навчально-виховний заклад : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 1994 р. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-94-%D0%BF/ed19940126#Text>

215. Про затвердження Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах : Наказ Кабінету Міністрів України від 11.01.2009 р. № z1036-04.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1036-04>.

216. Про затвердження Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку : Наказ Міністерства Освіти України від 13.05.93 р. № 136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93/ed19930513#Text>

217. Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.08.2018 р. № 831.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-18>

218. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : постанова Кабінету Міністрів України

від 15.08.2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815#Text>

219. Про затвердження Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.07.2008 № 676. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0676290-08#Text>

220. Про затвердження Типового положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2009 р. № 422-2009-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2009-%D0%BF/ed20090428#Text>.

221. Про культуру : Закон України від 02.10.2021 № 2778-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

222. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/ed19970521#Text>

223. Про національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>

224. Про Національну програму «Діти України» : Указ Президента України від 18.01.1996 р. № 63/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>

225. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» : Указ Президента України від 09.02.2016 №42/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016/print1465286153060829#Text>

226. Про Національну стратегію розвитку освіти України на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

227. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 № 195/2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>

228. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні : Указ Президента України: від 04.07.2005 № 1013/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013/2005#Text>

229. Про нормативні документи з фізичного виховання : Наказ Міністерство Освіти України від 25.05.1998 № z0500-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0500-98/ed19980525#Text>

230. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України від 04.09.2008 № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17/ed20080904#Text>

231. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України від 01.01.2020 р. № 375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text>

232. Про організацію відпочинку та оздоровлення дітей і підлітків у 1993–1994 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.1993 р. №330-93-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-93-%D0%BF/ed19930507#Text>.

233. Про організаційне і фінансове забезпечення відпочинку та оздоровлення дітей в Україні : постанова Кабінет Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 323. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp970323?an=1&ed=1998_10_30

234. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

235. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text>

236. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Українській РСР : Закон УРСР від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/ed19910321#Text>

237. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

238. Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності для осіб з обмеженими фізичними можливостями : Указ Президента України від 01.06.2005 № 900/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2005#Text>

239. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/ed20000622#Text>

240. Про позашкільну освіту : Закон України від 13.10.2018 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/ed20181013#Text>

241. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17/ed20091216#Text>

242. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення» : постанова Верхової Ради України від 13.01.2015 р. № 96–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-19#Text>

243. Про Систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів : Наказ Міністерства Освіти і Науки України від 21.07.2003 № z0903-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0903-03#Text>

244. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993. № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12/ed19930205#Text>

245. Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю : Наказ Міністерство Освіти і Науки України від 02.12.2005 № v0691290-05 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0691290-05#Text>.

246. Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 р. № 202-2006-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2006-%D1%80#Text>

247. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/ed20161214#Text>

248. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/ed19931224#Text>

249. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 25.07.2021 № 3808-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/ed20210725#Text>

250. Про туризм: Закон України від 16.10.2020 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/ed20201016#Text>

251. Пустовіт Г. П. Деякі аспекти методології позашкільної освіти. *Шлях освіти*. 2000. № 2. С. 11–15.

252. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта: сутність, мета, перспективи. *Рідна школа*. 2003. № 2. С. 14–18.

253. Пустовіт Г. П. Теоретичні засади позашкільної освіти і виховання: ідеї та пошуки. *Рідна школа*. 2009. № 2/3. С. 9–14.

254. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2005. 51 с.

255. Рассел Бертран. Історія західної філософії. Київ : Основи, 1995. 795 с. URL: <http://litopys.org.ua/russel/rus04.htm>

256. Редіна В. А. Організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2000. 20 с.

257. Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 93–97.

258. Рекомендації для закладів освіти, педагогічних працівників щодо застосування норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»: Лист Міністерства освіти і науки України від 29.01.2019. №1/11-881. URL: <https://vberz-osvita.gov.ua/normativnopravovij-suprovid-protidii-bulingu-11-51-23-10-02-2019/>

259. Русова С. Позашкільна освіта. Засоби її переведення. Київ: Дзвін, 1918. 88 с.

260. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94. (дата звернення: 03.12.2020).

261. Серих Л. В. Сучасні підходи до образотворчої діяльності дошкільників: навч.-метод. посіб. Суми: РВВ СОІППО, 2009. 102 с.

262. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвілєвої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Тернопіль, 2010. 21 с.

263. Синявський В. Психодіагностика як важливий чинник підвищення ефективності та якості мистецької освіти. *Актуальні аспекти модернізації художньо-педагогічної освіти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 21–22 квіт. 2005 р. Полтава: ПДПУ, 2007. С. 46–52.

264. Скороход О., Шпачинський І. Формування системи моральних цінностей засобами лялькотерапії у дітей з порушеннями інтелекту. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 181–184.

265. Скрипник Л. П., Чепурда Г. М. Фізична рекреація у сфері дозвілля української молоді. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. Луцьк, 2012. № 9. С. 370–374.

266. Сліпухіна І. А. Сучасний фізичний експеримент у дидактиці STEM орієнтованого навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського*

національного університету ім. Івана Огієнка. Педагогічна. 2016. № 22. С. 224–228.

267. Словник базових понять з курсу «Педагогіка» : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Вид. 2-ге, доп. і перероб. / уклад. О. Є. Антонова. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.

268. Собченко Т., Ворожбіт-Горбатюк В., Штефан Л. Коучингові технології в освіті: теорія та практика. *Педагогічні науки*. 2021. № 78. С. 11–16.

269. Сокол І. М. Підготовка вчителів до використання квест-технології в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2016. 284 с.

270. Софій Н. З., Найда Ю. М., Мартинчук О. В. Середовище, що належить дітям : poradnik для педагогів закладів дошкільної освіти. Київ, 2019. 68 с.

271. STEM-майданчик ХПІ. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2018/03/21/khpi-hand-on-science/>

272. Стрижак О. Є., Сліпухіна І. А., Полісун Н. І., Чернецький І. С. STEM-освіта: основні дефініції. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62, № 6. С. 16–33.

273. Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології : монографія / В. В. Кривошеїн, В. В. Ніколенко, В. А. Бойко та ін. ; за ред. В. В. Кривошеїна. Дніпро : Акцент ПП, 2018. 224 с.

274. Судаков В. І. Соціальна напруженість як теоретична та емпірична проблема соціологічного аналізу. *Проблеми розвитку соціологічної теорії: Структурні зміни і соціальна напруженість* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2017 р. Київ : Логос, 2017. С. 6–9.

275. Супрун О., Зайцева Н., Симоненко С. Застосування технологій веб-квесту на заняттях з іноземної мови. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2021. № 44. С. 183–191.

276. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1976. 670 с.
277. Сучасні традиційні та нетрадиційні техніки з образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва : метод. посіб. Запоріжжя, 2015. 59 с.
278. Сущенко Т. І. Фактори позашкільного виховання. *Початкова школа*. 1996. № 2. С. 43–45.
279. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Харків, 2016. 258 с.
280. Танчин І. З. Соціологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 351 с.
281. Таранченко О. М. Супровід осіб з особливими потребами у вітчизняній системі освіти: ретроспектива та перспектива. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. № 11. С. 198–206.
282. Ткачук В. В., Єчкало Ю. В. Класифікація студентів ВНЗ з особливими освітніми потребами. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : матеріали XXVI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав, 2017. № 26. С. 91–93.
283. Томаш В. В., Давидович В. О. Особливості впровадження веб-квест технології в навчально-виховний процес. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Проблеми трудової та професійної підготовки*. 2017. № 9. С. 87–91.
284. Трегубов Д. Г., Трегубова І. М. Підвищення ефективності формування компетенції “вміння вчитися” у позашкільному навчальному процесі. *Приоритеты развития современного образования: теория, методология, практика* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. Харьков, 2014. С. 167–174.
285. Уварова С. Г. Самореалізація творчої особистості учня у художньо-естетичному напрямі позашкільної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 23 с.

286. Факультативний Протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю від 06.07.2016 № 995_g72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72/ed20061213#Text

287. Фаласеніді Т. Соціально-культурні центри для дітей з особливими потребами. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 3. С. 191–197.

288. Фаласеніді Т. М. Стратегія навчання і педагогічна підтримка учнів з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги в умовах загальної школи : методичні вказівки. Львів : Свічадо, 2016. 88 с.

289. Ферт О. Г. Педагогічні засади діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні і Канаді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2014. 20 с.

290. Філімонов С. П. Особливості організації дозвілля дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах санаторно-курортного комплексу. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 181–191.

291. Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / заг. ред. І. Д. Зверева ; авт.-упоряд. В. В. Молочний та ін. Київ : Наук. світ, 2004. 58 с.

292. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей : монографія / за ред. В. В. Мачуського. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 330 с.

293. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / [за ред. В. В. Мачуського]. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 220 с.

294. Фурман О. Д. Інклюзивна освіта: створення комфортного середовища для дітей із різними стартовими можливостями. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2017. № 48. С. 16–19.

295. Хоменко Л. Г. Технологія "Web-квест" як форма інтерактивного навчання молодших школярів в умовах НУШ. *Інноваційні педагогічні рішення*

у початковій освіті : зб. наук. праць / [за заг. ред. О. А. Федій, відпов. ред. Ю. Г. Павленко] ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : Вид-ць Шевченко Р. В., 2018. С. 134–141.

296. Царькова О., Пономаренко В. Психологічний супровід емпатично-толерантного ставлення шкільного колективу батьків до дітей з психофізичними порушеннями. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2018. Т. 4, № 5. С. 297–311.

297. Цвірова Т. Д. "Розвиток дитячої творчості в умовах позашкільного закладу: сторінки історії та сучасність. URL: almamater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN9/10tttdits.pdf (2010).

298. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілдової сфери в Україні : автореф. дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04. Київ, 2005. 34 с.

299. Цина В. І. Інклюзивно-педагогічні технології вивчення, пояснення і прогнозування криз і відхилень у професійному становленні особистості майбутнього вчителя. *Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора* : колект. наук. монографія / за заг. та наук. ред. Н. І. Білик ; редкол.: В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава ; Київ : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 374–390.

300. Цюлюпа С. Д. Педагогічні умови формування культури вільного часу студентів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2004. 20 с.

301. Чопік О. В. Формування взаємин дітей з вадами опорнорухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 21 с.

302. Чугунова Є. В. Формування готовності майбутнього вчителя музики до організації музично-дозвілдової діяльності учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 235 с.

303. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 : 13.00.07. Київ, 2016. 534 с.
304. Шацький С. Т. Діти і суспільство. *Вільне виховання*. 1918. № 8. С. 55–57.
305. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Вид. 2-ге, виправ., допов. Львів : Новий світ–2000, 2019. 264 с.
306. Шевців З. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. 47 с.
307. Шевченко П. І. Трудове виховання в історії розвитку школи : [курс лекцій]. Кривий Ріг, 2009. 178 с.
308. Шевчук І. В. Педагогічна сутність дозвілля та дозвілєвої діяльності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. № 1. С. 250–260.
309. Шибєр О. О. Рекреація і дозвілля в парадигмі Digital age. *Питання культурології*. 2018. № 34. С. 189–198.
310. Шульга О. С., Царькова О. В., Сахарова К. Система інклюзивної освіти як об'єкт державного управління в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Т. 2, № 41. С. 99–108.
311. Щєрб'як Ю. Інклюзивна освіта в загальноосвітньому навчальному закладі : теоретико-методологічні аспекти. URL: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Scerbiak.pdf>.
312. Що таке квест-кімната і для кого вона підходить? URL: <https://www.aritmiya.com.ua/pravila/> (дата звернення: 05.12.2022).
313. Яременко Л. Позашкільна освіта: проблема визначення. *Вісник Інституту розвитку дитини. Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 33. С. 107–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_18

314. Ярченко Ю., Дрюк А. Інтернет-залежність молоді як соціальна проблема. *Вісник Приазовського державного технічного університету = Reporter of the Priazovskyi State Technical University* : зб. наук. праць / ДВНЗ «ПДТУ». Маріуполь, 2019. Вип. 3. С. 75–81.
315. Alper S., Ryndak D. L. Educating students with severe handicaps in regular classes. *The Elementary School Journal*. 1992. Т. 92, № 3. Р. 373–387.
316. Banerji M., Dailey R. A. A study of the effects of an inclusion model on students with specific learning disabilities. *Journal of learning disabilities*. 1995. Т. 28, № 8. Р. 511–522.
317. Benz M. R., Lindstrom L., Yovanoff P. Improving graduation and employment outcomes of students with disabilities: Predictive factors and student perspectives. *Exceptional children*. 2000. Т. 66, № 4. Р. 509–529.
318. Caler K. R. Person-centered planning on the front-line: exploring practice frameworks of direct support staff in community programs for individuals with intellectual and developmental disabilities : PhD diss. Rutgers University-School of Graduate Studies, 2018.
319. Czechowski M., Zukowska Z. Fair-play as a basic value in the process of physical education and sport activity of the youth. *Hotelarstwo, rekreacja, turystyka kierunki przemian w swiecie postindustrialnym*. Poznan : Wydawnictwo Wyzsza Szkola Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, 2005. S. 296–304.
320. Graaf de G. Students with Down syndrome in primary education in the Netherlands: regular or special?: effects of school placement on the development and the social network of children with Down syndrome and conditions for inclusive education : PhD diss. Ghent University, 2014.
321. Dabrowski A., Grochowski J., Dabrowski B. Forms of activity undertaken during free time by youth Hip-Hop culture participants. *Hotelarstwo, rekreacja, turystyka kierunki przemian w swiecie postindustrialnym*. Poznan : Wydawnictwo Wyzsza Szkola Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, 2005. S. 312–322.

322. Degener T. Disability in a human rights context. *Laws*. 2016. T. 5, № 3. P. 35.
323. Dixon Sh. Inclusion - Not Segregation or Integration Is Where a Student with Special Needs Belongs. *Journal of Educational Thought*. 2005. Vol. 39, no. 1. P. 33–53. URL: http://nlr.ru/cat/edict/PDict/index1.html?mainwin=http%3A//nlr.ru/cat/edict/PDict/1_3.htm
324. Dominici P. For an inclusive innovation. healing the fracture between the human and the technological in the hypercomplex society. *European Journal of Futures Research*. 2018. No 6 (1). DOI:10.1007/s40309-017-0126-4.
325. Gormley K. A., McDermott P. C. *Modifying Primary Grade Classrooms for Inclusion: Darrell's 3 Years of Experience*. New Orleans, Louisiana, 1994.
326. International Standart Classification of Education (ISCED 2011): UNESCO Institute for Statistics. URL: <http://www.uis.unesco.org/education/documents/isced-2011-en.pdf>
327. Katz J., Mirenda P. Including students with developmental disabilities in general education classrooms: Educational benefits. *International journal of special education*. 2002. T. 17, № 2. P. 14–24.
328. Kobobel A., Ilchenko O. Terminology field of study of the problem of leisure activities of children with special educational needs in institutions of extracurricular education. *Nauka i Studia*. 2020. No. 10 (212). P. 74–90.
329. Kobobel A., Ilchenko O., Kononets N., Zhamardiy V., Shkola O., Voronetskyi V. Motivational readiness of students to work at school as condition of professionalism of future teachers of physical culture. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 2022. Vol. 13 (3). P. 121–133.
330. Leicester M. Special Needs and Moral Education in an Ethical System. Ponto de Vista. *Journal of Moral Education*. 2002. No 3 (4). P. 131–144.

331. Lipsky D. K., Gartner A. Inclusion, school restructuring, and the remaking of American society. *Harvard Educational Review*. 1996. Vol. 66, № 4. P. 762–797.
332. Mantey E. E. Accessibility to inclusive education for children with disabilities: a case of two selected areas in Ghana : PhD diss. Siegen, 2014.
333. Martin Deanna C., Robert A. Stebbins Serious Leisure. *A Perspective for Our Time. CONTEMPORARY SOCIOLOGY*. 2008. No. 37.3. P. 274.
334. Massoumeh Z., Leila J. An investigation of medical model and special education methods. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2012. Vol. 46. P. 5802–5804.
335. McGregor G., Vogelsberg R. T. Inclusive Schooling Practices: Pedagogical and Research Foundations. A Synthesis of the Literature that Informs Best Practices about Inclusive Schooling. Washington, 1998.
336. National Council for Special Education Children with Special Educational Needs. URL: <https://ncse.ie/wp-content/uploads/2014/10/ChildrenWithSpecialEdNeeds1.pdf>
337. Nirje B. The normalization principle and its human management implications. *Changing patterns in residential services for the mentally retarded*. 1969. P. 179–195.
338. Pluta B. Streetmovement-nowe trendy w aktywnosci rekreacyjnej. *Badania wlasne na rzecz jakosci uslug turystyczno-rekreacyjnych i hotelarsko-gastronomicznych*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznan, 2010. S. 211–221.
339. Salend S. J., Garrick L., Duhaney M. The impact of inclusion on students with and without disabilities and their educators. *Remedial and special education*. 1999. T. 20, № 2. P. 114–126.
340. Schifter L. A. Using survival analysis to understand graduation of students with disabilities. *Exceptional Children*. 2016. Vol. 82, № 4. P. 479–496.
341. Shaw A. Inclusion: The role of special and mainstream schools. *British Journal of Special Education*. 2017. Vol. 44 (3). P. 292–312. DOI: 10.1111/1467-8578.12181.

342. Special Educational Needs. *House of Commons Education and Skills Committee. Third Report of Session 2005–06*. Vol. I Report, together with formal minutes Ordered by The House of Commons to be printed 21 June 2006. P. 147.
343. Spracklen K. *The Future of Work and Leisure* by Stanley Parker (1971, London: MacGibbon and Kee). *Annals of Leisure Research*. London, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1080/11745398.2017.1317462>.
344. Staub D., Peck C. A. What Are the Outcomes for Nondisabled Students? *Educational leadership*. 1995. Vol. 52, № 4. P. 36–40.
345. Stebbins R. A. Casual leisure: A conceptual statement. *Leisure Studies*. 1997. No. 16 (1). P. 17–25.
346. Stebbins R. A. *New directions in the theory and research of serious leisure*. Lewiston, New York : Edwin Mellen. 2001
347. Tauber R. D., Tarasowa L. W. *Praktyka masowej rehabilitacji i rekreacji: Podrecznik dla studentów szkół wyższych*. Poznań, 2003. 122 s.
348. Topping K. J., Maloney S. (Eds.). *The RoutledgeFalmer reader in inclusive education*. Psychology Press, 2005.
349. Umiastowska D. Aktywność ruchowa dzieci podczas letnich kolonii. *Hotelarstwo, rekreacja, turystyka kierunki przemian w świecie postindustrialnym*. Poznań : Wydawnictwo Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, 2005. P. 375–381. URL: https://pidru4niki.com/11050519/sotsiologiya/sotsiologiya_vilnogo_chasu
350. Unicef et al. The right of children with disabilities to education: A rights-based approach to inclusive education in the CEECIS region. *Retrieved May*. 2011. Vol. 20. P. 2015.
351. Veal Anthony J. Joffre Dumazedier and the definition of leisure. *Loisir et Société/Society and Leisure*. 2019. No. 42.2. P. 187–200.
352. Veblen Thorstein. *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. Aakar Books, 2005. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/veblen-the-theory-of-the-leisure-class-an-economic-study-of-institutions>

353. Zacharuk T. Resocjalizacja w warunkach edukacji inkluzyjnej Resocjalizacja Polska. *Polish Journal of Social Rehabilitation*. 2010. Vol. 1. P. 221–229.

354. Zukowska Z., Zukowski R. Social and Educational Values of the Fair Play Idea in Sport for All. *Hotelarstwo, rekreacja, turystyka kierunki przemian w swiecie postindustrialnym*. Poznan : Wydawnictwo Wyzsza Szkola Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, 2005. S. 285–295

Архівні джерела:

Державний архів Полтавської області

355. Ф. 7600, оп. 2, спр. 26. Статистический отчет за II полугодие 1974 года. Местный комитет профессионального союза работников просвещения высшей школы и научных учреждений Полтавской областной станции юных натуралистов г. Полтава. Арк. 2.

356. Ф. 8063, оп. 1, спр. 34. Отчет о работе экскурсионно-туристической станции за 1956 год. Полтавская областная детская экскурсионно-туристическая станция областного отдела народного образования г. Полтава Полтавской области. Арк. 23.

357. Ф. 8063, оп. 1, спр. 191. Отчет о работе станции за 1968 год. Полтавская областная детская экскурсионно-туристическая станция областного отдела народного образования г. Полтава. Арк. 51.

ДОДАТКИ

Дисертація

на здобуття наукового ступеня доктора філософії на тему:

**«РОЗВИТОК ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ XX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XXI СТОЛІТТЯ)»**

Зміст додатків

<i>Додаток А</i>	Головні принципи організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти
<i>Додаток Б</i>	Головні функції організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти
<i>Додаток В</i>	Структура мережі закладів, що надають позашкільні освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами
<i>Додаток Г</i>	Види реаліті-квестів
<i>Додаток Д</i>	Схема дистанційної взаємодії між педагогами та дітьми з особливими освітніми потребами під час роботи над веб-квестами
<i>Додаток Е</i>	Навчальний спецкурс «Організаційно-змістові засади дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами»
<i>Додаток Ж</i>	Довідки про впровадження результатів дослідження
<i>Додаток И</i>	Сертифікати про закінчення курсів Кобобел А.Є.
<i>Додаток К</i>	Сертифікати про підвищення кваліфікації Кобобел А.Є.
<i>Додаток Л</i>	Сертифікати та свідоцтва про участь у вебінарах, семінарах, тренінгах Кобобел А.Є.
<i>Додаток М</i>	Сертифікати про участь у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних семінарах й конференціях Кобобел А.Є.
<i>Додаток Н</i>	Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір Кобобел А.Є.
<i>Додаток П</i>	Сертифікати про поширення авторського матеріалу Кобобел А.Є.

Головні принципи організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти

принцип послідовності	передбачає визначення конкретних цілей та завдань дозвіллевої діяльності, відповідності заняття рівню інтересів та здібностей дітей з особливими освітніми потребами; переключення уваги дитини з одного заняття на інше
принцип системності	передбачає планомірну, системну організацію дозвіллевої діяльності, що забезпечує раціональне використання вільного часу дітьми з особливими освітніми потребами
принцип добровільності	передбачає незалежність дозвілля від регламентації з боку держави або соціальних інституцій, а також забезпечення вільного вибору дозвіллевих форм та видів занять дітьми з особливими освітніми потребами
принцип диференціації	передбачає врахування особливостей фізичного, психічного, інтелектуального розвитку особистості, її професійних інтересів, вікової специфіки, статевих ознак тощо
принцип доступності та якості дозвіллевих послуг	передбачає задоволення інтересів, потреб та бажань дітей з особливими освітніми потребами та їх батьків, а також прогнозування інновацій в дозвіллевій сфері
принцип відповідності дозвіллевих послуг місцевим умовам	передбачає належність соціальних, демографічних, економічних, культурних, освітніх, політичних умов регіону, в яких відбувається практична діяльність дітей з особливими освітніми потребами

принцип інтересу	передбачає організацію дозвіллевих занять відповідно інтересам, нахилам та уподобанням особистості
принцип єдності реакції та пізнання	передбачає залучення дітей з особливими освітніми потребами до культурних цінностей
принцип спільності діяльності	передбачає дозвіллеву діяльність або інший вид діяльності, що здійснюється особистістю індивідуально чи разом з іншими людьми. Під час спільної діяльності (взаємодії) люди знаходяться у певної взаємо-залежності та взаємо-відповідальності
принцип індивідуалізації	передбачає функціонування дозвіллевої діяльності, під час якої здійснюється взаємодія двох тенденцій соціалізації та індивідуалізації дітей з особливими освітніми потребами. Перша забезпечує розуміння особистості свої соціальної сутності, друга – сприяє виробленню в неї індивідуального способу життєдіяльності
принцип міждисциплінарності	передбачає вивчення навчального матеріалу із застосуванням методів, засобів, моделей, інструментарію з різних галузей та наук
принцип практичності	передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами з впровадженням реальних життєвих ситуацій та пошуків їх вирішення через опанування науки, технологій, фізики, математики
принцип візуалізації	передбачає застосування наочності та демонстрації навчального матеріалу для прискореного та полегшеного його вивчення

Розроблено автором на основі використаних джерел [6; 14; 17; 185].

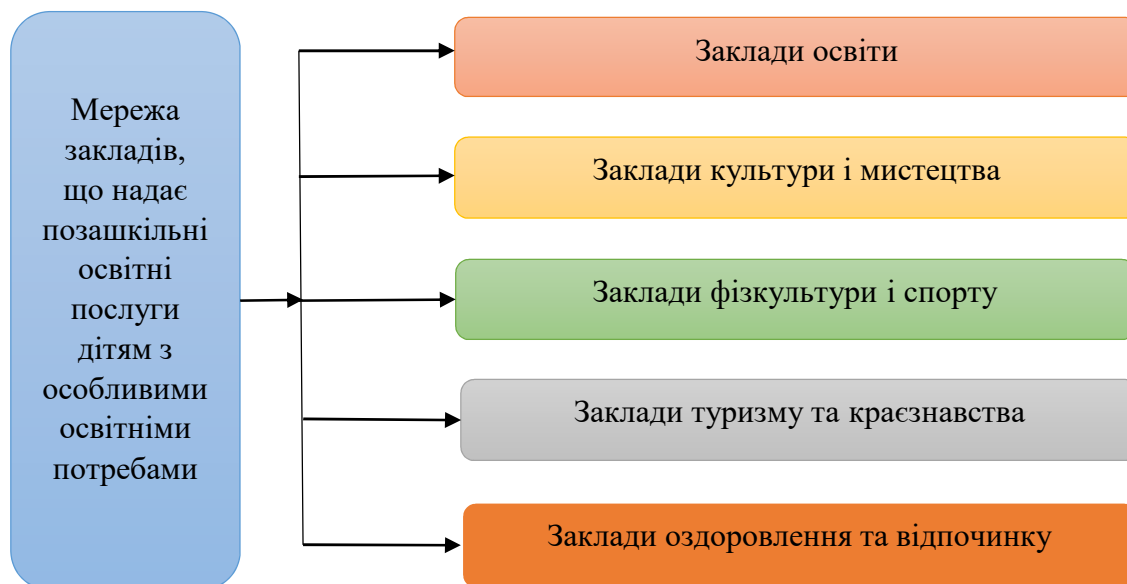
Головні функції організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти

рекреаційно-розважальна функція	спрямована на відновлення фізичних сил дітей з особливими освітніми потребами, зняття у них інтелектуальної втоми та нервової напруги, забезпечення почуття задоволення життям, успішності, особистої значущості, збагачення позитивними емоціями під час концертів, видовищ, свят, спортивних змагань, туристичних заходів тощо;
пізнавально-розвивальна функція	забезпечує духовний, моральний, фізичний розвиток дітей з особливими освітніми потребами шляхом залучення їх до гурткової, студійної, клубної та іншої діяльності;
соціально-адаптивна функція	забезпечує інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами в реальні соціальні відносини зі звичайними однолітками, задовольняє можливість їх самоідентифікації та дозволяє відчувати свою приналежність до певної спільноти;
комунікативна функція	спрямована на реалізацію потреби дітей з особливими освітніми потребами у спілкуванні та в обміні інформацією завдяки організації вечорів відпочинку, конференцій, конкурсних та розважальних програм, дискотеки тощо;
інформаційно-освітня функція	пов'язана із задоволенням пізнавальних потреб дітей з особливими освітніми потребами у відкритому інформаційному просторі;
ціннісно орієнтаційна функція	передбачає формування системи ціннісних уявлень та орієнтацій особистості, мотивів, ідеалів, переконань, певних світоглядних,

	моральних, естетичних, політичних, соціальних суджень та поглядів;
виховна функція	полягає у добровільній участі дітей з особливими освітніми потребами в дозвіллевій діяльності та проявляється у цілеспрямованому розвитку потенціалів особистості
ігрова функція	полягає у покращенні здібності до навчання, моделювання певних ситуацій в уяві;
професійна функція	спрямована на вирішення завдань соціальної та професійної орієнтації дітей з особливими освітніми потребами через організацію зустрічей з цікавими людьми, роботу в гуртках технічної творчості, майстернях, учнівських кооперативах тощо;
творча функція	спрямована на творче самовизначення та самовираження дітей з особливими освітніми потребами шляхом їх участі в різноманітних гуртках, хобі-групах, у роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих вітальнях, художніх салонах тощо;
психотерапевтична функція	дозволяє відволіктися від складних життєвих ситуацій.

Розроблено автором на основі використаних джерел [7; 10; 14; 23; 52; 62; 298; 302].

Структура мережі закладів, що надають позашкільні освітні послуги дітям з особливими освітніми потребами

Розроблено автором на основі використаних джерел [221; 231; 235; 240; 249; 250].

Структура інституцій системи освіти, що забезпечують дозвілєву діяльність дітей з особливими освітніми потребами

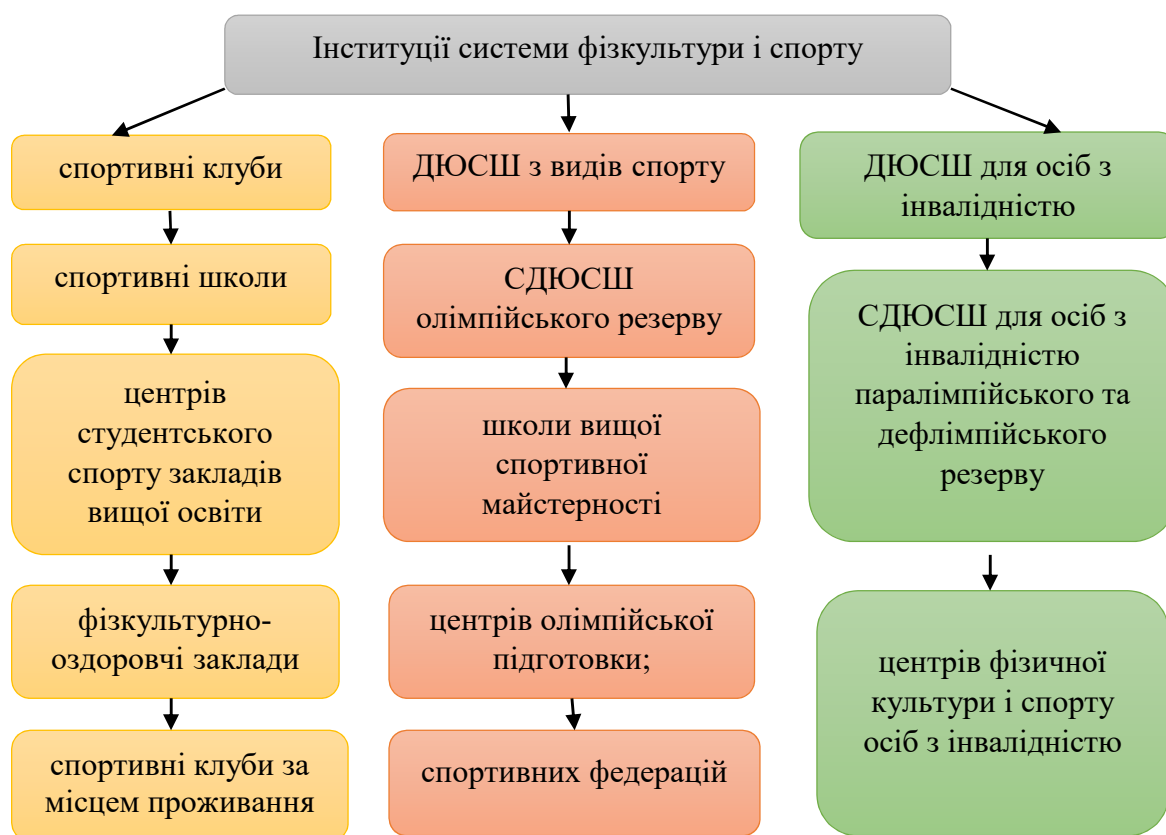
Розроблено автором на основі використаних джерел [235; 240].

Структура інституцій культури і мистецтва, що забезпечують
дозвіллевою діяльністю дітей з особливими освітніми потребами

Розроблено автором на основі використаних джерел [249].

Структура інституції позашкільної освіти, що належать до системи
фізкультури і спорту

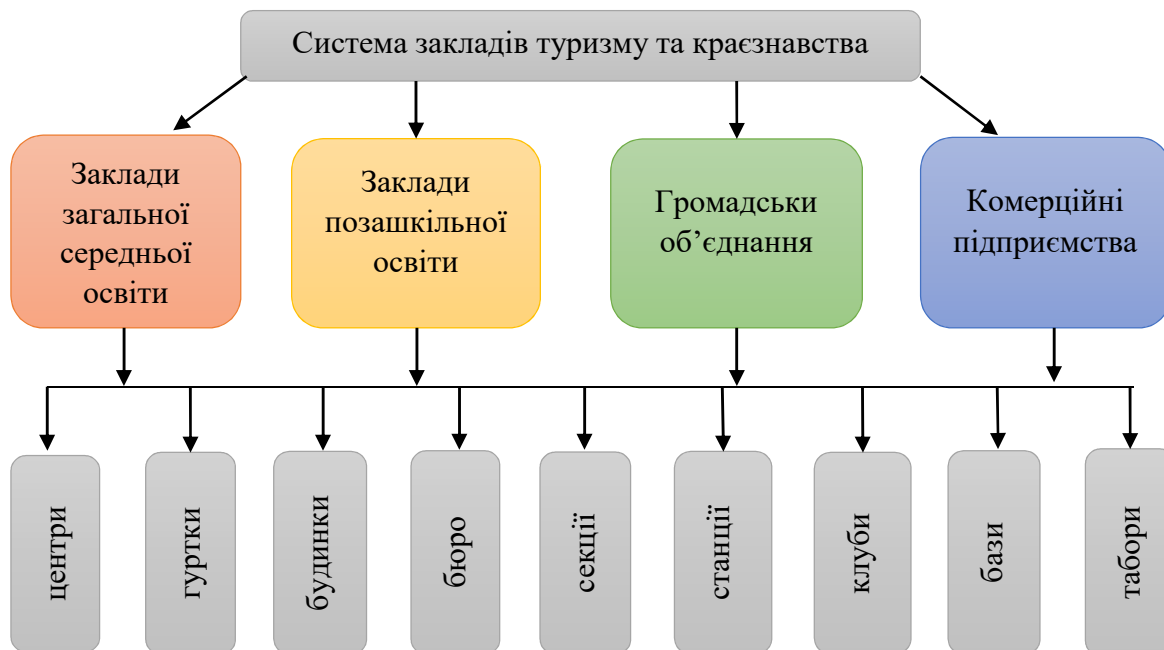
Розроблено автором на основі використаних джерел [16; 25; 208; 249]

Структура інституцій позашкільної освіти, в яких відбувається дозвілєва діяльність дітей з особливими освітніми потребами під час їх оздоровлення та відпочинку

Розроблено автором на основі використаних джерел [208; 231].

Система закладів туризму та краєзнавства, що сприяють розвитку дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами

Розроблено автором на основі використаних джерел [115; 116; 133; 208].

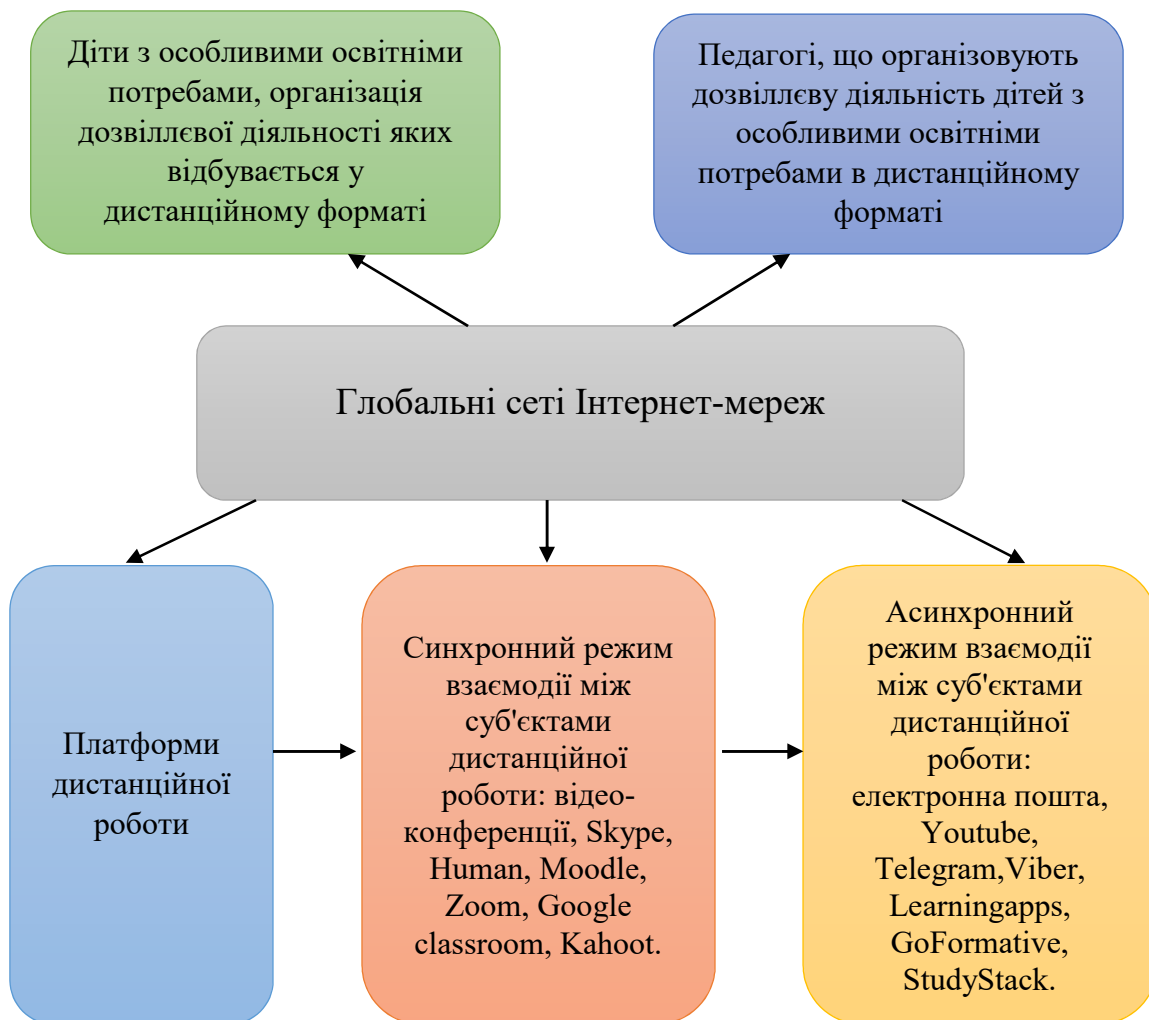
Види реаліті-квестів

Квест Ескейп-рум	Такий квест передбачає пошук виходу команди із закритої кімнати або декількох кімнат через вирішення складних проблемних завдань. Для цього учасники команди повинні розгадати загадки, вирішити ребуси та головоломки, знайти існуючі схованки та розшифрувати коди. Оскільки це лише гра, то у разі виникнення певних труднощів учасники можуть скористатися певними підказками. Захопленість грою буде залежати від змісту сценарію, його відповідності вікової категорії учасників та гарної оснащеності проекту. При методично вірно розробленому сценарії гра перетворюється у справжню пригоду, в якій присутні азарт, радість та задоволення
Квести містом	Такий квест передбачає організацію захоплюючого екскурсійного маршруту вулицями міста, що включають відвідування пам'яток історії та архітектури, садіб та музеїв в поєднанні з виконанням певних ігрових завдань. Проведення квесту містом, в парках або зелених зонах допомагає їй учасникам зміцнити фізичне та психічне здоров'я, швидко переключитися на позитивні емоції. До того ж, такі квести виконують пізнавальну, соціальну, рекреаційну та розважальну функції
Реаліті-квест Перформанс	Такий квест передбачає присутність в ігровому приміщенні гравців та акторів, які безпосередньою впливають на ігровий процес. Для створення відповідної сюжетної лінії актори розігрують сцени з гостросюжетних фільмів, до яких долучають усіх учасників квесту. Великою популярністю користуються жахливі Хорор-перформанси, проведення яких доповнюються напівтемрявою, зловісною музикою та грою не доброзичливих акторів

<p>Реаліті-квест Екшн-гра</p>	<p>Такий квест передбачає розумове та фізичне навантаження. Учасники такого квесту повинні подолати смугу перешкод, стрибати на батуті, повзти вентиляційними шахтами та швидко вирішувати командні та логічні завдання</p>
<p>Квест- Морфеус</p>	<p>Такий квест переносить його учасників у нереальність, що відбувається у людській уяві. Усі учасники з початку й до кінця гри знаходяться із зав'язаними очима. При цьому, поринути в атмосферу гри допоможуть ведучий та актори. У грі задіяні всі органи почуттів, крім зору. Обов'язковою умовою Морфеуса є командна робота, під час якої учасники вирішують логічні завдання в умовах дефіциту часу</p>

Розроблено автором на основі використаних джерел [69; 87; 169; 173; 309; 312].

Схема дистанційної взаємодії між педагогами та дітьми з особливими освітніми потребами під час роботи над веб-квестами

Розроблено автором на основі використаних джерел [150].

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

Алла Кобобел

**Організаційно-змістові засади дозвілєвої діяльності дітей з особливими
освітніми потребами**
Навчальний спецкурс

Полтава 2021

Рецензенти:

Анна Боярська-Хоменко – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Андрій Ткаченко – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

*Рекомендовано до друку вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
протокол № 5 від 25.11.2021 року*

Передмова

XXI сторіччя вимагає від світового суспільства переоцінки цінностей, ідей, концепцій, нових підходів в різних сферах життєдіяльності, передусім це стосується сфери освіти. Останнім часом в Україні все більш швидких обертів набирає нова реформа в галузі освіти, яка впроваджує інклюзивне навчання для дітей з особливими освітніми потребами та створює сприятливі умови для їх адаптації та соціалізації в суспільстві. Разом з тим, глобалізація інформаційного простору зумовлює виникнення низки різноманітних проблем щодо навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема проблеми їх зайнятості в позанавчальний час. Вирішення вище зазначених завдань реалізуються у процесі виховання підростаючого покоління в закладах позашкільної освіти. Швидке реагування на запити часу вимагає від інституцій позашкільної освіти постійного збагачення змісту діяльності, методів її здійснення, втілення інклюзивних підходів щодо організації вільного часу та дозвілля дітей з особливими освітніми потребами. Упродовж останнього десятиліття в соціальній сфері України об'єкти відвідування (школи, лікарні, міський транспорт та ін.) вже адаптовані для дітей з особливими освітніми потребами, однак питання організації вільного часу та дозвілля знаходиться на стадії обговорення, тому дослідження вище зазначених проблем є актуальним.

Саме цим зумовлено необхідність та доцільність розробки й апробації навчального спецкурсу **«Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами»**.

Предметом вивчення є організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальний спецкурс «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» пов'язаний з такими навчальними курсами вищої школи, як: педагогіка, методика виховної роботи, основи інклюзивної освіти, психологія,

соціальна педагогіка, загальні основи позашкільної освіти, дозвіллезнавство тощо.

Мета навчального спецкурсу полягає в ознайомленні студентів зі специфікою організації та змістовими засадами дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами, набутті здобувачами вищої освіти загальних та спеціальних компетентностей щодо ефективної роботи із цим контингентом дітей.

Головними завданнями навчального спецкурсу «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» є ознайомлення здобувачів вищої освіти з: 1) теоретичними основами дозвіллевої діяльності; 2) основними категоріями та поняттями, пов'язаними з різноманітними аспектами дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами; 3) основами організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами; 4) вимогами до соціально-відповідальної поведінки майбутніх педагогів-організаторів.

У відповідності до спецкурсу «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» формуються наступні компетентності та результати навчання:

<i>Інтегральна компетентність:</i>	здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері освітніх та педагогічних наук
<i>Загальні компетентності відповідно до переліку Проекту ЄС TUNING</i>	ЗК1.Здатність до аналізу і синтезу. ЗК2.Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК3. Здатність до організації і планування. ЗК4.Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК5.Здатність до пошуку, обробки, опрацювання, аналізу інформації з різних джерел. ЗК6.Здатність діяти соціально відповідально та свідомо. ЗК8.Здатність до міжособистісної взаємодії. ЗК9.Здатність працювати в команді

<p><i>Фахові компетентності</i></p>	<p>ФК1. Здатність до розуміння цілей і особливостей організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти.</p> <p>ФК2. Здатність до володіння нормативно-правовим забезпеченням сфери інклюзивної та позашкільної освіти;</p> <p>ФК3. Здатність до планування та організації змістовних видів дозвіллевої діяльності для дітей з особливими освітніми потребами, з врахуванням їх особливостей.</p>
<p><i>Програмні результати навчання</i></p>	<p>ПРН 1. Знання нормативно-законодавчої бази, що стосується освіти дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти;</p> <p>ПРН 2. Уміння застосування інформаційно-комунікаційних технології для пошуку інформації у спеціальних наукових джерелах, періодичних виданнях, веб-сайтах, порталах щодо особливостей організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти;</p> <p>ПРН 3. Уміння планування, організації та проведення різнопланових змістових заходів для дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти;</p> <p>ПРН 4. Уміння застосування традиційних та інноваційних методів під час проведення дозвіллевих занять з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.</p>

Загальний обсяг спецкурсу становить 3 кредити (90 годин): лекції – 16 годин, практичні заняття – 14 годин; самостійна робота – 60 годин (табл. 1)

Інформаційний обсяг навчального спецкурсу

«Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин і форма навчання		
	лекції	практичні заняття	самостійна робота
Змістовний модуль I.			
<i>Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України як наукова проблема</i>			
Тема 1. Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти	2	2	8
Тема 2. Термінологічне поле вивчення проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти	2	2	10
Змістовний модуль II.			
<i>Організаційно-змістові засади розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця XX – першої чверті XXI століття</i>			
Тема 3. Передумови і чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець XX – перша чверть XXI століття)	2	2	10
Тема 4. Етапи розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах	3	2	10

позашкільної освіти означеного періоду, особливості, тенденції, закономірності, суперечності процесу			
Тема 5. Зміст, види, форми, методи організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття	3	2	10
Змістовний модуль ІІІ.			
<i>Актуалізація досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття в умовах сучасних інклюзивних освітніх процесів</i>			
Тема 6. Наукова оцінка історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти	2	2	6
Тема 7. Можливості та перспективи творчого використання знахідок дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти досліджуваного періоду в умовах сьогодення	2	2	6
Всього:	16	14	60
Загальний обсяг курсу:	90		

ЗМІСТ МОДУЛІВ СПЕЦКУРСУ

Змістовний модуль І.

«Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України як наукова проблема»

Тема 1. Історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Перші автори, які почали розробляти наукову проблему щодо дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Ступінь розробленості такої проблеми в дисертаційних дослідженнях вітчизняних науковців. Наявність опублікованих результатів подібних досліджень у монографіях та фахових наукових статтях вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків.

Тема 2. Термінологічне поле вивчення проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Значення дозвілля для розвитку людини з погляду античних філософів. Наукові погляди на особливості проведення дозвілля у середньовічній Європі та Україні. Висвітлення розвитку форм культурно-дозвіллевої діяльності в епоху Відродження. Погляд на диференціацію дозвілля як прояв класової нерівності в роботах учених ХІХ століття. Актуальні проблеми дослідження дозвілля підростаючого покоління у роботах педагогів-новаторів ХХ століття. Інноваційні концепції культурно-дозвіллевої діяльності у роботах західних дослідників. Аналіз вивчення основних понять дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти вітчизняними та закордонними дослідниками у першій чверті ХХІ сторіччя.

Змістовний модуль II.

Організаційно-змістові засади розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України кінця XX – першої чверті XXI століття

Тема 3. Передумови і чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець XX – перша чверть XXI століття).

Головні передумови розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Сформованість поглядів суспільства щодо значення дозвілля для самореалізації особистості. Глобалізація міжнародної освітньої політики щодо дітей з особливими освітніми потребами. Наявність історичного досвіду розвитку моделей надання освіти таким дітям. Вплив вітчизняної педагогічної спадщини та наявність сформованої розгалуженої мережі закладів позашкільної освіти.

Основні чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Зростаючий попит суспільства щодо надання додаткових освітніх послуг. Формування відповідного освітньо-правового базису щодо освіти дітей з особливими потребами. Формування цілісної концепції професійних дій фахівців. Процес діджеталізації позашкільної освіти. Раціональна організація дозвіллевої діяльності дітей. Мотиви та мотивація особистості до участі у дозвіллевій діяльності. Відповідальність територіальних громад за збереження і фінансування закладів позашкільної освіти тощо.

Тема 4. Етапи розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти: особливості, тенденції, закономірності, суперечності процесу кінця XX – першої чверті XXI століття.

Етапи розвитку закладів позашкільної освіти кінця XX – першої чверті XXI століття. Перший етап (1991-2000 р.р.) – соціокультурний. Формування основ законодавства, залучення міжнародного досвіду позашкільної освіти.

Другий етап (2001-2010 р.р.) – когнітивний. Активний розвиток нормативно-правового забезпечення системи позашкільної освіти, проведення вітчизняних наукових досліджень щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади позашкільної освіти. Третій етап (2011-2020 р.р.) – освітньо-правовий. Інтенсивний розвиток та модернізація нормативно-правового забезпечення системи позашкільної освіти, впровадження моделі інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в заклади позашкільної освіти. Особливості, тенденції, закономірності та суперечності процесу розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Тема 5. Зміст, види, форми, методи організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.

Зміст організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Види організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Форми організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Методи організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Змістовний модуль III.

Актуалізація досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття в умовах сучасних інклюзивних освітніх процесів

Тема 6. Наукова оцінка історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Сутність та інструментарій наукової оцінки історико-педагогічного

досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Класифікація наукових підходів зарубіжних та вітчизняних авторів у процесі оцінки історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Оцінка основних інноваційних педагогічних технологій організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Тема 7. Можливості та перспективи творчого використання знахідок дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти досліджуваного періоду в умовах сьогодення.

Можливості та умови творчого використання знахідок з організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Оцінка практики адаптації зарубіжних педагогічних продуктів у вітчизняних закладах позашкільної освіти. Перспективи творчого використання знахідок з організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Види навчальної діяльності студентів:

Лекції – є головною організаційною формою навчання студентів, що сприяє оволодінню ними певних теоретичних знань зі спецкурсу «*Організація дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України*». Лекції направлені на розвиток інтересу студентів до навчальної дисципліни та формуванню орієнтирів для подальшої самостійної роботи над курсом. Це досягається за рахунок педагогічної майстерності викладача, його ораторського мистецтва та суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами. Під час проведення лекцій викладач ознайомлює студентів з основним змістом, концепцією, ідеями, принципами дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти, що сприяють становленню майбутнього фахівця.

Практичні заняття спрямовані на поглиблення вивчення навчальної дисципліни; оволодіння певними методами самостійної і дослідницької роботи. В процесі практичних занять у студентів виробляються практичні уміння, йде осмислення науково-теоретичного матеріалу, формується уміння формулювати власну точку зору, отримуються навички професійної діяльності тощо. Інформація, що отримана на лекції, у процесі самостійної роботи на практичному занятті за допомогою викладача аналізується, осмислюється і міцно засвоюється. Для самоконтролю засвоєного матеріалу передбачено використання тестових завдань, що виконують контролюючу та повчальну функцію.

Самостійна робота передбачає виконання студентом завдань в розрізі спецкурсу, які він готує самостійно під методичним керівництвом і контролем викладача. Самостійна робота є важливою складовою навчального процесу, що сприяє накопиченню знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Для отримання загальних і фахових компетентностей студентам необхідно опрацювати конспект лекцій, виконати завдання, що призначені для самопідготовки, скласти список джерел до одного із запропонованих модулів.

Форми контролю:

Поточний контроль – здійснюється під час аудиторних та поза-аудиторних занять, що має на меті перевірку рівня підготовленості студентів з тематики курсу.

Модульний (проміжний) контроль – проводиться під час лекцій, практичних, семінарських занять з метою виявлення знань та умінь, як підсумок роботи студента протягом вивчення окремого модуля. Під час модульного контролю проводиться тестування, анкетування студентів, виконання індивідуальних занять тощо.

Підсумковий контроль (залік) – проводиться з метою оцінювання результатів знань студентів на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його етапах. Підсумковий контроль включає проведення: усного опитування, написання рефератів, підготовку презентацій. Підсумкова оцінка складається з усіх балів, отриманих студентом під час поточного і модульного видів контролю.

Шкала оцінювання знань за навчальним спецкурсом «Організація дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України»

<i>Сума балів за всі види навчальної діяльності</i>	<i>Для заліку</i>
90-100	зараховано
80-89	
70-79	
65-69	
60-64	
35-59	Не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисциплін

Тематика доповідей і рефератів

1. Еволюція суспільних уявлень у ставленні до осіб з інвалідністю
2. Становлення та розвиток спеціальної освіти дітей з особливими освітніми потребами.
3. Впровадження інклюзивної освіти в країнах західної Європи та США.
4. Моделі освіти дітей з особливими освітніми потребами.
5. Розвиток освіти дітей з особливими освітніми потребами в реаліях сьогодення.
6. Міжнародні та національні механізми захисту прав осіб з особливими освітніми потребами.
7. Становлення ідеї організації дозвілля у період античності.
8. Дозвіллева діяльність людей в епоху християнського середньовіччя та епоху європейського відродження.
9. Наукові школи закордонної та вітчизняної соціології дозвілля.
10. Історія розвитку вітчизняного дозвіллезнавства.
11. Етапи розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття.
12. Особливості організації дозвіллевої діяльності дітей, підлітків та молоді з особливими освітніми потребами.
13. Історія становлення вітчизняної системи позашкільної освіти.
14. Виховний потенціал дозвілля у позашкільній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.
15. Формування базових компетентностей у дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.
16. Вплив соціально-виховного середовища на розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

17. Формування ціннісних орієнтацій у дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

18. Сучасні культурно-дозвілєві практики в системі позашкільної освіти.

Питання для модульного та підсумкового самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «інвалідність».
2. Які терміни у суспільному обігу донедавна вживалися до осіб з інвалідністю?
3. Дайте визначення поняттю «діти з особливими потребами» та поняттю «діти з особливими освітніми потребами». У чому полягає відмінність цих дефініцій?
4. На яких положеннях базується концепція «нормалізації»?
5. Яка ідея лежить в основі «соціальної моделі»?
6. Що таке соціальна ізоляція?
7. Що таке соціальна інтеграція?
8. Що таке соціальна інклюзія?
9. У чому полягає відмінність між моделями спеціальної та інклюзивної освіти?
10. У чому полягає відмінність між моделями інтегрованої та інклюзивної освіти?
11. Визначте головні умови успішного впровадження інклюзивного навчання.
12. Визначте мету, завдання та принципи інклюзивної освіти.
13. Назвіть переваги інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами
14. Назвіть переваги інклюзивного навчання для дітей з типовим розвитком.
15. Назвіть переваги інклюзивного навчання для педагогічного персоналу
16. Назвіть переваги інклюзивного навчання для батьків.
17. Назвіть переваги інклюзивного навчання для адміністрації закладів освіти.
18. Назвіть переваги інклюзивного навчання для суспільства.
19. Які основні положення Загальної декларації прав людини 1948 року?

20. Які основні положення Конвенції про права дитини 1989 року?
21. Розкрийте основні права осіб з інвалідністю, що визначено у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року?
22. Яким чинним законодавчим документом було унормовано термін «інклюзивна освіта»?
23. Які основні нормативно-правові документи було прийнято в Україні для забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами?
24. Які основні нормативно-правові документи було прийнято в Україні для забезпечення права особистості на вільний час та дозвілля?
25. Дайте визначення поняттю «вільний час».
26. Дайте визначення поняттю «дозвілля».
27. Чи можна ототожнювати поняття «вільний час» та поняття «дозвілля»? Обґрунтуйте свою думку.
28. Дайте визначення поняттю «дозвіллева діяльність». В чому полягає особливість цього поняття?
29. Що таке культура дозвілля?
30. Що таке «культура вільного часу»?
31. Дайте визначення поняттю «культурно-дозвіллева діяльність».
32. Як культура особистості впливає на проведення вільного часу та вибір видів дозвілля?
33. Охарактеризуйте вплив загальнолюдських цінностей на культуру дозвілля.
34. Які функції дозвілля вам відомі? Охарактеризуйте кожен функцію.
35. Які принципи дозвілля вам відомі?
36. Які існують рівні дозвілля?
37. Яке структурне наповнення має дозвілля?
38. Які специфічні ознаки характерні дозвіллю?
39. Які традиційні методи використовуються під час організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

40. Які нетрадиційні форми роботи доцільно використовувати під час організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

41. На яких педагогічних засадах базується організація дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

42. Які основні завдання дозвілєвої роботи осіб з особливими освітніми потребами вам відомі?

43. Які міжнародні проекти створено для вирішення проблем осіб з особливими освітніми потребами?

44. Які погляди видатних педагогів-новаторів доцільно використовувати під час організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

45. Що таке «раціональне» та «нераціональне» використання вільного часу?

46. Які існують рівні регулювання вільного часу?

47. Що таке дозвілєві програми?

48. На вирішення яких завдань спрямовані дозвілєві дитячі програми?

49. В чому полягають закономірності дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

50. Які передумови впливають на розвиток дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

51. Які чинники впливають на розвиток дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами?

52. Назвіть основні суперечності процесу розвитку дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти?

53. Дайте визначення поняттю «система позашкільної освіти».

54. Дайте визначення поняттю «позашкільна освіта».

55. Дайте визначення поняттю «заклад позашкільної освіти».

56. Дайте визначення поняттю «заклад спеціалізованої позашкільної освіти»

57. Яким основним нормативно-законодавчим актом регулюється діяльність закладів позашкільної освіти?

58. Визначте головну мету та завдання роботи закладів позашкільної освіти. Розкрийте Концепцію позашкільної освіти.

59. Які інституції формують державну політику України в галузі позашкільної освіти на національному, обласному, місцевому рівнях?

60. До яких організаційно-правових форм та форм власності належать заклади позашкільної освіти?

61. Які напрями позашкільної освіти за спеціалізованими профілями навчання вам відомі?

62. Розкрийте сутність комплексних, профільних та спеціалізованих закладів позашкільної освіти.

63. Які типи закладів позашкільної освіти вам відомі?

64. За якими формами здійснюється організаційна робота в закладах позашкільної освіти?

65. Які існують види гуртків?

66. Які типи клубів вам відомі?

67. Що таке гра?

68. Які функції гри вам відомі?

69. Які існують типи ігрових моделей?

70. Які інноваційні ігрові технології використовують в закладах позашкільної освіти?

71. Яким чином відбувається процес формування контингенту вихованців, учнів до закладів позашкільної освіти?

72. Які види STEM-освіти вам відомі?

73. Яким чином відбувається використання засобів діджиталізації в закладах позашкільної освіти?

74. В яких основних формах проявляється Інтернет-дозвілля?

75. Чи сприяє віртуальне дозвілля розвитку особистості?

Рекомендована література

Основна

1. Балахтар В. В. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2010. 21 с.
2. Берека В. Є. Соціально-педагогічні основи розвитку позашкільної освіти в Україні (1957–2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 25 с.
3. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2009. 185 с.
4. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 47 с.
5. Бондар А., Томанек М. Менеджмент позашкільних навчальних закладів фізкультурно-спортивного напрямку : монографія. Бидгощ : Товариство наукової мережі спортивного права, 2018. 156 с.
6. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику : монографія. Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. 285 с.
7. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвілєвознавство : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
8. Брижак Н. Ю. Методика гурткової та клубної роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Логос, 2017. 126 с.
9. Будник О. Б. Інклюзивна освіта : навч. посіб. [для студ. спец. «Початкова освіта»]. Івано-Франківськ : ПП Бойчук А.Б., 2015. 152 с.
10. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
11. Голік О. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвілєвої діяльності старшокласників : монографія. Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2008. 168 с.
12. Дозвілєвознавство : навч. посіб. для студ. спец. 6.010100, 7.010105 «Соціальна педагогіка» / уклад. В. І. Березан. Полтава : РА «Бойко», 2005. 122 с.
13. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. / за заг. ред.: Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. Київ, 2012. 216 с.
14. Інклюзивна освіта : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів спец. "Дошкільна освіта" / уклад. А. М. Аніщук. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227 с.

15. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві. Київ : СПДФО Парашин І. С., 2010. 296 с.
16. Кобобел А. Є., Ільченко О. Ю. Нормативно-правове забезпечення державної політики України щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади освіти. *Педагогічні науки*. 2019. № 74. С. 105–110.
17. Кобобел А. Є., Ільченко О. Ю. Розвиток освітньо-правового забезпечення діяльності закладів позашкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2020. № 2 (131). С. 139–151.
18. Kobobel A., Ilchenko O. Terminology field of study of the problem of leisure activities of children with special educational needs in institutions of extracurricular education. *Nauka i Studia*. 2020. No 10 (212). С. 74–90.
19. Кобобел А. Передумови розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття). *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. № 27. С. 124–128.
20. Кобобел А. Головні чинники розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. № 28. С. 81–86.
21. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : [монографія]. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
22. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія» для студ. напряму 6.030601 «Менеджмент» / уклад. І. І. Мачуліна. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2015. 67 с.
23. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія» / уклад. І. І. Мачуліна. Кам'янське : ДДТУ, 2017. 68 с.
24. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2015. 122 с.
25. Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі : кол. монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 328 с.
26. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Харків, 2015. 559 с.
27. Методичні вказівки до виконання самостійної роботи з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 054 «Соціологія» за

освітньо-професійною програмою «Соціологія» / уклад. І. І. Мачуліна. Кам'янське : ДДГУ, 2017. 52 с.

28. Мелентьев О. Б. Теорія і методика позашкільної освіти. Умань : АЛМІ, 2013. 182 с.

29. Міленін В. М. Інноваційна модель виховного простору сучасного позашкільного навчального закладу : посібник. Київ, 2013. 160 с.

30. Навчальний курикулум з інклюзивної освіти: Теорія та методика інклюзивного навчання. Модулі 1-3 / уклад. Л. М. Сидорів. Івано-Франківськ : Вид-ць Кушнір Г.М., 2020. 235 с.

31. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / за ред. О. В. Литовченко. Київ : Педагогічна думка, 2012. 192 с.

32. Паскаль О. В. Соціальна робота у сфері дозвілля : навч. посіб. Одеса : Поліграф, 2007. 120 с.

33. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник. Київ : Кондор, 2005. 408 с.

34. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

35. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

36. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей : монографія / за ред. В. В. Мачуського. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 330 с.

37. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / [за ред. В. В. Мачуського]. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 220 с.

38. Шевнюк О. Л. Культурологія : навч. посіб. 3-тє вид., стер. Київ : Знання Прес, 2007. 353 с.

Додаткова

1. Алькема В. Г., Фенканін О. А. Управління процесом формування контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу. *Вчені записки університету КРОК. Економіка*. 2018. № 49. С. 161–169.

2. Андреева С. В. Феномен досуга: история и современность. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 344. С. 42–45.

3. Белецька І. В. Особливості молодіжного дозвілля на сучасному етапі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*.

Педагогічні науки. 2012. № 22 (8). С. 220–229.

4. Варнава У. В., Смокова Л. С. Особливості організації дозвілля дітей дошкільного віку. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2015. № 20, вип. 1. С. 6–12.

5. Висоцька А. М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю (5-10 класи) : метод. рекомендації. Київ, 2012. 106 с.

6. Гончарук О. Видо-типова характеристика дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2019. № 2. С. 24–31.

7. Денисенко А. Становлення ідеї організації дозвілля у світовій і вітчизняній педагогічній думці. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2013. № 2. С. 112–122.

8. Зємба Б. А. Особливості організації культурно-дозвіллевої діяльності у процесі соціалізації учнів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 115–124.

9. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. *Vzdelávanie a spoločnosť* : Medzinárodný nekonferenčný zborník.– 2016. Т. 273, prešov 1. С. 278–279.

10. Кобобел А. Є. Виклики дозвіллевого середовища та відповідь STEM технологій у позашкільній освіті. *Альманах «QN»* : збірник наук. праць студентів II Всеукр. студ. наук.-практ. інтернет-конф. «Студентський науковий вимір проблем природничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного європейського і світового освітнього простору». Суми : ВД «Ельдорадо», 2020. Вип. 10. С. 122–125.

11. Кобобел А.Є. Дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами засобами гри. *Дидаскал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12–13 листоп. 2019 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2020. № 20. С. 298–301.

12. Кобобел А. Є. Інтернет – дозвілля як форма діяльності дітей з особливими освітніми потребами. *Дидаскал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листоп. 2020 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2020. № 21. С. 46–49.

13. Кобобел А. Є. Профілактика негативних явищ в процесі безперервної освіти в закладах позашкільної освіти. *Неперервна педагогічна*

освіта: стан, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., [м. Умань], 24 квіт. 2020 р. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка ; [редкол.: О. П. Муковіз (голов. ред.), Б. А. Якимчук, Г. І. Коберник [та ін.]. Умань : Візаві, 2020. С. 68–72.

14. Кравченко І. В. Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1. С. 364–371.

15. Куцевич В. Соціологічні аспекти вільного часу як передумова формування типології закладів дозвілля. *Українська академія мистецтва*. 2014. № 23. С. 91–98.

16. Малков Д. Ю. Особливості організації дозвіллевої діяльності за місцем проживання. *Актуальні питання культурології*. 2012. № 12. С. 223–227.

17. Малімон В. І. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02. Київ, 2010. 50 с.

18. Петрова І. В. Дозвілля як об'єкт наукової рефлексії (друга половина ХХ ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Філософія, культурологія, соціологія*. 2013. № 6. С. 64–71.

19. Петрова І. В. Ренесансна вілла: дозвіллі практиці й культурне споживання. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. Т. 1, № 1. С. 37–41.

20. Погорільська Н. І. Соціокультурні основи спеціальної психології. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. № 24. С. 345–349.

21. Русанова В. С. Воспитательный потенциал центров детского досуга. Челябинск : ЧГИИК, 1998. 79 с.

22. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1976. 670 с.

23. Шибер О. О. Рекреація і дозвілля в парадигмі Digital age. *Питання культурології*. 2018. № 34. С. 189–198.

Інформаційні ресурси

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 № 995_015. (Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Дозвілля в епоху діджиталізації.
URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/dozvillya-v-epohu-didzhytalizaciyi>
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 № 995_021.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/ed19891120#Text
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю: від 13.12.2006 р. № 995_g71 (Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009).
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Концепція позашкільної освіти та виховання : затверджена рішенням колегії Міністерства освіти України від 25 грудня 1996 р. № 16/3-8.
URL: <http://lib.znaimo.com.ua/docs/216/index-6909.html>.
7. Культурологія: українська та зарубіжна культура / уклад.: М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін. Київ : Знання, 2004. 567 с.
URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-88.html>.
8. Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю : Указ Президента України від 03.12.2015 р. № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/678/2015>
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів : Закон України від 22.12.2011 № 4213-VI
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4213-17#Text>
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 06.09.2018 р. № 2541-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>
11. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896-93-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF.#Text>
12. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01. 10. 2010 р. № 912.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
13. Про затвердження Положення про позашкільний навчально-виховний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 1994 р. № 45 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-94-%D0%BF/ed19940126#Text>
14. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. № 433-2001-п.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-%D0%BF#Text>

15. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від від 15 серпня 2011 р. № 872 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815#Text>

16. Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 03. 2002 р. № 378-2002-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-2002-%D0%BF#Text>.

17. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 779-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF#Text>

18. Про освіту : Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text>

19. Про охорону дитинства : Закон України від 17.03.2021 №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/ed20210317#Text>

20. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20/ed20200116#Text>

21. Про позашкільну освіту : Закон України від 13.10.2018 р. № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14/ed20181104#Text>

22. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94

23. Цифрова трансформація освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrova-transformaciya-osviti-i-nauki-ye-odniyeyu-z-klyuchovih-cilej-mon-na-2021-rik-sergij-shkarlet>

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кобобел Алла Євгенівна

**«Розвиток дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець XX – перша
чверть XXI століття)»**

зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

(СКАНОВАНІ КОПІЇ)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2 м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67

E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЗКПО 31035253

05.05.2022 № 717/01-35/57 на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
Кобобел Алли Євгенівни
на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець XX – перша чверть XXI століття)»**

У навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка впроваджено результати дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії Кобобел Алли Євгенівни на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець XX – перша чверть XXI століття)».

Основні результати дослідження А.Є. Кобобел були обговорені та проаналізовані на засіданнях кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Навчальний спецкурс «Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами» як вибіркова навчальна дисципліна викладався у II семестрі 2021–2022 н. р. для здобувачів вищої освіти відповідно до програми підготовки бакалаврів факультету філології та журналістики і факультету технологій та дизайну спеціальності 014 Середня освіта в рамках дисципліни «Методика виховної роботи». Матеріали спецкурсу є актуальними, мають вагомое теоретичне і практичне значення у процесі підготовки майбутніх фахівців з організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. У список рекомендованих студентам джерел включені фахові публікації та доповіді автора на наукових конференціях, круглих столах, семінарах тощо.

Отже, результати дослідження А.Є. Кобобел можуть бути використані під час підготовки бакалаврів педагогічних спеціальностей.

Рішення про успішне впровадження результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії А.Є. Кобобел «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець XX – перша чверть XXI століття)» схвалено на засіданні кафедри загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка (протокол № 5 від 22.03.2022 р.).

Проректор з наукової роботи
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Василь ФАЗАН

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74
імейл office@pnu.edu.ua, сайт https://pnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125266

22.05.2022 № 01-23/60

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційна здобуття
наукового ступеня доктора філософії
Кобобел Алли Євгенівни
на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)»

Результати наукового пошуку Кобобел Алли Євгенівни з теми «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)» є актуальними в умовах активної трансформації вітчизняної системи освіти.

Упровадження в навчальний процес Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника авторського навчального спецкурсу «*Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами*», розробленого А.Є. Кобобел для здобувачів вищої освіти, має важливе теоретичне і практичне значення. Зміст навчального спецкурсу наповнено новими змістовими матеріалами, що сприятиме кращому розумінню закономірностей процесів реформування у контексті підготовки фахівців з організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Особливо актуальними для здобувачів вищої освіти є окремі теми спецкурсу: 1) історіографія та ступінь наукової розробленості проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти; 2) термінологічне поле вивчення проблеми дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти, що розкриті на матеріалах новітніх наукових досліджень, проведених А.Є. Кобобел.

Апробація результатів дисертації А.Є. Кобобел свідчить про доцільність їх впровадження у практику підготовки фахівців з організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Довідку про впровадження результатів дослідження Алли Євгенівни Кобобелна здобуття наукового ступеня доктора філософії обговорено та затверджено на засіданні кафедри фахових методик і технологій початкової освіти (протокол №11 від 05 травня 2022р.).

Проректор з наукової роботи,
доктор економічних наук, професор

Завідувач кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор

Валентина ЯКУБІВ

Надія ЛУЦАН

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ІМ. М.В. ОСТРОГРАДСЬКОГО

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, 36014, тел./факс (+38 0532) 563852,
E-mail: root@pano.pl.ua, Web: http://www.pano.pl.ua, Код ЄДРПОУ 22518134

Н.С. 2022 № 19

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії**

Кобобел Алли Євгенівни

**на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець XX – перша чверть XXI століття)»**

Науково-теоретичні положення історико-педагогічного дослідження А. Є. Кобобел використовувалися в організації неперервної освіти педагогічних працівників Полтавщини упродовж 2020–2022 років.

Матеріали дисертації щодо розвитку дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти обговорювалися на методичних семінарах та тренінгах, що проводилися для вчителів-вихователів. Для директорів та заступників директорів закладів освіти вагоме практичне значення мають висвітлені дисертанткою західні моделі організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами, а також досвід їх імплементації у вітчизняних закладах позашкільної освіти.

Практичну цінність для роботи становить запропонований дисертанткою спецкурс «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець XX – перша чверть XXI століття)», а також веб-квести «Полтава. Подорож крізь час», «Пригоди веселого Капітошки», які доцільно впроваджувати у практику позакласної діяльності закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Основні результати дисертації А. Є. Кобобел, опубліковані нею в збірниках наукових праць та методичних матеріалах, є актуальними і становлять вагомий гносеологічний і практичний інтерес для удосконалення сучасної системи неперервної освіти.

Результати впроваджено і обговорено на засіданні кафедри, протокол № 7 від 29 квітня 2022 р.

Директор Полтавської академії
неперервної освіти імені М. В. Остроградського Віталій ЗЕЛЮК

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, МСП-41, 69600, Україна
тел.: (061) 764-45-46, факс: (061) 228-75-08, e-mail: znu@znu.edu.ua, Код ЄДРПОУ 02125243

16.05.2022 № 01/01-13/45 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
Кобобел Алли Євгенівни
на тему «Розвиток дозвілєвої діяльності дітей з особливими
освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)»

Упровадження навчального спецкурсу «*Організаційно-змістові засади дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами*» А. Є. Кобобел в освітній процес Запорізького національного університету здійснювалося у 2020–2022 роках. Зміст навчальних програм дисциплін, що викладалися на гуманітарних спеціальностях, був доповнений науковими висновками дисертантки щодо особливостей розвитку дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти означеного часу, передумов і чинників цього процесу, його етапів розвитку, провідних тенденцій, закономірностей, суперечностей тощо. Теоретична цінність навчального спецкурсу полягає у набутті майбутніми фахівцями знань щодо організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти.

Практична затребуваність, пізнавальна актуальність, обґрунтованість та змістовність наукових висновків дисертації дають підстави для їхньої схвальної оцінки та рекомендації до впровадження в освітню практику закладів вищої освіти.

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету (протокол № 9 від 03 травня 2022 р.).

Проректор з наукової роботи

Геннадій ВАСИЛЬЧУК

Сушенко 061 228 75 18

Міністерство освіти і науки України

Ministry of Education and Science of Ukraine

**ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

**OLEKSANDR DOVZHENKO
HLUKHIV NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів,
Сумська обл., 41400,
тел.: (05444) 2-34-27, факс: (05444) 2-34-74
e-mail: gnpuoffice@gmail.com
код ЄДРПОУ 02125527

24, Kyievo-Moskovska st., Hlukhiv, Sumy
region, Ukraine, 41400
tel. +38 (05444) 2-34-27, fax +38 (05444) 2-34-74
e-mail: gnpuoffice@gmail.com
USREOU code 02125527

від 20.05.2022 р. № 620

На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
КОБОБЕЛ АЛЛИ ЄВГЕНІВНИ
на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець XX – перша чверть XXI століття)»

Матеріали дисертації А. Є. Кобобел використані в удосконаленні та поглибленні змісту навчання здобувачів освіти гуманітарних спеціальностей Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка впродовж 2021–2022 н.р.

Розроблений дисертанткою навчальний спецкурс «*Організаційно-змістові засади дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами*» спрямовано на формування кадрового потенціалу фахівців з організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти. Освітні програми та методичні матеріали циклу педагогічних дисциплін були доповнені навчальним контентом спецкурсу щодо теоретичних основ дозвіллевої діяльності, вимог до соціально-відповідальної поведінки майбутніх педагогів-організаторів, можливостей та перспектив творчого використання історико-педагогічного досвіду дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти в умовах сьогодення.

У ході апробації зроблено висновок щодо доцільності упровадження наукових історико-педагогічних досліджень А. Є. Кобобел в освітній процес підготовки фахівців гуманітарних спеціальностей. Матеріали дисертації вирізняються актуальністю і значущістю для розвитку вітчизняного гуманітарного пізнання. Результати наукового дослідження Алли Євгеніївни Кобобел обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту (протокол №8 від 26.04. 2022 р.).

Ректор

Олександр КУРОК

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СІМ'І
ПОЛТАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
ЦЕНТР КУЛЬТУРИ ТА ДОЗВІЛЛЯ ПОЛТАВСЬКОЇ
МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

36003, м. Полтава, м-н Незалежності, 5. Тел.: (0532) 52-14-91, 52-29-44

19 травня 2022 № 81

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
Кобобел Алли Євгенівни
на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець XX – перша чверть XXI століття)»

Результати дисертаційної роботи А. Є. Кобобел з теми «*Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець XX – перша чверть XXI століття)*» стали надзвичайно актуальними в умовах виникнення значних міграційних потоків дітей разом з батьками у зв'язку із загостренням військово-політичної обстановки в країні. А. Є. Кобобел проводилися заняття з дітьми з особливими освітніми потребами на засадах волонтерства в Центрі культури та дозвілля Полтавської міської територіальної громади з лютого 2022 року. Під час організації дозвіллевої діяльності дітей вимушених переселенців А. Є. Кобобел використовувала авторські розробки майстер-класів з декоративно-ужиткового мистецтва для виготовлення виробів у різних техніках. Крім того, А. Є. Кобобел проводила ігрові, розважальні та конкурсні заходи, які були спрямовані на зняття психологічного напруження, адаптації дітей до мирного життя тощо.

Директор Центру культури та дозвілля
Полтавської міської територіальної громади

Оксана ДЕЙНЕГА

ПОЛТАВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ
№10 ІМ. В.Г. КОРОЛЕНКА
ПОЛТАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

36020, м.Полтава, вул. Пушкіна, 20/23, тел. (0532) 60-90-32, ел. пошта school10pl@gmail.com

вих №01/37-177 від 24.05.2022

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
Кобобел Алли Євгенівни
на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)»

Упродовж 2018–2021 років у позакласний процес комунального закладу «Полтавської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені В.Г. Короленка Полтавської міської ради Полтавської області» впроваджувалися результати наукового дослідження А.Є. Кобобел на тему «*Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)*». У зазначений період А.Є. Кобобел розроблено та впроваджено низку авторських заходів для організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, у позакласний час проведено: конкурсно – розважальну програму «Козацьки забави»; конкурсно – розважальну програму «Чарівна кулька»; розважальну програму «Забіяка паті»; конкурсно – розважальну програму «Зоряна година» тощо.

Використання запропонованих А.Є. Кобобел підходів, рекомендацій, інновацій в науковому дослідженні та методичних розробок доцільно впроваджувати у практику позакласної роботи закладів загальноосвітніх шкіл, що забезпечують дозвіллеву діяльність дітей з особливими освітніми потребами.

Директор
Полтавської загальноосвітньої школи
І-ІІІ ступенів №10 ім. В.Г. Короленка
Полтавської міської ради
Полтавської області

Алла Ширай

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ
ПОЛТАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

ЗАКЛАД ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ «ПОЛТАВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИХ КЛУБІВ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ» ПОЛТАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
36009, м. Полтава, вул. Опитна, 4а, тел. (0532) 53-42-14

Від 26.05.2022 р. № 01-14/34

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
Кобобел Алли Євгенівни
на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми
потребами в закладах позашкільної освіти України
(кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)»

Упродовж 2018–2021 роках у навчально-виховний процес закладу позашкільної освіти «Полтавський міський центр дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання» Полтавської міської ради впроваджувалися результати наукового дослідження А. Є. Кобобел на тему «Розвиток дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)». Дисертанткою розроблено збірку сценаріїв дитячих заходів (з досвіду роботи педагога-організатора ДЮК «Ровесник» Кобобел Алли Євгенівни). У «Полтавському міському центрі дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання» проведено низку дитячих програм, а саме: розважальну програму «Масляна усюди – веселіться люди»; конкурсно-розважальну програму «Ladies & Gentlemen»; розважальну програму «Ура, канікули!»; національно-патріотичний захід з елементами квесту, присвячений Дню незалежності України «З Днем народження, країно!»; виховний захід з елементами ігрової програми «Вбивча сила Вогню»; пізнавально-дослідну програму «Вода – еліксир життя»; пізнавально-розважальну програму «Welcome to Mary Poppins». Крім того, А. Є. Кобобел впроваджено майстер-класи декоративно-ужиткового мистецтва з виготовлення виробів у різних техніках, зокрема: аплікацію з тканини «Талісман на щастя»; аплікацію з паперу «Сніжинки»; ялинкову прикрасу в техніці декупаж «Ялинкова іграшка»; листівку «Merry Christmas» тощо.

Результати наукового дослідження А. Є. Кобобел доцільно впроваджувати в практику роботи груп продовженого дня закладів загальної середньої освіти, в роботу гуртків закладів позашкільної освіти, пришкільних та дитячих спортивно-оздоровчих таборів, що забезпечують дозвіллеву діяльність дітей з особливими освітніми потребами.

Директор Полтавського міського центру
дитячо-юнацьких клубів за місцем проживання
Полтавської міської ради

Оксана ЗУБ

СЕРТИФІКАТИ ПРО ЗАКІНЧЕННЯ КУРСІВ КОБОБЕЛ А.Є.

The image shows a certificate template for Prometheus. The top left features the 'PROMETHEUS' logo with a globe icon. The top right corner contains the text 'СЕРТИФІКАТ Виданий 22.07.2020'. The main title 'СЕРТИФІКАТ' is prominently displayed in the center. Below it, the text reads 'ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО Алла Кобобел успішно закінчив(ла) курс Експерт з акредитації освітніх програм: онлайн тренінг,'. A horizontal line follows. Below the line, it states 'наданий Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти через платформу масових відкритих онлайн-курсів Prometheus.' A signature is present, followed by the name 'Михайло Винницький' and his title: 'Керівник секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти'. The bottom left has the logo and name of the 'НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ' and the website 'prometheus.org.ua'. The bottom right contains the URL 'https://courses.prometheus.org.ua:18090/cert/6882e7e78d6e46af849aa72012510e59'.

PROMETHEUS

СЕРТИФІКАТ
Виданий 22.07.2020

СЕРТИФІКАТ
ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО
Алла Кобобел
успішно закінчив(ла) курс
**Експерт з акредитації освітніх програм:
онлайн тренінг,**

наданий Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти
через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus.**

Михайло Винницький
Михайло Винницький
Керівник секретаріату
Національного агентства
із забезпечення якості вищої освіти

prometheus.org.ua

Автентичність цього сертифікату може бути перевірена за
<https://courses.prometheus.org.ua:18090/cert/6882e7e78d6e46af849aa72012510e59>

Прима

Вікторія Примаченко

Директор ГО «Прометеус»
ГО «Прометеус», ЄДРПОУ 39018967
Надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників згідно з КВЕД 85.59

СЕРТИФІКАТ

ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО

Алла Кобобел

успішно закінчив(ла) курс

Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти,

наданий викладачами курсу

через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus,**

та навчився(лася):

- правильно діяти, якщо ваша дитина або учень стала учасником булінгу (цькування);
- діагностувати наявність булінгу (цькування) в колективі;
- вживати заходів, якщо ви працюєте в закладі освіти та щодня стикаєтесь з подібними випадками;
- правильно зупиняти та попереджувати булінг (цькування);
- створювати безпечне освітнє середовище, вільне від будь-яких проявів насильства та булінгу (цькування);
- запроваджувати системну протидію булінгу (цькування) в закладі освіти.

Форма навчання - дистанційна.

Кількість годин - 80 годин (2,6 кредитів ЕКТС).

Хобзей

Хобзей Павло Кузьмович

Автентичність цього сертифікату може бути перевірена за

<https://courses.prometheus.org.ua/18090/cert/b2b1003f70fb47d292e8a007d8694adb>

СЕРТИФІКАТ

ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО

Алла Кобобел

успішно закінчив(ла) курс

Нова Фізична Культура,

наданий викладачами курсу

через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus**,

та навчився(лася):

- реалізовувати компетентнісну парадигму навчання;
- критично та системно мислити;
- розуміти сучасні тенденції розвитку освіти;
- логічно обґрунтовувати позицію;
- співпрацювати з іншими людьми;
- викладати та впроваджувати фізичну культуру до викладання інших дисциплін;
- грамотної комунікації, коректної термінології та етики;
- створювати та підтримувати інклюзію у навчанні для подальшого розвитку української освіти.

Форма навчання - дистанційна.

Кількість годин - 30 годин (1 кредит ЄКТС).

Вікторія Примаченко

Директор ГО «Прометеус»

ГО «Прометеус», ЄДРПОУ 39018967
Надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників згідно з КВЕД 85.59

Олександр Фомічов

Тренер з соціального футболу,
засновник благодійної організації
«Ліга Толерантності»

Автентичність цього сертифікату може бути перевірена за

<https://courses.prometheus.org.ua:18090/cert/3646b4463b7348f28290ce28022c991b>

СЕРТИФІКАТ

ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО

Алла Кобобел

успішно закінчив(ла) курс

Перша домедична допомога в умовах війни,

наданий викладачами курсу

через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus,**

та навчився(лася):

- оцінювально-аналітичній компетентності;
- лідерській компетентності;
- компетенції з інформальної освіти та професійно-особистісного розвитку;
- здатності до навчання протягом життя.

Форма навчання - дистанційна.

Кількість годин - 15 годин (0,5 кредита ЄКТС).

**NOVA
UKRAINE**

Перша допомога і спеціалізована

FAST

Федір Сердюк

Підприємець, засновник компанії
«Перша допомога та Спеціалізована
FAST»

ГО «Прометей», ЄДРПОУ 3909867
Надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації
педагогічних працівників згідно з КВЕД 85.59

Автентичність цього сертифікату може бути перевірена за

<https://courses.prometheus.org.ua:18090/cert/6dfcf7b00fc2479ba88a8792b041e990>

Олександр Фомічов
Правозахисник, тренер з соціального футболу, координатор міжнародної кампанії «Грай за Права Людини»

ГО «Промітеус», ЄДРПОУ 37090807
Надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників згідно з №58/Д-05/30

СЕРТИФІКАТ

ЦЕЙ СЕРТИФІКАТ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО

Алла Кобобел

успішно закінчив(ла) курс

Освіта для всіх: різноманітність, інклюзія та фізичний розвиток,

наданий викладачем курсу

через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus**,

та навчився(лася):

- реалізовувати компетентнісну парадигму навчання;
- критично та системно мислити;
- розуміти сучасні тенденції розвитку освіти;
- діяти відповідально та свідомо;
- ефективно комунікувати та працювати в команді;
- ефективно взаємодіяти з представниками інших професійних груп;
- цінувати й поважати багатоманітність суспільства.

Форма навчання - дистанційна.

Кількість годин - 30 годин.

Автентичність цього сертифікату може бути перевірена за

<https://courses.prometheus.org.ua:18090/cert/8809760bdbc1437f8e8c89bb645158c5>

СЕРТИФІКАТИ ПРО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КОБОБЕЛ А.Є.

№ 114619
від 08.04.2021,
м. Київ

Центр нової освіти
Івана Іванова

СЕРТИФІКАТ

підвищення кваліфікації

засвідчує, що

Кобобел Алла Єгенівна

завершив(ла) дистанційне навчання в онлайн-курсі

"Ефективне використання онлайн-ресурсів у роботі педагога-організатора"

обсягом 2 акад. год. (0,06 кредиту ЄКТС) згідно програми підвищення кваліфікації за напрямом "Інформаційні технології" та вдосконалив(ла) такі компетентності: професійно-педагогічна, інформаційно-цифрова.

Веб-адреса курсу: <https://umity.in.ua/course?id=113323>

Іван Іванов
засновник Центру нової освіти та платформи "УМІТИ",
тренер з інноваційних технологій,
педагогічний дизайнер.

УМІТИ
Навчання відбувалось на веб-платформі УМІТИ.УКР і передбачало опрацювання теоретичних матеріалів, обговорення та підсумкове тестування.

Фізичний адрес: Київська обл., м. Київ, вул. Дідуцька, 20а, 01033 (044) 000 0400 | e-mail: info@umity.in.ua
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ЦЕНТР З ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НАВЧАЮЧИХСЯ ВПЕЧАТОК

СЕРТИФІКАТ

Кобобел Алла Євгенівна

пройшов(ла) підвищення кваліфікації за темою

НУШ: базова середня освіта

Отримані результати

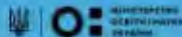
1. Розглянуто концептуальні засади Нової української школи
2. Поглиблено знання з вікових і психологічних особливостей учнівства
3. Відпрацьовано підходи та інструменти роботи з учнівством
4. Удосконалено професійні компетенції з організації оцінювання

Тривалість - 30 годин

01.06.2023

№ 0-20770

Голова ГС «Освіторія»
Зоя Литвин

unicef

О. ОСВІТОРІЯ

СЕРТИФІКАТ № 23-3705

засвідчує, що

Кобобел Алла Євгенівна

пройшла навчання за програмою підвищення кваліфікації

Зимовий марафон освітніх практик

**«Реалізація інноваційних варіативних модулів на уроках
фізичної культури в НУШ»**

Обсяг: 4 год (0,13 кредитів ЄКТС)

Модулі: «Алтимат фрізбі», «Доджбол»

Форма підвищення кваліфікації: інституційна (очна)

Досягнуті результати: удосконалено здатність вибору та застосування доцільних форм, методів, технологій та засобів навчання; планування навчальних занять на основі модельних навчальних програм; уміння застосовувати інноваційні підходи до вирішення професійних завдань у сучасному освітньому середовищі; здійснення профілактичних заходів щодо збереження життя та здоров'я учнів.

м. Полтава

Дата видачі: 02 березня 2023 р.

Директор
Центру професійного розвитку
педагогічних працівників
Полтавської міської ради

Ірина КОЗЛОВА

СЕРТИФІКАТ № 1137

засвідчує, що

Кокобел Алла Євгенівна

пройшов/ла

ЗА ПРОГРАМОЮ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА СТАВ/ЛА
АМБАСАДОРОМ УФ «СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ» У ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ПРОЄКТІ
«ЄДИНА УКРАЇНА» В РАМКАХ ПРОГРАМИ ЮНІСЕФ «СПІЛЬНО ДО НАВЧАННЯ»

Форма навчання – офлайн
25.05.2023р.-01.06.2023р.
Обсяг – 16 годин

Досягнуті результати навчання:

- Уміє організовувати різні види і форми навчальної та пізнавальної діяльності учнів за концепцією «Спорт заради розвитку»;
- Застосовує засоби спорту та фізичного виховання для розвитку соціальних навичок учнів.

Ніка Абрамова
Керівниця секції освіти
Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні

Олексій Качан
Президент Української федерації «Спорт заради розвитку»

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки Полтавської обласної військової адміністрації
Полтавська академія неперервної освіти ім. М.В. Остроградського

СВІДОЦТВО

про підвищення кваліфікації

ПО 22518134/1066-23

Кобобел Алла Євгенівна

з 20 березня 2023р.

по 30 березня 2023р.

підвищував(ла) кваліфікацію за програмою

**«Професійна діяльність учителів фізичної
культури»**

Обсяг 72 год./ ____ кред. ЄКТС Опрацював(ла) і здав(ла) залік(и) з модулів:

Назва модуля	Навчальний час/кредити ЄКТС
Розвиток загальних компетентностей педагогічних працівників (практична філософія компетентного підходу в освіті, розвиток правової компетентності педагогічних працівників закладів освіти, удосконалення компетентностей педагога з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності)	8
Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників (теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти, управління освітнім процесом, розвиток професійної компетентності педагогічних працівників, інформаційно-цифрова компетентність, дидактичні засади організації освітнього процесу)	55
Діагностико-аналітичний	9

Результати навчання: набув(ла) компетентностей з вище зазначених модулів та склав(ла) залік за модулем «Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників»

Директор
М.П.

Віталій ЗЕЛЮК

30 березня 2023р.

Реєстраційний № 1066

CERTIFICATE

on advanced training
issued to

Alba Kobobel

who took part
in a comprehensive scientific and practical internship (online)
under the program: «**Education, science, business
in high quality training of economic specialists**»

in the volume of 90 hours – 3 credits ECTS
(conference, workshops, lectures, discourses, round table discussion, individual work)

13-16 November, 2020
Suceava, Romania

I. Bercha, Director
S.C. "Rom-Ukr Trade Service" S.R.L.

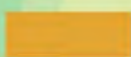
Nr. 57-30/06
The number of registration of the certificate

СЕРТИФІКАТИ ТА С ВІДОЦТВА ПРО УЧАСТЬ У ВЕБІНАРАХ,
СЕМІНАРАХ, ТРЕНІНГАХ КОБОБЕЛ А.Є.

#1

На Урок
освітній проект

ТО
МЕ

СВІДОЦТВО

№ В38-3963

засвідчує, що

**Кобобел Алла
Євгенівна**

Позашкільний навчальний заклад Полтавський
міський центр дитячо - юнацьких клубів за місцем
проживання при Управлінні освіти м. Полтава

взяв (ла) участь у вебінарі:
Проектний метод навчання

(тривалість 2 акад. години)

веб-адреса сторінки вебінару:

<https://naurok.com.ua/webinar/link/38>

Автор вебінару: Пшенічка Пауль Францович

Директор
ТОВ «Освітній проект «На Урок»
Перепелиця Д. О.
28.08.2018

Perenusha

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ІМ. М.В. ОСТРОГРАДСЬКОГО

№ 6585

СЕРТИФІКАТ

учителя адаптаційного циклу базової середньої освіти

Кобобел Алла Євгенівна

успішно завершив(ла) навчання за програмою
семінару-тренінгу «Нова українська школа: перехід на наступний рівень»:
соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь

Обсяг: 45 годин /1,5 кредити ЄКТС

Опис досягнутих результатів:

усвідомлення і розуміння:

- цінностей та пріоритетів, методичних засад організації освітнього процесу в НУШ;
- мети та компетентнісного потенціалу освітньої галузі, базових знань, вимог до обов'язкових результатів навчання;
- наступності у впровадженні змісту освітньої галузі на кожному освітньому рівні;
- особливостей сучасного навчально-методичного забезпечення освітньої галузі;
- шляхів упровадження інноваційних практик викладання навчального предмета / інтегрованого курсу;
- способів моделювання змісту освітньої галузі відповідно до обов'язкових результатів навчання.

Директор
ПАНО ім. М.В. Остроградського

Віталій ЗЕЛЮК

Наказ ПАНО № 290-ОД від 05.09.2023

м. Полтава, 2023

СЕРТИФІКАТИ ПРО УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНИХ ТА
ВСЕУКРАЇНСЬКИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ СЕМІНАРАХ Й
КОНФЕРЕНЦІЯХ КОБОБЕЛ А.Є.

CERTIFICATE OF ATTENDANCE

CONFIRMS THAT:

Alla Kobobel

has attended workshop "Entrepreneurial Design Thinking"
(Universiti Malaya "UM" (Kuala Lumpur, Malaysia)
on 27th of May 2021 in the framework of
PNPU International Week 2021

PONMALAR N ALAGAPPAR
Deputy Director/Senior Lecturer Universiti
Malaya "UM"

ROMAN SITARCHUK
Rector a. i. of Poltava V. G. Korolenko
National Pedagogical University

To verify this certificate, please, follow the link: <http://pnpu.edu.ua/international-week>

Міністерство освіти і науки України
Комуніальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради

СЕРТИФІКАТ

Цим засвідчується, що

Кобобел Алла Євгенівна

взяв(ла) участь у роботі II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітньої трансформації: виховний, психологічний, інклюзивний виміри».

Ректор, професор

А.М. Зубко

№ _____

Наказ № 46 від 19.06.19

19-21 червня 2019 року
м. Херсон

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Poltava V. G. Korolenko
National Pedagogical University

СЕРТИФІКАТ

№ 47

виданий

**Аллі
КОБОБЕЛ**

*про те, що вона взяла участь у
Всеукраїнській науково-практичній
конференції з міжнародною участю*

**«ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ:
СВІТОВИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ»**

16-17 листопада 2021 р.
м. Полтава
(10 годин)

Ректор М. В. Гринцова
17.11.2021 р.

CERTIFICATE

№ 47

issued to

**Alla
KOBABEL**

*that she took part in the All-Ukrainian
scientific-practical conference with
international participation*

**«TRANSFORMATIONS OF HIGHER
PEDAGOGICAL EDUCATION:
WORLD AND UKRAINIAN CONTEXT»**

16-17 November 2021
Poltava
(10 hours)

Rector M. V. Grinova
17.11.2021

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

СЕРТИФІКАТ

УЧАСНИКА
II Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції
"Студентський науковий вимір проблем
природничо-математичної освіти в контексті інтеграції України до єдиного
європейського і світового освітнього простору"
27 травня 2020 року

Кобобел Алла Євгенівни

Декан факультету природничо-математичної освіти

М. ХРОЛЕНКО

СВІДОЦТВО ПРО РЕЄСТРАЦІЮ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ТВІР
КОБОБЕЛ А.Є.

СЕРТИФІКАТИ ПРО ПОШИРЕННЯ АВТОРСЬКОГО МАТЕРІАЛУ
КОБОБЕЛ А.Є.

На Урок

освітній проєкт

СЕРТИФІКАТ

засвідчує, що

Кобобел Алла Євгенівна

педагог - організатор

опублікував(ла) на сайті naurok.com.ua

свій авторський матеріал:

"Свято мильних бульбашок" розважально - ігрова програма

web-адреса публікації:

<https://naurok.com.ua/publ/52274>

Сертифікат № ДБ-180852274

17.08.2018

Директор
ТОВ «Освітній проєкт «На Урок»
Перепелиця Д. О.

